

**ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

*Кафедра соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни:
«ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(СФЕРА ДОЗВІЛЛЯ)»**

Івано-Франківськ – 2021

Методичні матеріали для забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності (сфері дозвілля)» . – Івано-Франківськ, 2021. – 150 с.

Укладач: доц. Лемко Г.І.

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Протокол № 4 від «28» грудня 2020 р.

Методичні матеріали містять пояснювальну записку, методичні вказівки до виконання самостійної роботи, перелік тем для самостійного вивчення та список рекомендованої літератури.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
2021

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.....	4
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ СРС	5
ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ	19
ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	21
ЛІТЕРАТУРА.....	147

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Самостійна робота студентів (далі – СРС) є складовою навчального процесу і основним засобом опанування навчального матеріалу дисципліни, в час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Мета СРС – сприяти засвоєнню в повному обсязі навчальної програми та формуванню самостійності як особистісної ознаки та важливої професійної якості, сутність якої полягає в умінні систематизувати, планувати та контролювати власну діяльність.

Завдання СРС – вивчення тем, питань, винесених на самостійне опрацювання студентами, засвоєння певних знань, умінь, навичок, закріплення та систематизація здобутих на лекціях та інших аудиторних заняттях знань, їх застосування при виконанні практичних завдань та творчих робіт, виявлення прогалин у системі знань із предмета, забезпечення підготовки студентів до поточних аудиторних занять, контрольного заходу та підсумкового (модульного чи семестрового) контролю.

Зміст СРС визначається навчальною програмою, робочою програмою навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності (сфера дозвілля)», цими методичними матеріалами та методичними матеріалами (рекомендаціями, вказівками) до практичних і семінарських занять з названої дисципліни. СРС виконується згідно з методичними вказівками та у відповідності до переліку і завдань до них.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ СРС

З урахуванням змісту, цілей та завдань, що вирішуються у процесі СРС з дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності (сфера дозвілля)», вирізняються три її основних види:

I – СРС, що забезпечує підготовку до поточних аудиторних занять і вивчення окремих тем або питань, передбачених для самостійного опрацювання;

II – пошуково-аналітична робота;

III – наукова робота.

Види та форми СРС.	Форма контролю та звітності
<i>I. Підготовка до поточних аудиторних занять</i>	
1.1. Опрацювання прослуханого лекційного матеріалу, обов'язкових та додаткових літературних джерел	1.1. Активна участь у різних видах аудиторних занять
1.2. Вивчення окремих тем або питань, передбачених для самостійного опрацювання	1.2. Перевірка правильності виконаних завдань під час консультацій та аудиторних занять
1.3. Виконання домашніх завдань, підготовка доповідей	1.3. Перевірка правильності виконання завдань, заслуховування доповідей
1.4. Виконання та письмове оформлення завдань, тестів	1.4. Перевірка правильності виконання завдань і тестів під час аудиторних занять та консультацій
1.5. Підготовка до колоквіумів	1.5. Участь у колоквіумах
1.6. Підготовка до семінарських занять	1.6. Активна участь у семінарських заняттях
1.7. Підготовка до контрольних	1.7. Написання та перевірка

заходів (контрольних робіт) та інших форм поточного контролю	контрольної роботи, тестування тощо
1.8. Підготовка до підсумкового (семестрового) контролю	1.8. Перевірка робіт підсумкового контролю
1.9. Підготовка до виконання комплексної контрольної роботи (ККР)	1.9. Виконання ККР
1.10. Підготовка до виконання ректорської контрольної роботи (РКР)	1.10. Виконання РКР
<i>II. Пошуково-аналітична робота</i>	
2.1. Пошук та огляд літературних джерел за заданою проблематикою	2.1. Доповідь за підготовленими матеріалами та їх оцінювання на аудиторних заняттях
2.2. Аналітичний розгляд наукових публікацій	2.2. Доповідь та обговорення результатів виконаної роботи під час аудиторних занять
2.3. Аналіз конкретних практичних ситуацій, підготовка до участі у ділових іграх, виконання ситуаційних вправ і т. п.	2.3. Участь у ділових іграх, виконання ситуаційних вправ тощо
2.4. Практикум з навчальної дисципліни з використанням комп'ютерного програмного забезпечення	2.4. Перевірка правильності виконання завдань
<i>III. Наукова робота</i>	
3.1. Участь у наукових конференціях, семінарах, круглих столах тощо	3.1. Доповіді на наукових конференціях, семінарах, круглих столах тощо
3.2. Підготовка наукових	3.2. Обговорення з

публікацій (наукових статей, тез тощо)	викладачем підготовлених матеріалів, подання до друку
3.3. Виконання завдань у межах наукових досліджень	3.3. Використання матеріалів у звіті з науково-дослідної роботи (НДР) кафедри
3.4. Підготовка наукових робіт до участі у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт	3.4. Участь у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт

Для реалізації СРС у процесі вивчення навчальної дисципліни студенти виконують завдання різних типів і рівнів складності. Студенту пропонуються типи завдань, які передбачають отримання матеріального результату.

Перший рівень СРС забезпечує засвоєння предметних знань, основних понять та термінів, видів та способів діяльності, формування навичок, умінь, але не передбачає самостійного застосування набутого.

Другий рівень СРС формує певні навички та вміння самостійно застосовувати засвоєні знання для виконання певних завдань:

- виконання вправ, тестів, розв'язання правничих ситуацій за лекційними матеріалами теми;
- підготовка контрольних запитань для перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу теми;
- узагальнення теоретичних матеріалів за допомогою опорно-інформаційних схем;
- підготовка письмових робіт аналітичного характеру за тематичними матеріалами (рефератів, роз'яснень, консультацій) тощо.

Третій рівень передбачає самостійний інформаційний пошук, прийняття самостійних рішень та творчий рівень застосування набутих знань, навичок, умінь:

- підготовка пропозицій щодо змін у чинному законодавстві;

- підготовка тез доповіді, пропозицій, роз'яснень щодо практик застосування господарського законодавства тощо. Перевага надається завданням, які забезпечують алгоритмічно-дійовий та творчий рівень засвоєння знань, серед яких: завдання на вміння розв'язувати задачі; аналізувати ситуації, випадки. Факт виконання таких завдань свідчить про прагнення студентів до самореалізації та професійної рефлексії в процесі навчання.

У процесі самостійної підготовки до практичних занять студенти повинні опрацювати прослуханий лекційний матеріал, всебічно розглянути зміст питань, що виносяться на заняття, опрацювати навчальну літературу, відповідні нормативно-правові акти, опрацювати питання, які винесені на самостійне вивчення. Перевірку засвоєння знань студенти здійснюють за допомогою контрольних питань для опрацювання лекційного матеріалу і підготовки до практичних занять, які охоплюють основні положення, що підлягають засвоєнню студентами відповідно до кожної теми дисципліни.

Кожна тема, яка виносяться на самостійне вивчення, передбачає кілька практичних і тестових завдань.

Практичні завдання включають в себе підготовку до тематичних колоквиумів, написання рефератів та доповідей за заданими темами, задачі й тестові завдання.

Окрему увагу слід приділити засвоєнню рекомендованої основної та додаткової літератури за кожною темою.

Одним із важливих засобів у засвоєнні знань є написання рефератів. Написання реферату повинне починатись із складання продуманого змісту, який складається зі вступу, 2–3 розділів, які можуть ділитись на підрозділи. У вступі визначається мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження, практичне і теоретичне значення теми.

В основній частині розкривається зміст досліджуваної проблеми.

Робота повинна завершуватись висновками, в яких викладаються основні результати дослідження.

Важливим засобом у засвоєнні знань студентами є вирішення ситуаційних задач, яке повинно носити творчий, аналітичний та самостійний характер з детальним обґрунтуванням рішень.

Самостійна робота, що забезпечує підготовку до поточних аудиторних занять

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни, а саме: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, практикумами, методичними вказівками тощо.

Зміст СРС з конкретної дисципліни може складатися з таких видів:

- уважне слухання і конспектування лекцій;
- підготовка до аудиторних занять (лекцій, семінарських, тощо);
- виконання практичних завдань протягом семестру;
- самостійне опрацювання окремих тем навчальної дисципліни згідно з навчально-тематичним планом, оформлення звіту про самостійну роботу;
- реферування, анотування рекомендованої літератури;
- формулювання висновків і підсумків;
- відповіді на запитання і самостійне формулювання запитань до навчальної теми;
- заповнення таблиць, креслення структурно-логічних схем;
- складання термінологічних словників, покажчиків, планів;
- виконання контрольних робіт студентами заочної форми навчання;
- підготовка і виконання завдань, передбачених програмою практичної підготовки, в тому числі курсового проектування, тощо;
- підготовка до усіх видів контролю, в тому числі до курсових, модульних і комплексних, ректорських контрольних робіт та підсумкової державної атестації (державних іспитів, виконання випускної кваліфікаційної роботи бакалавра чи спеціаліста/магістра);
- інші види діяльності, що ініціюються університетом, факультетом,

кафедрою й органами студентського самоврядування.

Опрацювання лекційного матеріалу. Важливу роль у СРС відіграють лекції. Вони слугують тим підґрунтям та інструментом, що спрямовують студентів до найраціональнішого вивчення навчальної дисципліни, дають йому знання в обсязі, необхідному для подальшого поглибленого вивчення навчальної дисципліни, роз'яснюють найскладніші поняття та положення навчальної дисципліни. Плідна робота студентів на лекціях є запорукою подальшого успішного оволодіння тим необхідним масивом знань, що сприятиме формуванню із студента фахівця з необхідним рівнем знань та навичок. На початку лекції, як правило, викладач оголошує її тему, план проведення та необхідну навчальну літературу і нормативно-правові джерела на наукову і спеціальну літературу він також посилається у ході лекції. Тому студенти повинні уважно слухати викладача, аналізувати отримувану інформацію, а також конспектувати найважливіші та необхідні масиви інформації. Наприкінці лекції можна поставити викладачеві запитання, отримати роз'яснення незрозумілих положень. Належне ведення конспекту забезпечить збереження необхідної інформації, яку у будь-який час можна буде проаналізувати.

Робота над конспектами лекцій, планами практичних занять. При підготовці до практичних занять студент уважно читає складений ним конспект лекції та аналізує повторно отримувану інформацію, звіряє наявність викладеного на лекції та законспектованого ним матеріалу із планом практичного заняття, що знаходиться у навчально-методичному комплексі та методичних матеріалах для практичних занять із обраної дисципліни. При відсутності у конспекті матеріалу з окремих питань лекції, неповне розкриття того чи іншого питання або винесення їх на самостійне опрацювання чи написання реферату, доповіді зобов'язує студента звернутися до рекомендованих підручників, навчальних посібників і нормативно-правових актів.

Вивчення навчального матеріалу з підручників, навчальних посібників, робота з нормативно-правовими джерелами, опрацювання матеріалу за першоджерелами, науковою і спеціальною літературою.

Читання. В залежності від характеру матеріалу, що потрібно опрацювати під час СРС, застосовують різні прийоми читання. *Ознайомче читання* дозволяє отримати про книгу чи статтю загальну уяву. Спочатку вивчають титульну сторінку, анотацію, передмову. Після з'ясування сумарних даних про видання знайомляться зі змістом (переліком розділів). Встановлюється коло питань, які розглянуті автором. Далі гортаються сторінки, читаються вибіркові місця, щоб «схопити» сутність матеріалу, решта швидко переглядається. Подумки треба поновити сутність книги. Після ознайомчого читання студент повинен вміти коротко переповісти зміст оглянутого видання.

Вивчаюче читання має на меті детальне засвоєння матеріалу з книги чи статті. Воно відбувається після ознайомчого етапу і триває певний час. Вивчаюче читання потребує зосередженості, повернень до опрацьованого, заглиблення у проблему, що викладена, самоперевірок. Необхідно робити записи, витяги, конспект. Завдання вивчаючого питання – ґрунтовне сприйняття матеріалу і можливість його добре запам'ятати.

За характером читання може бути суцільним та вибіркоким. При *суцільному читанні* весь текст, не робиться ніяких пропусків. При *вибірковому* – читаються певні фрагменти тексту.

Багато авторів пишуть таким чином, що зрозуміти їх не є надважким завданням для студентів. Але велика частина матеріалів, з якими майбутній документознавець зустрінеться під час СРС, містить певні місця, що потребують пояснень. Це застарілі терміни, слова, що вийшли з ужитку, імена історичних осіб, географічні назви тощо. В цих випадках для подолання труднощів розуміння студент може звернутись до довідникових видань. Переважно довідники мають форму словників, тобто побудовані за абеткою. При користуванні ними треба пам'ятати відмінність української та російської абетки, сучасної та колишньої орфографії. Словники поділяються на загальні

та спеціальні. Загальні, в свою чергу, можуть бути «енциклопедичними» та «тлумачними». Різниця полягає в тому, що в перші включають іншомовні слова, імена, географічні назви. Другі дають пояснення лексиці певної мови і деяким словам з інших мов, які міцно увійшли у цю мову.

Записи під час читання. При опрацюванні матеріалу для СРС потрібно вести записи, інакше малознайомий матеріал швидко забувається. Такі записи можна робити на полях книги чи статті (якщо це видання з вашої особистої бібліотеки), на окремих аркушах, у зошиті, на картках. На полях роблять помітки олівцем. Визначають найбільш важливі місця, доповнюють своїми знаннями чи міркуваннями викладене, позначають твердження, що викликали схвали або були не зрозумілі. У разі необхідності такі помітки можна стерти. На окремих аркушах роблять записи для тематичних підборок матеріалу, який потім треба систематизувати. У зошитах опрацьовують великі за обсягом роботи. Картки використовують у разі подальшої компоновки обробленого матеріалу у вигляді картотеки. Записи повинні містити повні вихідні дані про видання. При цитуванні ставлять лапки, у місцях пропуску слів автора – крапки. Обов'язково нотується сторінка видання, рекомендується розділ та параграф. Записи слід починати після ознайомчого читання. Включати в них потрібно найбільш суттєві для видання положення, цифрові дані, основні факти чи гіпотези, нові висновки тощо. Завдання таких записів – швидко відновлювати уявлення про зміст роботи, з вичерпною повнотою пам'ятати та вміти розповісти про окремі, важливі частини тексту.

Конспектування. Воно дає можливість повністю засвоїти самостійно опрацьований матеріал. Застосування конспектування свідчить про значущість певних відомостей у даній СРС. Зміст конспекту повинен дозволити студенту:

- 1) чітко формулювати тематику вивченого;
- 2) робити план засвоєного матеріалу та логічно членувати на частини створений текст;
- 3) розуміти місце самостійно опрацьованого матеріалу у контексті відповідних предмету та галузі знання;

- 4) виділяти у вивченому головне;
- 5) вміти наводити приклади для ілюстрації опрацьованого;
- 6) пов'язувати в систему знання, що були та здобуті самостійно;
- 7) уявляти, як використати самостійно здобуті знання на практиці.

У конспект вносяться тільки найбільш важливі відомості з матеріалу, який вивчається самостійно. Кожний запис потрібно попередньо продумати. Писати слід чітко, швидко, використовувати зрозумілі скорочення слів та умовні позначки. У записах роблять інтервали, залишають береги на кожному аркуші, щоб можна було вносити доповнення, уточнення, виправлення, власні коментарі. Кожну нову думку починають з абзацу. Виділяють назви розділів, визначення, схеми, формули, важкі та найбільш значні місця. Конспект є ефективним якщо міцно закріплює у пам'яті самостійно отриману інформацію.

Складання плану. План – це сукупність основних думок, назв елементів тексту у формі питання чи твердження. Самостійне складання плану сприяє глибокому аналізу тексту: розумінню структури, виділенню основних положень, визначенню головного, відволіканню від менш змістовного, логічному членуванню матеріалу на частини, групуванню власних думок щодо опрацьованого матеріалу.

Формулювання тез. Тези – це коротко сформульовані основні положення тексту, стисле викладення головних його ідей, які увібрали в себе сутність переробленого самостійно матеріалу. Їх записують у вигляді цитат із тексту або своїми словами. У тезах внаслідок їх лаконічності відсутні приклади, що доводять певні факти. Однак тези втратять свій сенс якщо студент не в змозі буди навести ці приклади по пам'яті. Вміння складати тези є свідомством високого рівня підготовки студента та його СРС.

Сприйняття нового матеріалу повинне супроводжуватися його розумінням, яке забезпечує повноту та глибину засвоєної студентом інформації. Зрозуміти – це повністю осягати зміст та форму самостійно вивченого явища чи предмета дійсності, його історичний розвиток та новизну, спрямованість, теоретичну та практичну значущість опрацьованого матеріалу у співвідношенні

зі знаннями, отриманими раніше. Головним показником розуміння матеріалу, вивченого самостійно, є вміння правильно використовувати його у нових умовах.

Практичні заняття, колоквиуми. Мета практичних занять полягає у закріпленні і поглибленні набутих теоретичних знань студентів, опануванні навичками їх застосування при вирішенні конкретних процесуальних ситуативних питань, контролі за засвоєнням матеріалу, стимулюванні самостійної роботи щодо засвоєння основних положень та вивчення специфіки галузі права.

Основою для підготовки до практичних занять є методичні матеріали з дисципліни. Тематичним планом передбачено проведення практичних занять з основних тем дисципліни. На практичних заняттях використовуються різні форми та методи контролю знань студентів: усне опитування, дискусія, реферативні повідомлення та їх обговорення, вирішення практичних завдань, тестовий контроль.

Практичні заняття можуть проходити в різних формах: співбесіда, доповідь, реферативна доповідь, дискусія, колоквиум, рольові, кейсові ігри, складання процесуальних документів та ін.

Продуктивними і раціональними формами заняття є співбесіда та дискусія. Вони дають можливість обговорити питання з багатьох сторін і залучити до обговорення максимальну кількість студентів, допомагають розвивати мислення та мову, сприяють засвоєнню матеріалу.

Студент, беручи участь у практичному занятті, семінарі, при обговоренні того чи іншого питання повинен:

- чітко формулювати основні теоретичні положення;
- обґрунтовувати і доводити свої міркування і твердження;
- давати повну і стислу відповідь на поставлене запитання;
- доповнювати доповідача тощо.

У процесі самостійної підготовки до практичних занять студенти повинні всебічно розглянути і усвідомити зміст питань, що виносяться на заняття,

опрацювати необхідну літературу (підручники, навчальні посібники, наукову та спеціальну літературу). Перевірку засвоєння своїх знань студенти здійснюють за допомогою питань для самоконтролю.

Кращій підготовці до практичних занять сприятиме використання різних технічних засобів та технологій (комп'ютер, відеотехніка, мережа Internet, інформаційні банки даних). Найзручніше у навчальному процесі використовують комп'ютер, він допомагає здійснювати пошук і систематизацію необхідної інформації, мінімізує витрати часу на такі дії, оптимізує самостійну роботу студентів, надає доробкам студентів закінченого і естетичного вигляду.

Загальні вимоги до учасників семінарського заняття:

- обов'язково прочитати текст першоджерела та рекомендовану додаткову літературу;
- підготуватися до виступу з кожного питання плану семінару;
- підготувати відповіді на запитання, наведені під кожним із пунктів плану заняття;
- рекомендовано виступати не з місця, а перед усією аудиторією;
- викладати думки своїми словами, а не завченими фразами, формулюваннями;
- будувати виступ згідно з планом, користуючись конспектом лише в разі цитування першоджерел;
- враховувати, що кожен виступ має складатися з трьох частин: вступу, основної частини і висновку;
- вільно триматися перед аудиторією, грамотно і переконливо говорити;
- кожен студент бере участь в обговоренні всіх питань семінару;
- після відповіді товариша вміти прокоментувати основне положення проблеми, задати йому додаткове запитання;
- формулювання своєї позиції розпочинати словами «я стверджую, що...», «я вважаю, що...», «моя позиція з цього питання така...»;

– для підтвердження або ж спростування тієї чи іншої тези наводити аргументи (цитати з тексту першоджерела, або думки, істинність яких обґрунтована).

Тести. Особливим способом контролю знань студентів є тестове опитування. Особливість роботи при підготовці до тестового контролю полягає у тому, що позитивне виконання тестових завдань потребує точних знань, доброї пам'яті, а у певних випадках – розвитку інтуїтивного мислення, оскільки під час тестування заборонено користуватися будь-якими джерелами.

Тестове завдання складається з одного питання і декількох відповідей, серед яких одна чи кілька правильних. Студент повинен вказати на правильні відповіді. У кінці заняття викладач робить висновок щодо рівня підготовки студентів до заняття, відзначає позитивні і негативні сторони відповідей, аналізує їх та ставить завдання на наступне заняття.

Самостійне вивчення визначених тем дисципліни. СРС включає також самостійне поглиблене вивчення за визначеним переліком тем дисципліни, з яких не проводяться практичні заняття. Студенти в процесі такої роботи користуються підручниками, навчальними посібниками, монографіями, науковими статтями. Відповіді на поставленні питання теми повинні бути розширеними, обґрунтованими з посиланням на науково-теоретичні джерела. Перевірка результатів такої СРС (у вигляді письмової роботи чи реферату) здійснюється під час проведення запланованої індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентами за графіком роботи кафедри чи індивідуальним графіком, узгодженим між викладачем та студентом, та під час окремих аудиторних занять. Під час перевірки результатів СРС оцінюється як письмовий результат СРС, так і усна доповідь студента з визначеної теми. Результатом перевірки повинне стати нарахування відповідної кількості балів відповідно до визначених критеріїв оцінювання.

Підготовка до модульного контролю та інших форм поточного контролю здійснюється студентами шляхом написання контрольних робіт, виконання тестових завдань, вивчення матеріалу за переліком питань.

Пошуково–аналітична робота

Пошуково-аналітична робота є складовою СРС і полягає у проведенні самостійного пошуку джерел нормативно-правового, науково-теоретичного і практичного характеру з тем дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності (сфера дозвілля)», що дозволяє глибше і детальніше опанувати всі питання, визначені тематичним планом.

Пошук та огляд літературних джерел за заданою проблематикою.

Робота із каталогами бібліотек. Для належної підготовки фахівця-правознавця вивчення тієї чи іншої правової дисципліни тільки за допомогою конспекту лекцій та навчальних посібників, підручників є недостатнім. Тому студентам вкрай необхідно опрацювати першоджерела, наукову і спеціальну літературу. Її перелік, як правило, наводиться у навчально-методичному комплексі навчальної дисципліни.

Для отримання необхідної літератури студент зобов'язаний розпочати її пошук у бібліотеці. Якщо у методичному комплексі наводиться список додаткової літератури з усіма необхідними реквізитами (автор, назва джерела, місце та рік видання), то необхідно звернутися до алфавітного каталогу бібліотеки та знайти у ньому картку із необхідним джерелом і бібліотечним шифром. Якщо ж студент проводить наукове дослідження обраної правової проблеми, готує наукову доповідь, виступ на конференцію і йому не відомі реквізити джерела або саме джерело, то необхідно звернутися до систематичного бібліотечного каталогу. В цьому випадку завдання студента зводиться до пошуку необхідної галузі (підгалузі) права і в її межах знайти картку з необхідним джерелом та бібліотечним шифром. В інформаційно-бібліотечному комплексі МДУ зручною для користування є система комп'ютерних каталогів.

В подальшому студент повинен оформити за встановленим зразком бібліотечне замовлення на літературу (внести шифр знайденого джерела та усі необхідні реквізити).

Робота із комп'ютерними інформаційними системами. Великий обсяг необхідної навчально-методичної та наукової інформації містить у собі мережа Internet, яка може бути використана студентами у підготовці до занять, написанні доповідей, рефератів, курсових робіт та ін.

Активне і раціональне використання засобів технічного забезпечення і новітніх технологій сприятиме ефективній підготовці до навчальних занять, розширенню і поглибленню знань.

Наукова робота

Наукова робота студентів може здійснюватись за такими напрямками:

- робота у студентських наукових гуртках;
- написання наукових доповідей, статей ;
- участь у наукових спеціалізованих конференціях, круглих столах, семінарах (з підготовкою наукових доповідей, тез тощо);
- написання курсових робіт з дисципліни.

Оцінюванню підлягає тільки та наукова робота, яка тісно пов'язана з тематикою дисциплін.

II. ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Тема 1. СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ДОЗВІЛЛЯ

Сутність поняття «дозвілля» як самостійної наукової дефініції; зв'язок між дозвіллям і вільним часом людини; концепції дозвілля; ознаки дозвілля; функції дозвілля; класифікація дозвілля; професійна підготовка фахівців дозвіллевої сфери; аніматор – організатор культурного дозвілля; напрямки діяльності аніматора; застосування знань і вмінь соціального педагога-аніматора на практиці.

Тема 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОЗВІЛЛЯ

Дослідження педагогіки дозвілля у зарубіжних країнах; рівні реалізації дозвіллевої діяльності; ціннісний потенціал дозвілля; вплив дозвіллевих інституцій на становлення особистості; роль дозвілля у самопідготовці особистості.

Тема 3. ПРИНЦИПИ ТА АКСІОЛОГІЯ ДОЗВІЛЛЯ

Поняття принципів дозвілля; принцип інтересу – найважливіший принцип дозвілля; принцип єдності рекреації та пізнання; принцип спільності діяльності; поняття аксіології як науки про цінність; характеристика одного із чинників сфери дозвілля – чиннику віку; соціальний стан – як чинник дозвілля; вплив національних традицій на ціннісні орієнтації в сфері дозвілля.

Тема 4. ІНФОРМАЦІЙНО-ДИСКУСІЙНІ ФОРМИ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Значення освітньої роботи у сфері дозвілля; місце зустрічі в організації дозвільної діяльності; основи проведення популярної лекції; методика організації зустрічі як зібрання; процес проведення виставки – однієї із форм освітньої роботи; методика організації усного журналу; вимоги до проведення диспуту як складової освітньої роботи.

Тема 5. ОСНОВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Клубна діяльність як форма організації дозвільної діяльності; гурткова та студійна форми організації дозвілля; роль науково-просвітницьких закладів в організації дозвілля; інноваційні форми роботи в організації дозвілля.

Тема 6. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ З РІЗНИМИ ГРУПАМИ НАСЕЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДОЗВІЛЛЕВІЙ СФЕРІ

Організація дозвільної роботи з дітьми; організація молодіжного дозвілля; особливості сімейного дозвілля; організація відпочинку людей похилого віку; робота з людьми із обмеженими фізичними та психологічними можливостями.

III. ЗМІСТ САМО СТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Тема. СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ДОЗВІЛЛЯ

Сутність вільного часу

Сучасна цивілізація досягла того ступеня розвитку, коли подальший її рух уперед став повністю залежати від проблеми вдосконалення людини. Зараз наступив період, коли всебічний розвиток особистості стає не тільки її гуманним ідеалом, але й набуває характеру закономірного розвитку суспільства. Навчальна, трудова діяльність – природний стан кожної людини. У цих умовах матеріальна потреба самовираження спонукає особу активно включатися у всі вищеназвані види діяльності, а також і діяльність у сфері вільного часу.

Відома багато вимірність, поліфонічність вільного часу припускає широкі можливості для розробки різних методологічних підходів, концепцій, дослідницьких напрямів у теоретичному осмисленні сутності вільного часу. Сутність вільного часу визначається станом усього комплексу соціально-економічних, політичних і культурних чинників, що забезпечують життя суспільства.

Перш ніж приступити до характеристики виховних можливостей вільного часу, шляхів його раціональної організації, слід чітко й зрозуміло осмислити, що ж варто розуміти під вільним часом учнів. Серед багатьох робіт, які присвячені проблемі організації вільного часу, поняття „вільний час школяра” тлумачиться по-різному: деяка частина вчених розглядає вільний час лише як час забав і розваг чи як час, який треба чимось заповнити. У зв'язку з цим ми вважаємо найбільш точним таке визначення: вільний час учня – це та частина його загального бюджету часу, що залишається після виконання ним навчальних обов'язків, задоволення природно-фізіологічних потреб і деяких, що не залежать від волі школяра, непродуктивних витрат. Він використовується ним за власним розсудом. Зміст його визначається загальною спрямованістю

особистості, рівнем її духовного розвитку. При цілеспрямованому педагогічному керівництві вільний час сприяє здійсненню основної мети виховання – всебічному гармонійному розвитку особистості.

Ми ж візьмемо за основу наступне визначення вільного часу, а саме: вільний час – частина позаробочого, позанавчального часу, що є сферою формування й вияву різних рівнів вільної життєдіяльності, безпосередньо направлених на всебічний і гармонійний розвиток особистості.

Вільний час виражається, перш за все, у діяльності, що визначається внутрішньою, особистою необхідністю, інакше кажучи, системою життєвих орієнтацій, потреб і інтересів, що виявляються в культурно-дозвілєвій діяльності кожної людини.

У свою чергу, культурно-дозвілєва діяльність є одним з найважливіших засобів реалізації сутнісних сил людини й оптимізації соціально-культурного середовища, що оточує її. У культурно-дозвілєвій діяльності, як правило, присутні моменти перетворення, пізнання й оцінки.

Культурно-дозвілєва діяльність є також важливим чинником реалізації провідних принципів демократії: гласності, свободи слова, розкріпаченої свідомості.

Культурно-дозвілєва діяльність є процес створення, розповсюдження й множення духовних цінностей. Це положення підтверджується таким визначенням: «Культурно-дозвілєва діяльність є спеціалізована підсистема духовно-культурного життя суспільства, що функціонально об'єднує соціальні інститути, які покликані забезпечувати розповсюдження духовно-культурних цінностей, їх активне творче освоєння людьми у сфері вільного часу з метою формування творчо активної особи.

Специфіка вільного часу учнівської молоді виявляється на рівні наступних завдань:

Формування в школяра позитивної Я-концепції, що характеризується трьома чинниками:

- упевненістю в доброзичливому ставленні до нього інших людей;

- переконаністю в успішному оволодінні тим або іншим видом діяльності;
- відчуттям власної значущості.

Позитивна Я-концепція характеризує позитивне ставлення школяра до самого себе й об'єктивність його самооцінки. Вона є основою подальшого розвитку індивідуальності дитини. Сфера вільного часу дає можливість реалізувати нерозкритий творчий потенціал і позитивне сприйняття підлітком себе.

2. Формування в учнівській молоді навичок співпраці, колективної взаємодії. Для найшвидшого соціального пристосовування дитина повинна позитивно ставитися не тільки до себе, але й до інших людей. Якщо в дитини за наявності позитивної Я-концепції сформоване вміння домовлятися з товаришами, розподіляти обов'язки, ураховувати інтереси й бажання інших дітей, виконувати спільні дії, надавати необхідну допомогу, позитивно вирішувати конфлікти, поважати думку іншого і т.п. Повністю позитивна Я-концепція у сфері вільного часу формується тільки в колективній взаємодії.

3. Формування в учнівській молоді потреби в продуктивній, соціально-схвалюваній діяльності через безпосереднє знайомство з різними видами діяльності, формування інтересу до них відповідно до їх індивідуальності, необхідних умов і навичок. Інакше кажучи, у свій вільний час підліток повинен навчитися займатися корисною діяльністю, він повинен уміти включатися в різні види діяльності, які пов'язані з організацією культурно-дозвілєвої діяльності й самостійно організувати її.

4. Формування етичного, емоційного, вольового компонента світогляду школярів. Емоційна сфера формується в дітей через естетичні уявлення у творчій діяльності.

5. Розвиток пізнавального інтересу. У цьому завданні відображається спадкоємність у навчальній і позанавчальній діяльності, оскільки сфера вільного часу напряму пов'язана з виховною роботою на уроках і, урешті-решт, направлена на підвищення ефективності навчального процесу.

Перераховані завдання визначають основні напрями роботи з учнівською молоддю з організації їх культурно-дозвілєвої діяльності у вільний час.

Аналізуючи сутність вільного часу, виділимо наступні ознаки вільного часу, характеризуючи його сутність:

Перша ознака полягає в можливості мати у своєму розпорядженні вільний час, звільнений, умовно кажучи, від необхідної діяльності. Це ознака містить у собі важливу характеристику як самоцінність проведення часу, що відчувається особою як вільна діяльність. У педагогічному плані важливо мати на увазі, що основною цінністю вважається не сама можливість «робити, що хочу» в процесуальному аспекті, а об'єктивний зміст і суспільна цінність, тобто якою мірою вільна діяльність сприяє всебічному розвитку особистості.

Друга ознака припускає, що свобода вибору занять на власний розсуд більша, ніж в інших сферах життєдіяльності людини. Інакше кажучи, вільний час не має жорсткої правової, технологічної й соціальної регламентації, яка характерна для сфери робочого часу.

Третя ознака характеризується зміною видів діяльності у вільний час, взаємозамінністю занять, їх вільним чергуванням і послідовністю.

Ця ознака багато в чому обумовлена пошуком різних форм самореалізації, необхідністю зміни емоційно-духовних станів, фізичного й інтелектуального напрямів.

Четверта ознака – безпосередня спрямованість вільного часу на саморозвиток особи як узагальнююча, інтеграційна характеристика її сутності, у якій міститься вся решта ознак.

Педагогічне значення другої й третьої ознак полягає в тому, що вони дають теоретичні орієнтири для визначення міри педагогічної регламентації, форм педагогічної організації й управління цією сферою, а також припускають творчий підхід педагогів до пошуку розумного поєднання направлених і стихійних дій на особистість. Тільки в нерозривній єдності, діалектичному взаємозв'язку всіх ознак реалізується сутність вільного часу.

Говорити про сутність вільного часу безвідносно до його змісту було б неправомірно. Коли ми вживаємо поняття «зміст вільного часу», то маємо на увазі впорядковану сукупність видів діяльності й занять, інакше кажучи, весь реальний процес культурно-дозвіллевої діяльності, що протікає в певних формах.

Необхідно відзначити, що сутність вільного часу реалізується у вільній діяльності, а вся сукупність занять і процесів, що належать до цієї діяльності, утворює зміст вільного часу. Зміст здатний найбільш яскраво виявляти сутність вільного часу учнівської молоді або, навпаки, вуалювати його. Найбільш виразне це положення виявляється в протилежних за своєю спрямованістю видах діяльності учнів, що реалізуються в суспільно-значущих і соціально-негативних заняттях у вільний час. Звідси й різна роль змісту вільного часу в процесі формування особистості молодої людини. У цьому значенні вільний час може виступати сферою як піднесення особистості, так і деградації.

Суперечність ролі змісту вільного часу, що робить вплив на розвиток особистості, призводить до спроб педагогів вивести за межі вільного часу набір занять, пов'язаний з різними проявами антикультури.

Вивчення взаємозв'язку сутності й змісту вільного часу становить певний інтерес і в інших відносинах. У цьому плані слід зазначити стійкість сутності вільного часу й рухливість, мінливість його змісту в молодіжному середовищі. Це знаходить своє віддзеркалення в інтенсивному розповсюдженні серед учнівської молоді таких занять, як художня й науково-технічна творчість, спорт, туризм, різні види самоосвіти, а також у тих змінах, які відбулися в змісті вільного часу під впливом бурхливого розвитку соціальної інфраструктури дозвілля, засобів масової комунікації: друк, кіно, телебачення й радіо. Нові інформаційні технології, що складаються на основі синтезу комп'ютера з відеотехнікою, засобів зв'язку й каналів інформації, створюють широкі можливості саморозвитку особистості.

Зміст і сутність вільного часу знаходяться в прямому зв'язку з його структурою й основними функціями. Під структурою розуміється будова та

внутрішня форма організації змісту, що виступає як єдність стійких взаємозв'язків між різними видами діяльності у вільний час.

Специфіка структури вільного часу учнів обумовлена двома обставинами: характером праці й віковими особливостями учнів. У загальному бюджеті часу учнів домінує навчальна діяльність. Вона ж і робить вплив на вільний час школярів, що виявляється в більш виразній спрямованості учнів на творчу діяльність порівняно, наприклад, з робочою молоддю. Інакше кажучи, сам процес навчання стимулює знання науково-технічної, художньої творчості, іншими заняттями, які залучають учнів до культурних процесів. Вікові характеристики учнів визначають підвищену потребу в міжособистісному й інтимно-особистісному спілкуванні. Ці специфічні особливості, що належать до структури вільного часу, вельми значущі для розстановки педагогічних акцентів, які визначають різні рівні вільної діяльності і встановлюють оптимальні пропорції між ними.

Виділяються два основні структурні компоненти вільного часу: «творча діяльність» і «дозвілля».

Схематична структура вільного часу виглядає таким чином:

Творча діяльність – це сукупність занять, що більш інтенсивно впливають на процес всебічного розвитку особистості, а дозвілля – це сукупність видів діяльності, головним чином, із задоволенням культурних потреб поновлюючого характеру.

Як дозвілля, так і творча діяльність характеризується специфічними ознаками, а саме:

- свободою вибору дозвіллевої діяльності, свободою від зобов'язань;
- добровільною участю в дозвіллевій діяльності;
- самодостатністю й самоцінністю;
- компенсацією дозвілля.

Поза сумнівом, одні й ті ж види діяльності містять у собі 2 функції: відновлення й розвитку. Межі між ними дуже умовні, вони за своєю сутністю принципово не збігаються одна з одною. При цьому для кожного з елементів

структури вільного часу є характерними або відпочинок і відновлення сил, або розвиток особистості. При організації і проектуванні тих або інших форм вільного часу педагог повинен чітко уявляти, що є визначальним, домінуючим у цьому процесі, а що виконує допоміжну, підлеглу роль. Уважний аналіз показує, що не тільки зміст впливає на структуру вільного часу, але й структура, у свою чергу, впливає на зміст. Якщо творча діяльність буде провідним компонентом структури, то це гармонізує в цілому весь зміст вільного часу, робить його насиченим більш прогресивними видами діяльності. І навпаки, якщо основним компонентом структури є дозвілля, пов'язане переважно з різними видами відпочинку й розваг, то це значно збіднює зміст вільного часу в цілому. Природно, що соціальна сутність вільного часу при такому розмежуванні не змінюються, обидві складові частини необхідні для розвитку людини (дитини). Як творча діяльність, так і дозвілля знаходяться в динамічній взаємодії, обумовлюючи й гармонійно доповнюючи один одного.

Будучи в цілому спрямованим на всебічний гармонійний розвиток особистості, вільний час у кожному конкретному випадку виконує свої специфічні функції. У перекладі з латинської мови слово „функція” означає обов'язок, коло діяльності, призначення ролі.

Педагогічні функції вільного часу школярів окреслюють те коло виховних завдань, що можуть і повинні вирішувати під впливом видів діяльності, котрі його наповнюють, і при наявності розумного цілеспрямованого педагогічного керівництва.

Чітке визначення, осмислення й аналіз виховних можливостей вільного часу має велике значення для визначення доцільності, розумності, ефективності бюджету часу учнів, для його подальшого вдосконалення й чіткої організації. Знання цих функцій допоможе уникнути стихійності, випадковості в організації вільного часу, повніше використовувати його потенційні можливості.

Аналіз сутності вільного часу учнівської молоді дає підставу для визначення його функцій.

Розвивальна функція – комплексно містить у собі завдання духовного, морального, фізичного розвитку підростаючої особистості.

Орієнтаційна, що спрямована на вирішення завдань соціальної й професійної орієнтації учнів.

Комунікативна – спрямована на задоволення однієї з провідних потреб особистості, особливо підростаючої, потреби в спілкуванні;

Рекреативна – ця функція спрямована на відновлення фізичних, духовних і психічних сил, витрачених у процесі навчання, праці, суспільної діяльності, забезпечення школярів зарядом бадьорості, енергії, життєрадісності.

Розрядка напруги – спрямована на формування та забезпечення умов для проведення дозвілля, для відпочинку та розваги учнівської молоді.

За цими основними напрямками повинна бути організована дозвілєва діяльність школярів.

Одним з найважливіших педагогічних завдань розвивальної функції є завдання духовного збагачення школярів, розширення їх загального, естетичного кругозору, розвиток і вдосконалення пізнавальних здібностей, інтересів, умінь і навичок. Розвивальна функція вільного часу припускає вирішення й ще одного важливого завдання – формування морального складу учнівської молоді.

Позакласні заклади мають невичерпні можливості у вирішенні цього завдання: екскурсії, читацькі конференції, предметні вечори, читання науково-популярної літератури, технічна творчість і робота в гуртках – ці та багато інших форм творчої діяльності у сфері вільного часу.

Психологічні особливості шкільного віку роблять значущою орієнтаційну функцію вільного часу. Домінуючим мотивом поведінки й діяльності підростаючої особистості є прагнення визначити своє місце в житті. У структурі орієнтаційної функції вільного часу учнівської молоді можна виділити два якоюсь мірою самостійних аспекти: соціальна орієнтація школярів і професійна орієнтація школярів. Шляхи та методи здійснення першого аспекту у сфері дозвілля дуже численні: бесіди, диспути, зустрічі, активне

включення в суспільно-трудова, суспільно-політичну роботу тощо. Основними напрямками у сфері дозвілля щодо другого аспекту професійної орієнтації є зустрічі з цікавими людьми, робота в гуртках технічної творчості, майстернях, учнівських кооперативах.

Комунікативну функцію вільного часу відрізняє потреба в спілкуванні. Природним простором для її задоволення є, насамперед, вільний час, де складаються неформальні взаємини учнівської молоді з товаришами по школі, класу, групі, гуртку.

Рекреативна функція вільного часу здатна зняти напруження розумове, фізичне та відновити втрачені сили. Розумно організований вільний час вихованців сприяє зародженню психічного потенціалу, емоційного стану, котрі необхідні для нормальної життєдіяльності школяра. Важливими компонентами їх відпочинку повинні стати ігри та забави, жарти та розваги, спортивні ігри й туризм та ін.

Такими є основні педагогічні функції вільного часу учнівської молоді. Вони не здійснюються самі собою тільки тому, що в школярів є деяка кількість вільного часу. Куди більш істотним є не тільки й не стільки наявність цього часу, скільки його раціональне використання, змістовне багатство.

Разом з тим треба підкреслити, що накопичувані в одній і тій же діяльності функції вільного часу існують не на рівноцінних початках. Одні з них яскравіше виражені, є домінуючими в даному виді діяльності, а інші – як би вторинні, лише попутно обслуговують певні потреби й інтереси учнівської молоді.

Особливості вільного часу учнівської молоді багато в чому обумовлені складними й суперечливими процесами, які відбуваються в умовах наростаючої урбанізації, кризи основних інститутів соціалізації, зростаючого розриву між соціальною й фізіологічною зрілістю учнів, подовженням термінів їх навчання. Психофізіологічні й вікові особливості, пов'язані з соціальним статусом учнівської молоді, які підсилюються автономізацією її від батьків, а також

специфікою становлення підліткової та юнацької самосвідомості, накладають істотний відбиток на характер використання вільного часу.

Специфіка змісту вільного часу характеризується:

по-перше, переважанням емоційного аспекту над інформативним (для ефективної виховної дії потрібне звернення до відчуттів підлітка, до розуму через емоції);

по-друге, у змісті вільного часу визначальне значення має практичний бік знань, тобто зміст вільного часу спрямований на вдосконалення різноманітних умінь і навичок. Оскільки в змісті вільного часу практичний аспект переважає над теоретичним, розумніше розглядати зміст з позиції діяльності школярів, через яку вони засвоюють ту або іншу галузь соціального досвіду.

По мірі реалізації сутності вільного часу чи, інакше кажучи, за характером впливу основних видів діяльності на формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості всі заняття учнів можна диференціювати на три основних типи проведення вільного часу учнівської молоді:

Культурно-творчий – набір занять, пов'язаних з ним, характеризується однією загальною ознакою – створення й відтворення матеріальних і духовних цінностей і містить у собі художню й науково-технічну творчість, суспільну діяльність, різні форми самоосвіти.

Культурно-споживчий. При всьому розмаїтті занять цього типу їх поєднує одна загальна властивість – споживання духовних цінностей, що роблять порівняно менший вплив на учнів, ніж їхнє створення чи відтворення (читання книг, газет, журналів, відвідування виставок і т.п.).

Рекреативний тип, що поєднує різні види відпочинку й розваг: туризм, спорт, відпочинок у компаніях, відвідування танцювальних вечорів, дискотек, кафе.

Наведена типологія відповідає диференціації вільного часу, тому що культурно-творчий і культурно-споживчий тип проведення часу характеризують, головним чином, піднесену творчу діяльність, а рекреативний тип виражає дозвіллеву діяльність.

Під принципами культурно-дозвілєвої діяльності прийнято розуміти основні вимоги, яким слідуєть соціальні педагози, соціальні працівники в її організації.

Найважливішим принципом культурно-дозвілєвої діяльності є її нерозривний зв'язок з життям, практичними завданнями реформування нашого суспільства.

Наступний принцип – це принцип диференційованого підходу до різних верств населення. Цей принцип означає організацію вільного часу з урахуванням специфічних особливостей й інтересів, потреб і питань учнівської молоді.

Принцип індивідуалізації полягає в розкритті діалектики соціального й індивідуального, що сприяє виявленню значення культурно-дозвілєвої діяльності. Процес функціонування культурно-дозвілєвої діяльності можна представити як взаємодію двох тенденцій соціалізації й індивідуалізації. Перша полягає в розумінні особою своєї соціальної сутності, а друга – сприяє виробленню в неї індивідуального способу життєдіяльності, завдяки якому вона дістає можливість самовдосконалення згідно з власними природними задатками й суспільними потребами. Індивідуальний підхід указує на таку важливу межу культурно-дозвілєвої діяльності, як його цілісність.

Особливо цінним є принцип доступності в культурно-дозвілєвій діяльності, який здійснюється на основі врахування психологічних особливостей особистості, їх соціально-демографічних і соціально-політичних особливостей, необхідно враховувати рівень розвитку здібностей школярів.

Принцип послідовності полягає в конкретизації цілей культурно-дозвілєвої діяльності, у вибудовуванні її системи, у визначенні завдань та її реалізації. Принцип послідовності здійснюється на основі вивчення низки умов: від відповідності занять рівню інтересів і здібностей школярів; від тимчасової тривалості й від схеми перемикавання з одних занять на інші. Цей принцип ураховує характер занять, а також підрозділяє їх за ознаками зростаючої активності й самостійності.

Оцінка можливостей включення особистості в ту або іншу форму колективного або індивідуально організованих занять дозволяє виділити принцип системного підходу до вирішення культурно-дозвіллевих завдань. Вибудовування структури занять на основі раціонального використання вільного часу дозволяє підняти рівень соціальної й індивідуальної активності школярів. Поліпшується система педагогічного керівництва процесом самовиховання через форми культурно-дозвіллевої діяльності, в індивідуальних видах занять, відбувається процес переходу керівництва в самокерівництво.

Таким чином, педагогічна сутність вільного часу учнівської молоді полягає в необхідності надання їй фактичної волі проведення вільного часу, волі зміни занять, у рухливості й мінливості змісту вільного часу, у чітко вираженій спрямованості на творчу діяльність, у діалектичній єдності педагогічного виховання й самодіяльності учнів.

Дозвілля народів світу

Ще в античну епоху філософи й історики намагалися визначити феномен дозвіллевої діяльності людини, необхідність і призначення свята як такого, з'ясувати його роль у житті суспільства. Ця проблема залишається предметом дослідження вчених і в наші дні. Багатофункціональність дозвіллевої діяльності: урочисте відновлення життя, емоційно-психологічна спрямованість, ідеологічна, морально-виховна й інші функції ще раз доводять велику значимість і значущість свят як таких, особливо календарних, котрі найтісніше пов'язані з культурною традицією народів. Свято являє собою головну ланку в дозвіллі людини. Знайомство з цим феноменом дозволить нам розглянути особливості проведення дозвілля різних народів світу в побуті, ознайомитися з культурою країн світу.

Дозвілля по-болгарськи. Особливо шанують болгари стародавні обряди і ритуали. Найтриваліший відпочинок у них під час народних та релігійних свят.

Щорічно в Болгарії 21 січня відзначають "бабусин день". Це свято бабусь-повивальниць. Традиції цього мальовничого фольклорного святкування

започатковані ще в сиву давнину. Колись у цей день бабусям-повивальницям вручали подарунки і букети квітів, перев'язаних червоною стрічкою.

У багатьох місцях відзначають веселе свято зятів, які живуть у будинку батьків жінки, тобто в приймах. Непросто жити такому зятю, адже якщо він хоче, щоб його становище було терпимим, то він має дотримуватись таких правил, які описано в "статуті зятя", що існує здавен: любити тестя і тещу як своїх батьків, дякувати їм за те, що саме його вибрали в зяті, не заперечувати їм навіть подумки, дітей називати на честь тещі і тестя і всім говорити, що вони схожі на родичів дружини і мають усе позитивне від їхнього роду. Крім того, зять-приймак має бути витривалим, працелюбним, майстром на всі руки. На перший погляд, свято як свято, нічого особливого. Проте судить самі: за останні роки не було жодного розлучення. Отже, в цьому святі є виховний момент і для молодих людей, які, оженившись, приходять у чужу сім'ю, і для тих, хто їх приймає.

Також існує "спілка вусатих". У Болгарії вуса завжди були ознакою чоловічої доблесті і шляхетності. Тому всі, кого приймали до цієї спілки, брали зобов'язання допомагати у впорядкуванні міста, допомагати хворому по господарству: адже справжній чоловік завжди надасть допомогу тому, хто її потребує. Зароблені гроші використовують на організацію свята вусачів, під час якого ті, хто має вуса, різні за довжиною, формою і кольором, проходять парадом по вулиці, частують людей, розважають їх піснями й танцями.

Дозвілля по-фінськи. Фінни люблять у вечірні години і вихідні дні прогулюватися на свіжому повітрі, найчастіше віддаючи цей час спорту. Кожний четвертий житель країни є членом однієї зі спортивних організацій. Найулюбленіші види спорту – лижний, веслування, біг і боротьба.

У фіннів, як і в інших народів Європи, перше квітня є Днем сміху. "День обманів", вважають деякі вчені, сюди прийшов зі сходу. Подібні звичаї існували в Індії, Китаї, Японії ще з давніх-давен. Правда, цей день у європейських народів набув місцевого колориту. Важко, звичайно, сказати, хто й коли започаткував День сміхуна, та це, мабуть, не дуже важливо. Головне

інше – хтось засміявся першим і заразив веселим сміхом інших. І чудово, що цей стародавній звичай зберігся до наших днів. У цьому виявляються почуття гумору, оптимізм, життєрадісність та віра людей в усе світле.

У Фінляндії в 1994 р. відбувся перший чемпіонат з виготовлення шпаківень. Причиною цього незвичного змагання є традиційна любов фіннів до птахів, а виготовлення шпаківень – один із способів її виявлення. Чемпіонат організувала спілка охорони природи країни.

У країні існує багато різних спілок. Одна з них – "Скепсис". Наприкінці кожного року її члени оголошують своє рішення про нагородження почесною грамотою найбезглуздішу книжку. Наприклад, грамотою "Безглуздість – 99" відзначено видавництво "Вернер Седерстрем", яке випустило "Довідник астролога". Його автори радять читачам повідомляти своєму начальству про той знак зодіаку, під яким вони народились. У цьому місяці начальники мають бути більш поблажливі до своїх підлеглих.

Дозвілля по-японськи. Звичайно японці спокійні, стримані і не виявляють зовні своїх почуттів. Проте один раз на рік, напередодні новорічних свят, вони можуть зняти напруження. Цей період називають коротким періодом крику. Японцям не забороняється стукати ногами по вуличних ліхтарях і перекидати смітники, кричати на все горло, даючи вихід емоціям. У містах проводять конкурси крикунів, у яких оцінюється як сила крику, так і його зміст. Кричати можна на довільну тему, але є й конкурсні завдання. Наприклад: "Що мене найбільше розізлило в цьому році?". Накричавшись, японці знову замикаються в собі, ввічливо посміхаються, згинаючись у поклони, і тихо накопичують напруження, якому дадуть вихід тільки наприкінці наступного року.

Новорічні свята в японців відображають різноманіття звичаїв і обрядів, пов'язаних із сподіванням людей на благополучний, щасливий і вдалий рік. У японській мові є спеціальна назва для першого дня Нового року – "гандзіцу" – "День початку", що означає "відродження" чи "відправлення в нову дорогу". Його можна виразити також словами "якщо збився з дороги, то краще почати спочатку", або, як говорять сучасні японці, "якщо втратив дорогу в горах, то

краще повернутися до підніжжя". У переддень свята особлива увага надається прибиранню житла, воно має спеціальну назву – "очистка від сажі". Одним з необхідних компонентів прикраси будинку є сосна, що символізує силу, твердість, довголіття, здоров'я, радісне і щасливе життя. Іншою обов'язковою складовою частиною прикраси як усередині, так і зовні житла, є бамбук – символ стійкості, протистояння негодам життя, а також стрімкого процвітання. Адже бамбук росте дуже швидко (за ніч він може подовжитися на 12 см). Навіть найтонші його гілки при сильному вітрі не ламаються, а тільки гнуться. Їх кладуть по різні сторони від входу. Сосну і бамбук з'єднують солом'яним джгутом – сименава, що, відповідно до народних повір'їв, оберігає від злих духів і нещастя.

Ярмарок посідає одне з найулюбленіших місць у житті передноворічної Японії. Один з найвідоміших ярмарків в Асакуса розташований біля буддистського храму (район у Токіо). Він вражає своєю багатолюдністю (не випадково у свій час існувало прислів'я: "Вибравшись із юрби, потрапиш у ще більшу юрбу"), ряди якої тягнуться на 1 км і більше. На ярмарку можна купити всі традиційні товари, необхідні під час Нового року, а також безліч непотрібних речей, які купуються лише тому, що всі охоплені в ці дні азартом покупок. На передноворічних базарах найбільшою популярністю користуються такі талісмани на щастя, як граблі. Вважається, що подібно тому, як людина загрибає граблями зернові під час сільськогосподарських робіт, так вона "загрибатиме" і щастя. Граблі іноді прикрашені дуже пишно: золотими монетами, фігурками семи богів удачі, журавликами. Залежно від прикрас ціна на них може бути від 2 до 700 тисяч ієн.

Особливим блюдом на новорічному столі є каша адзукі, багата на вітамін В. Кашу роблять із дрібних червоних бобів і рису. Їх довго парять у великій кількості води, поки маса не загустіє. За старою традицією її готують переважно чоловіки. В усіх рибних крамницях лангусти йдуть на розхват, а свіже саке ллється рікою.

Про прихід Нового року повідомляють дзвони буддійських храмів, які відбивають 108 ударів. Передзвін транслюється по радіо і телебаченню. Цифра 108 вибрана не випадково. Японці вважають що в людини буває шість вад – жадібність, злість, дурість, легковажність, нерішучість, зажерливість. Кожна з них має 18 відтінків. З кожним ударом дзвону відбувається поступове очищення від цих вад. Потім потрібно відразу лягти спати, щоб піднятися удосвіта, вийти на вулицю і зустрічати Новий рік з першими променями сонця.

У Японії в зимові місяці проводять снігові свята, які тісно пов'язані із землеробською працею селянина. Одне із значних березневих свят – свято дівчаток (Хінамацурі). Свято знаменує прихід весни – важливої події в житті селян. У будинках, де є дочки, влаштовують виставки багато одягнених ляльок, які відображають життя і звичаї імператорського двору. Виставляють також і всілякі мальовничі іграшки, домашній посуд. У розумінні японців ляльки – не просто іграшки, а символічне зображення богів або людей. Здавна вони слугували ніби захистом від хвороб, стихійних лих та інших нещасть.

У Японії в квітні буває весна. Після 10 квітня квітує сакура – японська вишня. Милування сакурою, що квітує, – один з найстародавніших обрядів японців. Квітування сакури короткочасне – лише кілька днів або навіть кілька годин. Це спричинює у японців асоціації з минулою любов'ю, юністю, що співзвучні зі швидкоплинністю життя. Квітки сакури вважалися символом хороброго, доблесного рицарства, особливо в період середньовіччя, коли життя японського воїна, який служив своєму феодалу, було нерідко таке ж короткочасне, як її квітування.

П'ятого травня – свято хлопчиків. За традицією, в цей день у кожному домі готують спеціальну їжу. Хлопчикам обов'язково вручають подарунки. Раніше це були ритуальні ляльки, які відображали самураїв і різних історичних героїв.

Тауе-сай – свято садіння рису – святкують в усіх селах. Усюди в Східній Азії ставлення до рису особливе. Рис вважають живою істотою зі своєю свідомістю і волею: вона дуже ображається, не терпить найменшої неуваги і

потребує, щоб їй усіяко догоджали й розважали. Це особливе ставлення до рису зберігають і люди, далекі від забобонів.

Осінь у Японії багата на свята, пов'язані з культом природи. З осінніх свят одне з найголовніших – свято Місяця. Вважають, що він дає людям здоров'я, добавляє віку, приносить щастя, удачу, достаток у дім. Є багато інших свят – хризантем, милування кленовим листям, а пізньої осені – снігом.

Відзначають японці свято дітей, що в перекладі означає – "сім", "п'ять", "три", тобто тих дітей, які в поточному році досягли віку трьох, п'яти і семи років. Батьки вдома влаштовують для них веселі вечори з піснями, танцями, частуванням. Винуватці торжества отримують недорогі, але пам'ятні подарунки. На вулицях спеціально для дітей продають повітряні кулі, сувеніри та солодощі.

Дедалі більше японців прагнуть провести дозвілля на природі. У Японії налічується 11 млн альпіністів, 17 млн рибалок, 27 млн туристів, 14 млн велосипедистів, 500 тис членів Товариства друзів птахів.

Найстародавніше і найулюбленіше заняття японців – запуск паперових зміїв. З кожним роком паперові птахи літають усе далі й усе вище. Останнім часом японці роблять і запускають зміїв, на диво схожих до птахів. Причому не тільки люди приймають їх за ластівок чи буревісників, а й самі пернаті інколи вважають зміїв своїми побратимами. Деякі штучні птахи можуть протриматися в повітрі кілька годин.

Дозвілля по-англійськи. Своєрідний історичний розвиток Англії наклав відбиток на більшість сторін її життя – на побут і громадське життя, зміст і характер проведення дозвілля.

Англія – батьківщина багатьох спортивних ігор. Цій країні, особливо в наш час, належить світова першість у створенні нових ігор. Крикет, кеглі, рекете, скрембл та інші – національні ігри англійців.

В Англії щороку відбувається змагання з ходіння по воді. Такий спосіб пересування полягає в тому, що людина залазить до контейнера зі спеціального міцного пластика. Потім контейнер герметично закупорюють, запасу повітря

вистачає на шість годин. А вже спосіб пересування потрібно вибрати самому: можна просто крокувати можна повзти на чотирьох або ще якось. Це справа смаку й бажання. Однак ця розвага пов'язана з небезпекою.

У країні працює багато найоригінальніших клубів. Один з них – клуб небезпечного спорту. Обід на вулкані – лише одна з ексцентричних розваг цього клубу. Приймання перших його членів відбувалося на краю стрімких прибережних скель у Шотландії, після чого всі вони повинні були стрибнути в крижані хвилі. Члени клубу спускалися з альпійських гір, сидячи верхи на брилах льоду, але улюбленими їх номерами залишаються стрибки з мостів і хмарочосів.

А ось цим спортом – запуск паперових голубів – займаються дорослі. Навіть проводяться міжнародні чемпіонати. Призи розігрують у чотирьох категоріях: за тривалість польоту, точність приземлення, технічне вирішення і художнє оформлення моделі.

Подія, про яку йтиметься далі, відбувається регулярно ось уже понад 700 років. Кожного року, починаючи з літа 1267-го, в англійському місті Егрмонт розгортається яблучний базар. Розваги досить екзотичні, хоч для даного свята й традиційні – піднімання по стовпу, вимазаному жиром, змагання бардів, які виконують сентиментальні, жартівливі та мисливські пісні. Проте окраса програми – всесвітній чемпіонат пик. Не варто обурюватися – в цьому терміні немає нічого образливого: в Егрмонті насправді збираються з усього світу ті, хто вміє кривлятися.

Усіляких конкурсів, які відбуваються в країні, не перерахувати. У 1991 р. в Лондоні відбувся конкурс натуралістів на краще записування звуків представників тваринного світу. Багато тут було співу птахів, кумкання, шипіння, ухання, свистіння тощо, а першу премію одержав англієць, який записав на магнітофонну стрічку звуки, що видає равлик, коли їсть салатний листок.

Одна з багатьох англійських традицій – гонки з млинцями. Умови змагання прості: молоді господарки виходять на старт, тримаючи в руці гарячу

сковороду з млинцем. Перемагає та, яка швидше добіжить до фінішу і частіше на бігу перевертатиме свій млинець, не впустивши його. Смакові якості виробу до уваги не беруться.

Не злічити в Англії курйозних змагань. Нещодавно в Лондоні відбувся незвичний музичний конкурс, точніше музичний блицтурнір. Переміг житель британської столиці, який спромігся за 84 секунди зіграти на 314 різних інструментах.

Дозвілля по-бразильськи. Бразильська національна культура – це передусім переплетіння португальських, індійських та африканських традицій. Основна частка вільного часу жителів цієї країни припадає на свята. Карнавали – улюблена розвага бразильців, під час яких білі, індійці, негри виконують складні, екзотичні танці, наприклад самбо-ба-тата. У цьому танці, який виконують у колі і супроводжують хором співом, відображено процес збирання цукрової тростини. Особливу групу становлять ритуальні й магичні танці. До магичних дій зверталися при виготовленні ліків, лікуванні від "поганого ока", у випадку фінансових ускладнень та любовних невдач.

Щороку в Бразилії відзначають свято Матері Води. За звичаєм, задовго до цього урочистого дня готують особливі підношення богині. Подарунки в ошатно прикрашених човнах відвозять до найглибших місць затоки і в супроводі ритуального співу опускають у воду. Після цього здійснюють обряд обмивання водою, освячений присутністю богині. Увечері на честь Матері Води влаштовують танці в африканських костюмах.

На дозвіллі діти і дорослі люблять грати, наприклад, у "монетний двір" або "кота в мішку". Для гри в "монетний двір" гравці встромлюють у землю півметрову бамбукову палицю. Зверху на палицю кладуть монету, навколо палиці креслять коло діаметром не більше одного метра. Гравці намагаються збити монету іншою. Однак лише збити її не досить, монета має впасти на землю поза колом. Кому це вдається, одержує очко. Очки підраховуються після десятого туру. Виграє той, хто набрав найбільшу кількість очків. "Кіт у мішку" – гра, відома майже в усіх латиноамериканських країнах. Для неї потрібний

широкий мішок, у який складають "подарунки" для гравців: ганчірки, кольорові камінці, старі мотузки, подерті черевики тощо. Подарунків стільки, скільки гравців. Вони по черзі підходять до мішка і виймають з нього подарунок. За нього вони мають дотепно подякувати і розповісти, як його використовувати. Найвдаліша й весела відповідь нагороджується призом.

На іподромі бразильського міста Імператріс відбулися змішані скачки, в яких брали участь верхові коні та напівдомашні страуси нанду. У ролі жокеїв виступали школярі. Четвероногі й пернаті бігли по різних доріжках, розділених невисоким бар'єром. На дистанції абсолютним чемпіоном став дворічний страус Шімбу, він пройшов дистанцію за дві хвилини.

Дозвілля по-китайськи. Відпочинок – праці помічник, так вважають китайці. У перший день зими китайці здійснюють обряд поклоніння предкам, який називають відправлення зимового одягу душам померлих. Виготовлений паперовий одяг спалюють за певним ритуалом. Китайці святкують день зимового сонцестояння, у який вважається поганою прикметою сваритися, сміятися і говорити про неприємні речі. Місцеві жителі на свято одягаються в усе нове.

Особливе місце в обрядових святах посідає зустріч Нового року. В обрядах новорічної ночі виявлялось єднання китайської сім'ї й усього роду, включаючи і його померлих представників. Живі повинні були зустрічати Новий рік разом із покійними предками. Душам мертвих, що повернулися в рідний дім, підносили блюдо з обрядовими стравами. Як говорять стародавні китайські звичаї, перш ніж вступити в Новий рік, усе повинно бути очищене: наші серця, наші відносини з іншими людьми – чи-то сусід чи просто перехожий.

Незвичайне значення китайці надають фінансовому зобов'язанню наступаючому року. Ніяких боргів не повинно бути в Новому році, чи, як говорять у Китаї, старий пил у кімнатах не повинен залишатися на Новий рік. Звичайно кредитор не починає ніяких юридичних заходів проти боржника-неплатника, тому що контракти рідко містять пункти з цього питання. Але

боржник, що не дотримує цей звичай, "втрачає обличчя" і, що також важливо, – свій кредит. У нього залишається тільки одна можливість. Він може зникнути. Тоді кредитор розуміє, що боржник хотів повернути борг, але не міг цього зробити, тому що його немає і знаходиться в "тривалій поїздці – відрядженні". А в цей час наш бідний боржник може просто ховатися в будинку протягом цього тижня і першого дня Нового року. А найкраще – провести цей критичний період у якому-небудь храмі, що дасть йому притулок на ці дні. Тим більше, в наявності всі переваги добровільного ув'язнення: по-перше, у ці дні в храмі бога безупинно йдуть театральні вистави на честь цього бога, а по-друге, ні поліцейський, ні роздратований кредитор і не подумують перервати веселощі вимогою сплати боргу.

Прагнення запозичити животворне віяння року, що настав, відобразилося, зокрема, в такій характерній рисі весняної обрядовості, як прогулянки по весняній траві, – обряд, який називають звичайно гулянням по зелені, або гулянням по весні.

Свято істинної середини (середини літа) вважається кульмінаційною точкою росту світлого, активного, животворного початку в світі. На святі виконується обряд поклоніння Землі, проводяться гонки на човнах-драконах.

Восени відзначається свято Подвійної дев'ятки, яке супроводжується сходженням на пагорби й запуском повітряних зміїв. Звичайно зміїв роблять у вигляді птахів, метеликів, драконів, кажанів та інших реальних та фантастичних тварин. Учасники прагнуть протаранити змія суперника або перерізати мотузку, яку він тримає. Популярна китайська приказка така: якщо порветься мотузка повітряного змія, з будинку піде половина багатства.

Традиційно китайці захоплюються різьбленням по каменю, роботами по металу, ткацтвом і вишиванням, виготовленням фарфорових і керамічних виробів, плетінням корзин і циновок, мистецтвом лакування виробів, створенням художніх композицій.

Останніми роками розвиваються такі напрями цього мистецтва, як виготовлення картин з черепашок, трісок, бавовняних ниток, вовни, а також квітів з синтетичних матеріалів.

Дозвілля по-ісландськи. У країні, яка майже не має матеріальних історичних пам'яток, побутує велика кількість літературних і фольклорних спогадів. Ісландець у години радості, смутку або в урочистих випадках неодмінно звертається до поезії, і не тільки згадує рядки улюблених поетів, а й сам складає вірші.

У школах влаштовують змагання, в яких команди обмінюються віршами: відповідь на куплет, який запропонований, слід починати з його останньої букви. І так продовжують доти, поки в однієї з команд не вичерпається поетичне натхнення.

З усіх країн світу *Ісландія*, як свідчить статистика, – країна де найбільше читають. Кожний ісландець намагається мати особисту бібліотеку.

У вільний час ісландці захоплюються спортом, проводять різні змагання. Численних глядачів збирають у країні такі види спорту, як перенесення каменів великої ваги, штовхання валунів, стрибки з жердиною в довжину і, звичайно ж, штовхання дерев'яних стовпів, які не лише штовхнути, а й утримати важко. Проте треновані атлети легко вирішують це завдання.

Двобій на палицях – ще одна давня улюблена гра ісландців. У грі використовують палиці завдовжки близько двох метрів і завтовшки три-чотири сантиметри. Бійці розділяються на пари і починається бій. Звичайно, не обходиться без синців та забитих місць.

Поширене в Ісландії і таке змагання, як біг на ходулях.

Дозвілля по-австралійськи. На проведенні дозвілля в сім'ї австралійського підприємця, робітника чи фермера позначаються взаємини між її членами. В австралійських сім'ях поширений звичай уникання – найвища ввічливість, найбільша увага до тещі або свекрухи полягають у тому, щоб відвертатися, не дивитися на них, – словом, усіяко їх уникати. Дуже поширений цей звичай у корінних жителів Австралії. Зять, тільки побачивши, що теща до нього

наближається, має кудись сховатися. Виходить він із схованки тільки тоді, коли йому скажуть, що теща пішла геть. Але якщо все ж треба поговорити з тещею, що тоді робити? Плем'я камільярів придумало для цього такий спосіб: зять і теща повертаються один до одного спиною і голосно кричать, ніби стоять не поруч, а їх розділяє велика відстань.

Багато австралійців у наш час проводять своє дозвілля так само, як і жителі Великобританії: відвідують клуби, захоплюються спортом, особливо катанням на дошках по хвилях прибою. Останніми роками набув популярності віндсерфінг – катання на дошках під вітрилом.

Улюблена гра на континенті – кидання бумеранга. Любителі цієї гри об'єднані в спілки, які регулярно проводять змагання.

Дозвілля по-американськи. У деяких невеличких містечках США введено правила "тихого дня". Так, у штаті Нью-Джерсі у невеликому місті Ошен-Граве прийнято закон, згідно з яким останній день тижня оголошено "тихим днем". У неділю заборонено рух транспорту, вулиці перегороджують важкими ланцюгами і закривають на замки. Відпочивати так відпочивати.

У деяких місцевостях проводять тарганячі змагання, в яких беруть участь таргани розміром до п'яти сантиметрів у довжину.

Глядачів збирає "чемпіонат світу" із стрибків у висоту серед жаб. Подекуди користуються популярністю блошині скачки. Але ось, виявляється, у США дедалі більше прихильників приваблює біг тарантулів. Зовні біг має досить дивний вигляд: великі отруйні павуки бігають по доріжках, зрідка зупиняючись, щоб розпочати бій і з'їсти якогось суперника. До речі, саме ця обставина спричинює особливий азарт у прихильників павукових бігів.

У США проводяться чемпіонати, організовані клубом брехунів.

Незважаючи на свою зайнятість, американський фермер протягом року два тижні відводить на відпочинок, обов'язково покидає рідні місця, подорожуючи часто до океану. Кілька років тому на березі океану було збудовано з піску фантастичне "Загублене місто – Атлантиду". На узбережжі

південної Каліфорнії була започаткована традиція з піску будувати скульптури. Це стало захопленням не дітей, а дорослих у їх вільний час.

Взимку американці також знаходять собі захоплення, беручи участь у зимових карнавалах. Наприклад, на карнавалі у містечку Стимбот (штат Колорадо) можна випробувати сили в традиційних зимових видах спорту, але найбільше глядачів і учасників збирають нетрадиційні види – лижну аеробіку.

Землебол – так називається нова масова спортивна гра. Придумав її американець Стюарт Фрейдом. М'яч, який підкидають гравці, настільки великий, що учасники змагань жартома порівнюють його із земною кулею, звідси й назва гри.

Як, відомо, змагання з бігу – найстародавніше в світі. За право вважатися найшвидшим боролися і борються не тільки люди, а й тварини. Загальновідомі скачки на конях і оленях, менш поширені змагання з бігу слонів, верблюдів і собак. Нині ще й поросята претендують на звання найшвидкіших.

У Карсон-Сіті відзначається традиційний фестиваль свистунів, на який з'їжджаються майстри художнього свисту зі всієї країни. Свист у багатьох країнах був засобом спілкування. До цього часу на одному з Канарських островів збереглася мова свисту, винайдена місцевими жителями ще в незапам'ятні часи. Традиційне пересвистування співбесідників можна почути подекуди в Гватемалі та Мексиці, Туреччині, країнах Африки. Подібною мовою спілкувалися пастухи і селяни в Іспанії.

Дозвілля по-австрійськи. Дві третини австрійців ніколи не ходять у кіно і лише четверта частина опитуваних зрідка відвідує театр. Найпопулярнішим видом дозвілля виявилось виконання вдома різноманітних ремісничих робіт, далі йдуть захоплення фотосправою та кінозйомкою. Серце австрійців, якщо йдеться про спортивні заняття, віддано плаванню, не менш популярні лижі. У середньому австрійці витрачають на відпочинок близько 30 % своєї зарплати, це свідчить про те, що вони надають дозвіллю великого значення. В Австрії кінцем сільськогосподарського року вважається перша половина листопада - день св. Мартина, коли проводяться усі польові розрахунки, закінчуються

договірні зобов'язання, строки найму тощо. Мартин прийшов - робота пішла. В цей день завершуються основні сільськогосподарські роботи. В листопаді пастихи ходять по дворах і б'ють тварин гілками берези, липи або ялівцю. Віра в магічну силу вдарання гілкою, поживні соки якої ніби переходять при доторканні до тварини і охороняють її, приносять великий приплід.

Різдво в Австрії – це сімейне свято, коли вся сім'я збирається за спільною трапезою. Раніше вважали, що прихід чужих у цей час не віщував нічого доброго, навіть погрожував смертю кому-небудь з домашніх. По-іншому ставляться до бідних людей: їх охоче запрошують до святкового столу.

3 грудня по селу ходять ряджені, бажають усім щастя та благополуччя, їх пригощають ласощами, дають гроші. Як і остання ніч старого року, цей день має багато різних прикмет і заборон. Так, ніхто не повинен лежати в ліжку, навіть хворий, інакше буде хворіти увесь рік, не можна сушити білизну – це провісник смерті. Ворожіння стали традицією цього дня.

Вечеря 31 грудня має бути дуже ситною. Вважається, що для того щоб бути щасливим, потрібно з'їсти шматок голови або свинячого рила – це називається "брати участь у свинячому щасті".

Дозвілля по-шведськи. Шведи вміють ефективно працювати і раціонально відпочивати, витрачаючи на відпочинок до 10 % свого бюджету.

Значною мірою це є результатом регулярного заняття спортом (80 % жителів). У країні багато футбольних стадіонів, відкритих і закритих плавальних басейнів, катків, гімнастичних залів, велотреків та лижних трас. У лижних кросах беруть участь усі - від малого до старого. Футболом і хокеєм захоплюються й жінки. Великою популярністю користується біг по пересіченій місцевості з орієнтуванням по карті і компасу.

У містах активно діють спілки за інтересами, які об'єднують тих, хто цікавиться живописом, вишиванням, декоративним мистецтвом, фото - та кіномистецтвом тощо.

Найпопулярніше свято в Швеції – Різдво. У ці дні жителі з невеликих населених пунктів провідують своїх рідних у містах, але найчастіше міські

жителі – сини й дочки, онуки й племінники приїжджають на ферми до своїх батьків та родичів.

У весняні дні Пасхи городяни всією сім'єю виїздять за місто. Молодь за традицією вирушає в лижні походи на північ країни, де ще лежить сніг.

На свято Трійці шведи здійснюють прогулянки до лісу, на береги озер, на вітрильниках та моторних човнах відправляються у шхери – маленькі скелясті острови, розділені вузькими протоками, що знаходяться недалеко від материка.

Влітку, коли настають білі ночі, всі жителі Скандинавії святкують Іванів день – день літнього сонцестояння. Його відзначають у суботу, що припадає на період від 20 до 26 червня. Свято починається з вечора в п'ятницю і триває три дні. По всій країні запалюють величезні вогнища і встановлюють високі жердини з поперечиною зверху, які прикрашають гірляндами, зеленими та жовто-блакитними стрічками. Таку жердину називають травневим деревом. Навколо вогнища і травневого дерева до ранку старий і малий в національних костюмах водять танок і співають народні пісні під акомпанемент скрипок і акордеонів. Молодь змагається в стрибках через вогнище, купається в озерах.

Дозвілля по-німецьки. Відмітною рисою німецького характеру є звичка до порядку, акуратності й чистоти, економії. Німецький характер істотно впливає на поведінку під час дозвілля, а також на вибір його виду. Раз на рік, на масляну, фермери сіл поблизу Мюнхена спускаються на санях з гори. Трасу вибирають якомога складнішу, іноді учасникам доводиться здійснювати стрибки завдовжки до 20 метрів. Це і спорт, і здоров'я, і задоволення.

Величезною популярністю у німців користується соколине полювання. Нині в європейських країнах любителів цього виду розваг об'єднують близько 40 клубів на північ від Бремена є навіть два спеціально обладнаних "соколодроми", на яких збираються тисячі глядачів, щоб подивитися на піруети соколів, що ганяються за горлицями і перепілками. Звичайно для цього соколів спеціально дресирують.

Свинячі змагання влаштовують у Люнебурзі на півночі країни. По спеціально обгородженій трасі завдовжки 50 метрів свині мають пробігти туди й назад.

Не менше глядачів, ніж спортивні ігри, збирають змагання за професіями, які проходять дуже азартно, додаючи ще й престижу тій чи іншій професії. Наприклад, у Цюріху власники ресторанів кожного року організують біг з бар'єрами для офіціантів. Дистанція чимала – півтора кілометри. Гарсони мають донести до фінішу піднос на якому стоїть пляшка лікеру, пляшка вина, пляшка мінеральної води та келих з коктейлем. І при цьому потрібно подолати всі бар'єри, не проливши жодної краплі. Переможець останніх змагань пройшов дистанцію за 9 хвилин 19 секунд.

Із усіх наведених прикладів видно, що народи світу проводять своє дозвілля якісно, весело, різноманітно.

На особливу увагу заслуговує етнографія дозвілля на весільних церемоніях.

Створення родини ніколи не було цілком особистою справою людини. Будь-якому роду було потрібно продовження, сільській громаді – нові працівники. Природно, старше покоління намагалося ненав'язливо підвести молодих до рішення про своєчасне створення нових родин.

Знайомилися хлопці й дівчата в основному на сільських святах, ярмарках. Їх організували спеціально для молоді шлюбного віку. Дівчата займалися рукоділлям – прями, в'язали, вишивали. У такий спосіб і виявлялися їхні уміння, і готувалося придане. Хлопці приходили пізніше, або навіть, наприклад, у деяких районах Австрії, просто зустрічали дівчат по дорозі додому і проводжали.

Гуляння часто супроводжувалися ворожіннями. В Італії, наприклад, дівчата кидали на гарячий металевий лист, що лежить на вогнищі, листя оливи або мирту, загадуючи ім'я хлопця. Якщо лист починав, нагріваючи, потріскувати, - очікувалося весілля. Поширені були і ворожіння з водою, дзеркалом, де вночі, при свічах, можна побачити обличчя нареченого. Так

ворожили в Росії, Іспанії, Німеччині. Ворожіння вважалися особливо "правдивими" у святкові дні і ночі – на Різдво, в Іванів день. Багато "магічних" ритуалів було пов'язано з весіллям старших подруг. Торкнутися нареченої, одержати в подарунок квітку з її букета, бант, шпильку – означало для іспанських дівчат швидке і вдале заміжжя. І в наш час на весіллях мріють піймати букет нареченої її молоді і не дуже молоді подруги.

Існували і більш відверті способи підштовхнути молодих людей до створення родини. Так, у селах Тоскані, П'ємонті було прийнято робити обряд вибору спробних заручених. Пари з хлопців і дівчат склалися по жеребу, і їм пропонувалося поводитися як дійсним зарученим – обмінюватися подарунками, проводити час разом. Деякі "спробні" виявлялися настільки вдалими, що починали готуватися до дійсних весіль. Якщо ж випадковий вибір не приводив до зближення, союз розривався без будь-яких наслідків.

Схожий звичай існував і в деяких землях Німеччини. Дівчат "продавали" чи з аукціону грали "по жеребу". При наступній зустрічі дівчина показувала своє ставлення до хлопця відповідним подарунком. Наприклад, букет із трояндою говорив про те, що її влаштовує такий союз, а без троянди – навпаки. Деякі з цих тимчасових союзів також закінчувалися сватовством.

У багатьох країнах були значно поширені і "ярмарки наречених", звичайно присвячені до селянських або церковних свят. Знайомства, що зав'язалися в такі дні, заохочувалися громадою і часто закінчувалися сватовством. За знайомством майже обов'язково впливав тривалий період залицяння. Молоді люди одержували можливість частіше бачитися вдень, прогулюватися під руку, часто – в обов'язковому супроводі старшої родички.

Звичай "нічних залицянь" характерний для Бельгії, Франції, Іспанії й інших країн. Юнаки співали під вікнами дівчат серенади або розмовляли через віконні ґрати. У регламентації відносин цього періоду помітний конфлікт церковної моралі і давніх народних звичаїв. Формально близькі відносини до шлюбу засуджувалися суспільством, однак у деяких областях, наприклад, Бельгії, на півдні Франції на це не звертали уваги. А якщо звернутися до історії,

наприклад, Русі X-XI ст., тобто до більш давніх часів, можна помітити, що позашлюбні відносини навіть заохочувалися суспільством. Так, молода самотня мати ставала завидною нареченою як та, що підтвердила свою здатність до народження сильної, здорової дитини. Очевидно, до кінця XIX ст. це поняття залишилося в минулому.

Однак, знайомство і залицяння були самим початком довгого, часто строго регламентованого процесу створення нової родини. Наступним етапом ставало обов'язкове сватовство.

Якщо при знайомстві і залицянні молоді були досить самостійні і, так сказати, з'ясовували свої переваги на рівні компанії однолітків, то сватовство було справою всієї родини. Основним завданням сватовства був висновок майнових домовленостей, визначення економічної основи нового шлюбу. Сватом звичайно ставав батько або літній родич юнака, хрещений, шановний друг родини. Досить давно, наприклад, в Італії, Німеччині, Швейцарії, з'явилися і професійні свати, посередники. Рідше сватовством займалися жінки похилого віку.

Сватовство часто відбувалося таємно, щоб у випадку відмовлення можна було уникнути небажаного розголосу. Свати в алегоричній формі висловлювали бажання юнака взяти в дружини дівчину з будинку, який вони ніби випадково відвідали. У кожній місцевості існувала система умовних знаків, що замінювали пряму згоду на шлюб або, тим більше, відмову. Так, у деяких областях Німеччини, бажаного свата пригощали пирогом, небажаного запрошували чистити картоплю. В Іспанії символом відмови могло бути винесення сватам гарбуза (такий же звичай траплявся в Білорусі, Україні). Каталонці, бажаючи відмовити нареченому, починали підмітати підлогу в будинку, намагаючись, щоб пил летів на гостей, які сватаються.

Більшість звичаїв подібні тим, що згода на шлюб обов'язково символізувалася спільним прийняттям їжі, частіше святкової, наприклад, спеціального пирога.

Іноді висновку угоди передував відповідний візит батьків нареченої в будинок нареченого. Метою таких візитів було . краще довідатися про майнове положення майбутньої рідні. Нерідко, наприклад, в Угорщині, родина нареченого могла удатися й до обману, виставляючи в будинку домашнє начиння, узятє в борг у сусідів і навіть показуючи під видом своїх – чужі земельні ділянки. Тому родина нареченої прагнула нанести такий візит зненацька.

У випадку позитивної відповіді за сватовством відбувалося заручення. Практично, заручини вже були висновком шлюбу. Розрив відносин після заручин засуджувався, міг супроводжуватися виплатою морального збитку "постраждалій стороні". Однак, щодо життя молодих після заручин, то звичаї досить сильно відрізняються. Так, у селянських родинах Вестфалії молоді вже після заручин вступали в подружні відносини. А от в Італії заручені могли зустрічатися і розмовляти тільки в будинку нареченої, під доглядом її батьків.

Заручини часто відбувалися під час будь-якого свята, супроводжувалися знайомством усієї майбутньої рідні, обміном подарунками. У багатьох областях було прийнято дарувати нареченому весільну сорочку, яку наречена, природно, шила сама. Наречений дарував нареченій хустку, золотий хрестик, прикраси, часто - обручку. Подарунки мали "заставний" характер і при розриві заручин звичайно поверталися. Весілля організовується чудово: урочиста зустріч гостей, музика, святкова вечеря. Наречений і наречена відкривають свято прекрасним танцем. Наприкінці вечора молоді вручають усім гостям пам'ятні різноманітні подарунки.

Цікаво, що у Швейцарії заручені повинні були здавати своєрідний іспит. Вони розмовляли зі священником, який з'ясовував міру їхньої готовності до шлюбу, зрілості і відповідальності. Під час заручин обговорювалися і майнові питання, зокрема розмір приданого нареченої.

Цікаве весілля в Казахстані. Перед весіллям юнак просить згоди в коханої дівчини стати його дружиною не сам, а через дружину старшого брата. У призначений день свати нареченого приходили в будинок дівчини з

подарунками і солодошами. Батьки і родичі хлопця привозили обручку, дві хустки і два відрізи на сукню. У будинку нареченої ріжуть барана і готують з нього сюрпу. Одна з родичок нареченого надягає на безіменний палець нареченої обручку. Після цього влаштовуються оглядини майбутньої нареченої, з гостей беруть за це викуп. Це початок заручення. Співак під акомпанемент саза або домбри співає обрядові пісні. Починають танцювати лише родичі нареченого. Аксакали аулу благословляють молодих і призначають точний день весілля. Ранком родичі нареченого під'їжджають до будинку нареченої, але вона в той час знаходиться в сусідньому будинку. Для сусідів накривають столи в дворі. Після частування родичі нареченого і наречені танцюють, поки не буде готове головне частування – бесбармак. Потім наречену вводять у двір будинку під спів. Наречену відвозять після того, як вона попрощається зі своїми батьками. Після входу молодих у будинок тамада запрошує гостей до столу. Ранком наречену з прикритим обличчям виводять у головну кімнату, де збираються родичі і сусіди нареченого. Піднімають краї хустки і відкривають обличчя молодій. Вона встає і схиляє голову на знак поваги. Усі співають "Бет ашар". Невістки виводять її під руки в двір, де її з піснями зустрічає наречений із друзями.

У Китаї існує кілька стадій весільного комплексу обрядів: сватовство, готування до весілля, зустріч нареченої в будинку нареченого, обряди після весільного періоду. Спочатку родина нареченого висилає родині передбачуваної нареченої так називану цао ті узи – "попередню записку" або картку з указівкою "8 ієрогліфів життя", у яких повідомляється прізвище нареченого, а також рік, місяць, день і година його народження. У родині за цими даним ворожать на можливість висновку про шлюб і у випадку успішного результату ворожіння, висилають родині нареченого повідомлення про дату народження передбачуваної нареченої. Батьки нареченого також справляються у ворожія про результат наміченого одруження. Крім того, вони протягом трьох днів тримають на сімейному вівтарі картку, отриману від родини нареченої, і якщо за цей час траплялося яке-небудь нещастя – наприклад, занедужував хто-

небудь з родини, то сватовство могло бути негайно припинено. Якщо сватовство було успішним, родина нареченого висилає нареченій прикраси й інші подарунки, що в просторіччі називається юедин – "малою угодою". Після цього родини нареченого і нареченої обмінюються шлюбними поручительствами, які пишуться на папері червоного кольору, нерідко прикрашеного зображеннями дракона (для юнака) і фенікса (для дівчини). У поручительствах повідомляються докладні зведення про майбутніх молодих і їхні родини, а також указується сума внесеного за наречену викупу – "чайного подарунка" (чай у Китаї – символ родючості і подружньої вірності).

Аніматор – основні поняття і терміни

Інтенсивний розвиток активних форм рекреації та туризму сприяв виокремленню у другій половині ХХ століття самостійного виду професійної діяльності з надання специфічного виду нематеріальних рекреаційних послуг в сфері дозвілля, за яким спочатку у Франції, а також франкомовних частинах Бельгії та Швейцарії, а згодом в Італії, Іспанії й Туреччині закріпилися назва "анімація", а фахівцями, що надають такі специфічні послуги "аніматор".

У загальному випадку аніматор (англ. *Animator, animation* – оживляти, приводити в дію), – фахівець, спеціально підготовлений для організації і проведення дозвілля рекреантів (туристів), покликаний організувати і структурувати туристсько-рекреаційні програми, контролювати емоційний фон і забезпечувати активність всіх учасників заходу, підтримувати коректність і безпеку рекреаційного процесу.

В кінці ХХ століття поняття "анімація" починає використовуватися й у німецькомовних країнах. Так в 1989 році Віденська академія соціальної роботи запропонувала для підвищення кваліфікації соціальних працівників ввести післядипломний курс під назвою "Соціоанімація", що мало на меті ввести в дію методологію, яка б стимулювала творчість, відкритість та партнерство в роботі з населенням, допомогла уникнути непорозумінь між працівниками різноманітних дозвіллевих закладів та маргінальними групами суспільства.

Зазначимо, що на сьогоднішній день поняття “аніматор” є загальноживаним, однак не є остаточно ustalеним. Зазвичай поняття “аніматор” вживається паралельно з власними назвами професій пов’язаних з туризмом та загалом рекреаційною діяльністю в сфері дозвілля.

Так на сьогоднішній день у Франції широкоживаними є наступні дефініції поняття “аніматор”:

- кваліфікований працівник соціовиховної анімації, функції якого полягають у розвитку виховного, культурного та фізичного (спортивного) потенціалу людини;
- спеціаліст соціальної галузі, який допомагає задовольнити потреби, бажання й запити різних соціальних верств населення;
- агент культурної та громадської діяльності, покликаний підвищувати суспільну свідомість, покращувати життя громади, розвивати культурну демократію.

При цьому робота аніматора в туризмі ґрунтується “на принципах і цінностях активного ентузіазму і знаходиться в інституціональних межах, що можуть набувати різних форм (асоціації, соціокультурні установи, локальні спільноти, заклади культури, міністерства). Вона потребує різних прийомів, що зобов’язує аніматора бути компетентним, кваліфікованим і здійснювати різноманітну практику культурного, художнього, естетичного, громадського, спортивного, прикладного й інших типів, які виражаються в однорідній або диференційованій аудиторії (робітники, середні класи, молодь, люди похилого віку, жінки)”. Власне аніматори у Франції беруть участь у таких видах рекреаційно-дозвілєвої діяльності активності як креативна (творча, зокрема ігрова) діяльність (84%), фізичний розвиток, активний туризм і спорт (51%), економічні проекти (51%), громадська та політична робота (51%), психолого-педагогічна діяльність (46%), культурно-освітня робота (43%), туристична діяльність (36%), наукова діяльність (28%).

У Великобританії термін “аніматор” менш поширений здебільшого фахівця з організації туризму й інших видів рекреаційної діяльності в сфері

дозвілля називають “соціальний працівник”, “спеціаліст по роботі з молоддю у громаді”.

Серед провідних вищих навчальних закладів Великобританії, в яких здійснюють підготовку кадрів для туризму й рекреаційної діяльності в сфері дозвілля слід назвати: Інститут адміністративного управління парками та відпочинком, що готує організаторів дозвілля у парках; Інститут муніципального відпочинку та розваг, який здійснює підготовку спеціалістів для організації дозвіллевої діяльності у благодійних організаціях та культурно-дозвіллевих закладах муніципалітету; Асоціацію управлінців службами відпочинку, що випускає фахівців з організації спортивних змагань, обслуговування глядачів, контролю за роботою барів, кав'ярень тощо; Асоціацію керівників гральних майданчиків, метою якої є підготовка організаторів відпочинку на гральних майданчиках, організаторів дозвілля підлітків та молоді; Інститут вивчення будівництва та роботи басейнів, який займається проектуванням та будівництвом басейнів і спортивних центрів тощо.

Аніматор – рекреатор, соціоном, секретар з культури

В США аніматорів як фахівців в галузі рекреаційного обслуговування в сфері дозвілля називають “рекреаторами”, а фахівців, що спеціалізуються на системах оздоровлення “рекреаторами-терапевтами”. В Канаді діяльність аніматорів в туризмі та рекреаційної діяльності в сфері дозвілля набула вагомого соціально-виховного значення тому зазвичай таких фахівців там називають “соціальний працівник”.

В Норвегії аніматори також мають статус соціальних працівників. Тут зокрема розрізняють три професійних і відповідних їм освітніх рівні підготовки таких “соціальних працівників”, а саме – “соціоном” (який працює в місцевих організаціях, дбаючи про соціальну безпеку), “соціальний педагог” (який організовує соціально-культурну діяльність з дітьми та підлітками) і власне

“соціальний працівник” (який здійснює соціально-культурну діяльність серед інвалідів та осіб з особливими потребами).

У Фінляндії анімаційною діяльністю в туризмі й інших видах рекреаційної діяльності в сфері дозвілля займаються “секретарі з культури”, які традиційно мають класичну університетську гуманітарну освіту. Серед “секретарів з культури” зокрема розрізняють декілька типів. Так власне “секретар з культури” займається виключно адміністративною роботою переважно в державних організаціях. Діяльнісно-спрямовані секретарі з культури зосереджуються насамперед на суто організаційній роботі (організація різноманітних культурно-масових заходів: фестивалів, свят, клубних заходів, курсів тощо).

Секретарі з культури педагогічного напрямку зосереджуються на наповненні туризму, й інших видів рекреаційної діяльності в сфері дозвілля виховним та розвиваючим змістом. Секретарі з культури політичного спрямування акцентують свою увагу на розвитку ініціативи та активності населення в галузі туризмі й інших видів рекреаційної діяльності в сфері дозвілля.

Особливий менеджерський тип утворюють секретарі з культури, які організують різноманітні туристські й рекреаційні заходи в сфері дозвілля основі засобів PR та сучасних ІТ-технологій.

Особливий психолого-педагогічний підхід до визначення змісту професійної діяльності аніматора відповідно до різних напрямків туризму та різних видів рекреаційного обслуговування в сфері дозвілля розвивається в Німеччині. Тут назва кожної професії з широкого спектру анімаційної діяльності відповідає змісту роботи фахівця з конкретною групою населення: “соціальний працівник з людьми похилого віку”, “педагог вільного часу”, “організатор молодіжного та дитячого дозвілля”, “спеціаліст у справах дітей та юнацтва”.

При цьому діяльність “педагога вільного часу” й “соціального педагога”, передбачає більш креативний і незалежний характер, а робота “соціального

працівника” більш регламентована і насамперед орієнтована на державні організації.

Аніматор – педагог вільного часу

Звернемо увагу, що в більшості англomовних країн поняття “педагог” має дуже широке значення і зазвичай не застосовується для визначення конкретного виду професійної діяльності. Натомість, для переважної більшості європейських країн і зокрема в Україні педагог – це традиційно самостійна професія.

Так педагог вільного часу розглядається німецькими вченими та практиками як працівник високої кваліфікації у сфері послуг. Наукові засади поняття “педагог вільного часу” формується у Німеччині ще в 30-ті роки ХХ століття, однак спеціальна підготовка фахівців розпочинається лише з 70-х років ХХ ст. на спеціалізованих курсах працівників молодіжних центрів у вищих навчальних закладах, а також на курсах педагогіки, вільного часу й туристики.

Головним завданням педагогів вільного часу є організація дозвілля та спілкування населення. А тому педагог вільного часу повинен вміти:

- порозумітися з представниками різних соціально-демографічних груп;
- розпізнавати й аналізувати потреби та інтереси відвідувачів соціально-культурних установ, сприяти їх задоволенню;
- допомагати вирішувати різноманітні проблеми підлітків та молоді;
- спрямовувати клієнта на прийняття самостійних рішень (але таких, які не суперечать морально-етичним, соціокультурним, етногеоекологічним та психолого-педагогічним основам);
- систематично та цілеспрямовано залучати до соціально-культурної творчості самотніх людей та людей з особливими потребами; створювати в колективі дружню, доброзичливу атмосферу, здійснюючи при виконанні своїх функціональних обов'язків психолого-педагогічний вплив;

- володіти організаторськими здібностями, вміти координувати та направляти діяльність своєї команди;

- співпрацювати з іншими соціально-культурними, освітніми, виконавчими структурами, орієнтуватися у соціальній структурі регіону, зміцнювати стосунки з населенням, політичними та громадськими діячами, представниками засобів масової інформації;

- координувати соціально-культурні ініціативи, розробляти та реалізовувати дозвілєві проекти, здійснювати стратегію активного дозвілля;

- бути комунікативним, здатним до співчуття та розуміння, ініціативним та творчим у вирішенні соціально-культурних проблем особистості.

Слід також відзначити, що на наш час професія педагога вільного часу в Німеччині активно розвивається, при цьому спостерігається тенденція до поступового нівелювання відмінностей між спеціальностями педагогічного спрямування.

Зауважимо також, що незважаючи на певні розбіжності у назвах професійної діяльності фахівців-аніматорів в туризмі та інших видах рекреаційної діяльності в сфері дозвілля, спільним у їх професійній підготовці є базування на двох визначальних ідеях – ідеї професіоналізму та ідеї прав і свобод людини.

Тому для того, щоб ефективно здійснювати свою роботу, аніматор в туризмі та інших видах рекреаційної діяльності в сфері дозвілля повинен знати:

- теоретичні основи туризму (туризмологію) та досконало володіти практичними вміннями і навичками з спортивно-оздоровчого туризму;

- соціальну політику, законодавчу базу, основи юриспруденції та економіки;

- психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості;

- теоретичні й методологічні основи анімаційної діяльності в туризмі й інших видах рекреаційної діяльності в сфері дозвілля, історію її становлення та формування;

- уміти здійснювати психолого-педагогічну діагностику, мати навички проведення соціологічних досліджень;
- вміти організовувати та проводити різноманітні заходи для різних соціально-демографічних угруповань населення;
- мати необхідні медичні та психолого-педагогічні знання для проведення анімаційної діяльності з соціально-незахищеними верствами населення та особами з особливими потребами;
- захищати права та свободи людини в межах своїх функціональних обов'язків;
- мати високу загальну культуру, уважність, морально-вольові якості, комунікативність.

Також фахівець-аніматор в туризмі та інших видах рекреаційної діяльності в сфері дозвілля, повинен бути готовим до систематичних робочих інтелектуальних і фізичних перевантажень, вміти швидко адаптуватися у професійному середовищі, вільно орієнтуватися в наукових концепціях та професійних інформаційних тенденціях, бути здатним чітко формулювати мету та завдання своєї діяльності й прогнозувати її результати, володіти професійною інтуїцією та різноманітними комунікативними навичками. Це особливо важливо в контексті того, що діяльність аніматора в туризмі та інших видах рекреаційної діяльності в сфері дозвілля значною мірою ускладнюється необхідністю працювати з представниками різних вікових груп населення з різним станом фізичного здоров'я та фізичної підготовленості, особами із спеціальними потребами, представниками різних соціальних верств, різних культур та традицій. Ці обставини зумовлюють значне розширення змісту професійної підготовки аніматора в туризмі та інших видах рекреаційної діяльності в сфері дозвілля з посиленою орієнтацією на їх практичну підготовку.

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що у більшості розвинених зарубіжних країн анімація (анімаційна діяльність в туризмі та інших видах рекреаційної активності в сфері дозвілля) є невід'ємною складовою усього

спектру рекреаційної активності в сфері дозвілля, що утворює специфічний комплекс туropolерейтинга з розробки і надання спеціалізованих програм проведення вільного часу (досить часто проявляється в організації розваг і спортивного проведення дозвілля, додаткових анімаційно-сервісних програм) готелями, ресторанами, компаніями з надання транспортних послуг: спортивні ігри, змагання, танцювальні вечірки, карнавали, хоббі, заняття, заняття які входять у сферу духовних інтересів (Любіцева О.О., Бабарицька В.К., 2008.).

Професійна майстерність спеціаліста дозвіллевої сфери в країнах зарубіжжя

Питання про статус спеціаліста дозвіллевої сфери є сьогодні дуже важливим. Це пояснюється не лише трансформацією у вітчизняному просторі поняття “культурно-освітній працівник”, а й об’єктивною потребою суспільства в особливій категорії працівників дозвіллевої сфери, професіоналів, які працюють у відкритому мікросоціальному середовищі, спеціалізуються на дозвіллевій та рекреаційній проблематиці, вміють надавати психолого-педагогічну допомогу сім’ям та окремим особистостям, здатні вирішувати освітні та виховні питання, впливати на формування громадської думки.

Парадигма соціально(культурної освіти в останні десятиліття суттєво змінилася в усьому світі, що пояснюється орієнтацією на принципово нове розуміння культури та її ролі в освітній системі. Як зазначив Хав’єр Перес де Куельяр у вступній промові на засіданні Всесвітньої комісії з культури та розвитку (1993): “Освіта є стрижневою ланкою, яка забезпечує зв’язок між культурою та розвитком. Розвиток може наповнитися культурою лише в тому випадку, якщо її спочатку вбирає в себе освіта і якщо, в свою чергу, освіта буде ефективно сприяти становленню в особистості її власної культури, а не тільки її соціального та професійного відбору... Будь(яка діяльність з розвитку повинна не лише перебувати в гармонії з культурою, в межах якої вона проходить, а й ґрунтуватися на ній”.

Кардинальні зміни в освітньому просторі позначаються на процесах підготовки, підвищення та перекваліфікації працівників дозвіллевої сфери. 90(і роки ХХ століття в Україні характеризуються виникненням великої кількості різноманітних спеціальностей та спеціалізацій: педагог дозвілля, культуролог, юрист, економіст культурно(дозвіллевої сфери, менеджер дозвілля тощо. Однак домінуючими ознаками спеціаліста нового статусу залишаються висока кваліфікація, професійна компетентність, вміння моделювати різні види соціально-культурної діяльності та вирішувати принципово нові соціально-культурні завдання.

Складність професійного навчання спеціаліста дозвіллевої сфери посилюється відсутністю початкової ланки набуття фаху, що становить переважно участь майбутнього абітурієнта в любительських об'єднаннях, гуртках, у підготовці та реалізації невеличких культурно(дозвіллевих заходів.

Не зайвим у розробці ефективної моделі сучасного спеціаліста дозвіллевої сфери буде вивчення та аналіз процесів підготовки кадрів у країнах зарубіжжя. Зарубіжні вчені дотримуються таких критеріїв оцінки професії: наявність теоретичних та наукових основ професії; система знань та навичок, що формує комплексні професійні завдання; наявність системи вищої освіти у конкретній професійній галузі; можливості для розвитку професійної кар'єри; організація професійних асоціацій; наявність системи ліцензування (акредитації); наявність кодексу професійної етики; спеціальна професійна культура; соціальна повага до професії.

Необхідно зазначити, у більшості зарубіжних країн дозвіллеве та рекреаційне обслуговування розглядається як невід'ємна складова усього спектру соціальних та культурних послуг. Так, професія спеціаліста дозвіллевої сфери у Франції, франкомовних частинах Бельгії та Швейцарії, Італії, Іспанії, Туреччині здобула назву "аніматора". "Анімація поєднала... оновлення та демократизацію, хоча б тому, що дозвілля, у тому числі й "примусове", викликане тривалим безробіттям, може перетворитись на джерело конфлікту, якщо доступ до окремих видів діяльності є надто нерівномірним" [8]. "Анімація

– це форма соціальної практики, спрямована на усвідомлення та розкриття пригнобленого та дрімаючого потенціалу індивідів, малих груп та спільнот”. Поняття “анімація” починає використовуватися й у німецькомовних країнах. Наприклад, 1989 року Віденська академія соціальної роботи запропонувала для підвищення кваліфікації соціальних працівників ввести післядипломний курс під назвою “Соціоанімація”. Це була спроба ввести в дію методологію, яка б стимулювала творчість, відкритість та партнерство в роботі з населенням, допомогла уникнути непорозумінь між працівниками дозвіллевих закладів та маргінальними групами суспільства.

Дефініція “аніматор” по-різному характеризується у Франції. Аніматор – це: кваліфікований працівник соціовиховної анімації, функції якого полягають у розвитку виховного, культурного та спортивного потенціалу людини; спеціаліст соціальної галузі, який допомагає задовольнити потреби, бажання й запити різних соціальних верств населення; агент культурної та громадської діяльності, покликаний підвищувати суспільну свідомість, покращувати життя громади, розвивати культурну демократію. Аніматори займаються такими видами діяльності як художня творчість (84%), фізичний розвиток та спорт (51%), економічні проекти (51%), громадська та політична робота (51%), психолого-педагогічна діяльність (46%), культурно-освітня робота (43%), туристична діяльність (36%), наукова діяльність (28%).

Робота аніматора ґрунтується “на принципах і цінностях активного ентузіазму і знаходиться в інституціональних межах, що можуть набувати різних форм (асоціації, соціокультурні установи, локальні спільноти, заклади культури, міністерства).

Вона потребує різних прийомів, що зобов’язує аніматора бути компетентним, кваліфікованим і здійснювати різноманітну практику культурного, художнього, естетичного, громадського, спортивного, прикладного й інших типів, які виражаються в однорідній або диференційованій аудиторії (робітники, середні класи, молодь, люди похилого віку, жінки)”.

У Великобританії спеціаліста дозвіллевої сфери називають “соціальний працівник”, “спеціаліст по роботі з молоддю у громаді”. Англійський вчений Торкільдсен Дж. зазначає, що в країні відсутня система спеціальної підготовки фахівців для організації дозвіллевої діяльності, що негативно впливає на підготовку керівників дозвіллевих закладів. Серед інститутів, в яких здійснюють підготовку кадрів для дозвіллевої сфери слід назвати: Інститут адміністративного управління парками та відпочинком, що готує організаторів дозвілля у парках; Інститут муніципального відпочинку та розваг, який здійснює підготовку спеціалістів для організації дозвіллевої діяльності у благодійних організаціях та культурно-дозвіллевих закладах муніципалітету; Асоціацію управлінців службами відпочинку, що випускає фахівців з організації спортивних змагань, обслуговування глядачів, контролю за роботою барів, кав’ярень тощо; Асоціацію керівників гральних майданчиків, метою якої є підготовка організаторів відпочинку на гральних майданчиках, організаторів дозвілля підлітків та молоді; Інститут вивчення будівництва та роботи басейнів, який займається проектуванням та будівництвом басейнів і спортивних центрів.

У Канаді спеціаліста дозвіллевої сфери називають “соціальний працівник”, у Норвегії виділяють три професійних та освітніх рівні підготовки таких фахівців: соціонома (який працює в місцевих організаціях, дбаючи про соціальну безпеку), соціального педагога (який організовує соціально(культурну діяльність з дітьми та підлітками) і соціального працівника (який здійснює соціально-культурну діяльність серед інвалідів).

У Фінляндії організацією дозвіллевої діяльності опікуються секретарі по культурі, які мають університетську гуманітарну освіту. В країні розрізняють декілька типів секретарів по культурі: діяльнісно-орієнтований (виконує суто організаційну роботу, проводить фестивалі, свята, клубні заходи, курси); власне секретар (обмежує свою діяльність адміністративною роботою); педагог (використовує виховні аспекти в організації дозвіллевої діяльності); культурний політик (акцентує увагу на ініціативі та активності населення); менеджер (організовує дозвіллеві заходи з позицій та вимог ПР, особливу увагу

приділяючи зв'язкам із засобами масової інформації та рекламними компаніями).

У Німеччині назва професії відповідає змісту роботи спеціаліста з конкретною групою населення: “соціальний працівник з людьми похилого віку”, “педагог вільного часу”, “організатор молодіжного та дитячого дозвілля”, “спеціаліст у справах дітей та юнацтва”. Причому, спочатку професія соціального працівника передбачала діяльність у державних організаціях, а спеціальність “соціальний педагог”, на думку науковців, мала творчий характер. Однак з часом відмінність між спеціальностями поступово зникає, а в дипломах випускників зазначається дві назви. Так, на сьогодні близько 50 % соціальних працівників у Німеччині мають диплом соціального педагога. До речі, в англійських країнах поняття “педагог” для визначення конкретної професійної групи не існує. Натомість, в європейських країнах педагог – це самостійна професія.

Термін “педагог вільного часу” формується у Німеччині в 30-і роки ХХ століття, однак спеціальна їх підготовка здійснюється лише з 70-х років ХХ ст. у вищих навчальних закладах (як і працівників молодіжних центрів) та на курсах педагогіки, вільного часу й туристики. Педагог вільного часу розглядається німецькими вченими та практиками як працівник високої кваліфікації у сфері послуг. Його головним завданням є організація дозвілля та спілкування населення. А тому педагог вільного часу повинен вміти порозумітися з представниками різних соціально(демографічних угруповань, розпізнавати й аналізувати потреби та інтереси відвідувачів соціально(культурних установ, сприяти їх задоволенню, допомагати вирішувати різноманітні проблеми підлітків та молоді, спрямовувати клієнта на прийняття самостійних рішень (але таких, які не суперечать педагогічним основам); систематично та цілеспрямовано залучати до соціально-культурної творчості самотніх людей, створювати в колективі дружню, доброзичливу атмосферу, здійснюючи при виконанні своїх функціональних обов'язків педагогічний вплив.

Педагог вільного часу повинен координувати соціально-культурні ініціативи, розробляти та реалізовувати дозвілєві проекти, здійснювати стратегію дозвілля. Педагог вільного часу повинен бути комунікабельним, здатним до співчуття та розуміння, ініціативним та творчим у вирішенні соціально-культурних проблем особистості. Педагог вільного часу повинен володіти організаторськими здібностями: координувати та направляти діяльність своєї команди, співпрацювати з іншими соціально-культурними, освітніми, виконавчими структурами, орієнтуватися у соціальній структурі регіону, зміцнювати стосунки з населенням, політичними та громадськими діячами, представниками засобів масової інформації. Для того, щоб ефективно здійснювати свою роботу, педагог вільного часу повинен знати соціальну політику, законодавчу базу, основи юриспруденції та економіки, психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості.

Німецькі вчені Нарштедт В. та Зандерманн Ю. зазначають, що, незважаючи на суспільну потребу у висококваліфікованих спеціалістах дозвілєвої сфери, професія педагога вільного часу ще повністю не сформувалася.

Незважаючи на розбіжності, спільним у кадровій політиці зарубіжних держав є те, що професійна підготовка спеціалістів для дозвілєвої сфери ґрунтується на двох фундаментальних началах: – ідеї професіоналізму; – ідеї прав людини.

Спеціаліст дозвілєвої сфери повинен: засвоїти теоретичні й методологічні основи дозвілєвої діяльності, історію її становлення та формування; уміти здійснювати психолого-педагогічну діагностику та дозвілєве прогнозування; мати навички проведення соціологічних досліджень; вміти організовувати та проводити дозвілєві заходи для різних соціально-демографічних угруповань населення; мати достатні медичні та психологічні знання для проведення дозвілєвої роботи з соціально незахищеними верствами населення; захищати права та свободи людини в межах своїх функціональних

обов'язків; мати високу загальну культуру, уважність, морально-вольові якості, комунікабельність.

Студент, який здобув ґрунтовну професійну практичну підготовку, досить швидко адаптується у професійному середовищі, вільно орієнтується в наукових концепціях та професійних інформаційних тенденціях, здатен чітко формулювати мету та завдання своєї діяльності, прогнозувати її результати; володіє професійною інтуїцією та навичками ділового творчого спілкування у соціально-культурній сфері. Робота спеціаліста дозвілєвої сфери ускладнюється необхідністю працювати з представниками різних соціальних груп та інститутів. Ці обставини зумовили істотне розширення освітнього спектра в дозвілєвій сфері, відмову від пріоритетної орієнтації на формування спеціалістів теоретичного профілю та привернули серйозну увагу до практичної підготовки кадрів дозвілєвої сфери.

Більшість зарубіжних фахівців вказують на те, що спеціаліст дозвілєвої сфери повинен бути готовим до систематичних робочих перевантажень. Це пояснюється сутністю самої професії та її значимістю в сучасному суспільстві: великих зусиль потребує удосконалення господарських служб соціально-культурних закладів, придбання технічного обладнання, пошук джерел фінансових надходжень, координація роботи з іншими закладами району, протидія постійному тиску з боку влади та різних організацій.

Не зайвим у розробці ефективної моделі сучасного спеціаліста дозвілєвої сфери буде вивчення та аналіз процесів підготовки кадрів у країнах зарубіжжя. Зарубіжні вчені дотримуються таких критеріїв оцінки професії: наявність теоретичних та наукових основ професії; система знань та навичок, що формує комплексні професійні завдання; наявність системи вищої освіти у конкретній професійній галузі; можливості для розвитку професійної кар'єри; організація професійних асоціацій; наявність системи ліцензування (акредитації); наявність кодекса професійної етики; спеціальна професійна культура; соціальна повага до професії.

Поняття “спеціаліст дозвіллевої сфери” має неоднозначний зміст, бо дозвіллева робота в зарубіжних країнах ґрунтується на різному філософському, релігійному, культурному ґрунті. Разом з тим, дозвіллева робота поступово завойовує статус академічної дисципліни в університетах зарубіжних країн, а метафора “спеціаліст дозвіллевої сфери” була вибрана представниками цієї професійної групи як спільна характеристика для різних назв професій та спеціалізацій. У більшості зарубіжних країн дозвіллеве обслуговування розглядається як невід’ємна складова усього спектру соціальних та культурних послуг. Професія спеціаліста дозвіллевої сфери у Франції, франкомовних частинах Бельгії та Швейцарії, Італії, Іспанії, Туреччині здобула назву “аніматора”; у Великобританії – “соціального працівника”, “спеціаліста по роботі з молоддю у громаді”; у Канаді – “соціального працівника”, у Норвегії – “соціонома”, “соціального педагога”, “соціального працівника”; у Фінляндії – “секретаря з питань культури”; у Німеччині – “соціального працівника з людьми похилого віку”, “педагога вільного часу”, “організатора молодіжного та дитячого дозвілля”; у США – “рекреатора”, “рекреатора-ерапевта”.

Спеціаліст дозвіллевої сфери повинен: засвоїти теоретичні й методологічні основи дозвіллевої діяльності, історію її становлення та формування; уміти здійснювати психолого-педагогічну діагностику та дозвіллеве прогнозування; мати навички проведення соціологічних досліджень; вміти організовувати та проводити дозвіллеві заходи для різних соціально-демографічних угруповань населення; мати достатні медичні та психологічні знання для проведення дозвіллевої роботи з соціально незахищеними верствами населення; захищати права та свободи людини в межах своїх функціональних обов’язків; мати високу загальну культуру, уважність, морально(вольові якості, комунікабельність.

Тема. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОЗВІЛЛЯ

Освітньо-виховний потенціал дозвілля

У соціології дозвілля часто зазначають, що суспільство – це суспільство дозвілля, в якому значна частина часового простору не заповнюється виснажливою працею чи навчанням, а дозвіллева діяльність, не зважаючи на її недетермінований характер, потребує свідомої і цілеспрямованої її організації соціальними інститутами.

Педагогічна наука виділяє організацію дозвіллевої діяльності у окремий напрям – педагогіку дозвілля.

Педагогіка дозвілля вивчає шляхи та методи освіти й виховання особистості у дозвіллевій сфері, розкриває зміст такої діяльності, виокремлює напрями цілеспрямованої роботи соціальних інституцій по організації дозвілля. Педагогічно доцільно організована дозвіллева діяльність сприяє тому, що особистість має можливість не тільки реалізувати свої особистісні запити у вільний час, а й розвивати різні сфери своєї особистості, як то інтелектуальну, емоційну, естетичну, фізичну, духовну, творчу.

Педагогіка дозвілля спрямовує особистість на раціональну організацію свого вільного часу, на доцільність та змістовну наповненість його, а не на безцільне "вбивання" часу, і як наслідок бездіяльності – пошук девіантних форм проведення вільного часу.

Сучасна система освіти характеризується як масова та неінституціональна, що являє собою єдину лінію безперервної освіти, а це вказує на нерозривний її зв'язок зі сферою вільного часу та дозвілля. Сфера освіти та сфера дозвілля повсякчас переплітаються, зближуються, освіта перестає бути прерогативою навчальних закладів. В той же час, освіта трактується як засіб, що сприяє виконанню різних соціальних ролей (жінки, чоловіка, воїна, вихователя тощо); як джерело неперервного вдосконалення людини, її гармонійного розвитку; як опора, що дозволяє "триматись на плаву" в екстремальних ситуаціях (С. Архипова), а не тільки як засіб та форма

отримання професії. Отже, можна визначити, що всі запропоновані завдання освіти може реалізувати і сфера дозвілля.

Освітній характер дозвілля полягає в усвідомленій потребі особистості розширити свої знання та набути нових умінь та навичок для здійснення успішної діяльності, для підвищення культури життєдіяльності в цілому. Дозвілля стає складовою безперервної освіти, так як самоосвітня діяльність у дозвіллі є необхідною умовою успішності та ефективності будь-якої з форм дозвілля. Серед закладів дозвілля, що найбільше задовольняють здійснення освітньої функції – музеї, бібліотеки, інтелектуальні клуби, інтерактивні кінотеатри тощо. Проте, у будь-якій дозвіллевій діяльності, що сприяє розвитку особистості, зреалізовується й освітня функція.

Зміст виховної роботи у процесі дозвілля визначається пріоритетами особистості у виборі форм дозвілля. Різні форми організації дозвілля (ігри, фізична культура та спорт, екскурсії та прогулянки, заняття в гуртках, творча діяльність, прикладна діяльність, свята тощо) мають латентний виховний характер, оскільки в опосередкованій формі формують духовність, моральність, етичні якості особистості, розвивають ціннісні орієнтації. Така спрямованість виховної роботи є досить ефективною, оскільки не містить повчань, настанов, а виховує прикладом, активною діяльністю самої особистості.

Організація дозвілля – це спрямована діяльність вихователів, соціальних аніматорів та самої особистості, а також освітніх і соціокультурних інститутів (навчальних закладів, музеїв, дозвіллевих центрів, гуртків, клубів, театрів, кінотеатрів, оздоровчих та спортивних закладів тощо), яка передбачає керівництво, планування та змістове, методичне, інформаційне, кадрове, матеріальне забезпечення умов для активного відпочинку.

В нагоді сучасним організаторам дозвіллевої сфери може стати досвід народної педагогіки. Вся народна педагогіка побудована на використанні освітньо-виховного потенціалу дозвілля. Зокрема, родинні виховні традиції, що з малечку виховували у дитини працелюбство, доброту, чесність, скромність, повагу до батьків та старших, гостинність, взаємодопомогу, товарицькість,

любов до Батьківщини, базувалися на організації вільного простору родини, тобто на дозвіллі.

Виховання дитини починалося із колискової пісні, в якій виказувалась любов до дитини і в той же час навчали дитину не пустувати. Alegоричний образ Кота–Воркота, який у пісні був білимсірим-волохатим, був застереженням до пустування і закликом до діла: "Іди-іди до хати, дитину колихати, їй пісеньку муркотати, дрова рубати, піч топити, мести хату й сіни...".

Надалі залучення дитини до праці проходило в іграх-забавлянках, скоромовках, загадках, лічилках: "Сорока-ворона", "Куй-куй чобіток" та інші.

Головним орієнтиром в усвідомленні мети і завдань родинних виховних традицій завжди виступав український виховний ідеал, який за визначенням Г. Ващенка, є не чим іншим, як образом "...ідеальної людини, на який має орієнтуватись педагог, виховуючи молоде покоління". Особистісно-орієнтована парадигма сучасної освіти, яка так активно декларується сьогодні, в своїй основі використовує підхід народної педагогіки до особистості дитини як неповторної та унікальної, зі своїм самовиявленням та самопізнанням нахилів та здібностей.

За функціонально-змістовим принципом види родинних виховних традицій можна умовно поділити на наступні: такі, що переходять із покоління в покоління, мовні, побутові, трудові, мистецькі, громадські, оздоровчі.

Традиції культу роду, родоводу, родичівства, збереження родинних реліквій, любові й шани до батьків, піклування про батьків, родинної солідарності, підтримка етикету стосунків між членами роду виступають як такі, що переходять із покоління в покоління. Але вони не існують відокремлено від спільного сімейного дозвілля, коли сім'я збирається разом у вільний час та проводить дозвілля.

Родинні виховні традиції виступають як загальні принципи та приписи поведінки, регламентують поведінку особистості у соціумі, формують стереотип поведінки та навички рольової поведінки.

Родинні свята є школою опанування досвіду старших поколінь, що розширюють межі пізнання, формують повагу до роду і зв'язок між поколіннями. Весільні звичаї та обряди спрямовувались на виховання лицарського ставлення до дівчини, відповідальності, вірності, поваги, формування почуття обов'язку, дотримання етики сімейних стосунків.

Обрядові свята (свято Нового року, Св. Миколая, Св. Андрія, Різдво Христове, Великдень та інші) завжди супроводжувались традиційною театралізацією, застіллям, частуванням. У такий спосіб формувались навички соціальної поведінки, розвивались навички спілкування (вербального та невербального), формувались соціальні норми та цінності.

Велике значення у народній педагогіці мали родинно-мистецькі традиції, що об'єднували музичні, образотворчі, декоративно-ужиткові та фольклорні. Вони сприяли естетичному розвиткові особистості, розвивали смаки, формували естетичний досвід, тобто засвоювався кодекс народної етики та естетики, накопичений протягом багатьох поколінь. Музичні традиції, які в Україні є досить усталеними, формували красу духовного світу, збагачували досвід емоційних почувань, залучали особистість до прекрасного засобом звуку та художнього слова.

Дидактична цінність таких засобів народної педагогіки як загадок, казок, загадок-шарад, народних ігор, загадок-жартів, легенд, сказань, дум важко переоцінити. В них закладена вікова мудрість українського народу, життєвий досвід тисячі поколінь. Вони не тільки привертають увагу до засвоєння моделей поведінки, а й спонукають до пошуку нової інформації, до більш глибокого усвідомлення явищ природи та суспільного розвитку.

Отже, народні дозвіллі традиції є універсальним засобом освіти і виховання особистості, формування її внутрішнього світу; засобом гармонізації особистості зі світом, її соціалізації, формування цілісної "Я-концепції". Окрім того, вони, у більшості своїй, побудовані на рольових іграх, психодраматичній дії, що допомагає актуалізувати внутрішній досвід, підвищує емоційність сприйняття навколишнього світу.

Проте, дослідження сфери родинних дозвіллевих традицій студентської молоді, проведене серед студентів, дозволило зробити наступні висновки: серед 175 опитаних 83% обізнані із родинними традиціями, проте у більшості це – святкування Великодня, Різдва та Нового року (73,5%); серед улюблених родинних свят також більшість називають Новий рік та Дні народження (77,3% опитаних); дозвілля в сім'ї проводить 73,4% опитаних, 17% – іноді, 9,6% – ні; з українськими народними дозвіллевими традиціями обізнані 82% учасників опитування, причому, серед жителів міста – 92%, села – 47%; сімейні реліквії мають 82% опитаних, хоча з них назвати ці реліквії можуть тільки 52%. Ці дані свідчать про інтерес до традиційного дозвілля українців, проте більшість не володіє повною інформацією про зміст цих традицій, і коло обмежується знаннями 2-3-х традиційних свят.

Сучасне соціокультурне середовище пропонує нам цілу індустрію дозвілля, яка спрямована перш за все на розважальне дозвілля і менше – на виховання та освітній розвиток. Пасивнопоглядальне споживання культурних заходів виконує лише функцію розваги, але не задовольняє потреби у саморозвитку. Міра реалізації соціально-культурного потенціалу особистості, у більшості випадків, відбувається лише частково. Поводження особистості у дозвіллі носить пошуковий характер, особистість намагається пізнати свої можливості, розкрити свій потенціал. Тому, доцільно організований дозвіллевий простір є важливою складовою успішної життєдіяльності особистості. Мається на увазі матеріальна та просторова доступність дозвіллевих закладів, відповідність потребам та інтересам, змістовність пропонованих заходів, якість надання дозвіллевих послуг, індивідуальний підхід тощо.

Культурно-дозвіллева діяльність українців останніми роками потерпає значних зрушень як у позитивному, так і в негативному напрямі. Поряд із розвитком структури дозвіллевих центрів, спрямованих на оздоровлення і фізичну культуру населення (фітнес-центрів, танцювальних клубів, туристичних клубів), слід відзначити розвиток не завжди якісної

комерціалізованої розважальної індустрії дозвілля, появу ігрових закладів та засилля низькопробних розважальних шоу.

Найбільш сучасною формою проведення сучасного дозвілля, особливо молоді та підлітків, є інтерактивне віртуальне мистецтво. Спілкування у соціальних мережах Інтернету, перегляд відеороликів, відвідування різноманітних інтернет-форумів часто замінює будь-яку дозвілльєву діяльність і безпосереднє спілкування. Часто молодь поринає у віртуальну творчість, замінюючи її реальною, предметною. В цілому така ситуація негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я.

Тому, сьогодні досить важливим у суспільному поступі є звернення до впорядкування і змістовного наповнення дозвілля, яке є перспективним напрямком серед превентивних технологій соціальної роботи. Пріоритетними стають види соціально-виховної роботи, які розвивають творчий потенціал особистості, сприяють творчій самореалізації.

Ведучі позиції у дозвіллі займає соціальна анімація. Звернення до соціальної анімації як превентивного засобу, що містить ціннісний інструмент, є саме тією формою соціально-виховної роботи, що дозволить подолати процес відчуження особистості в соціумі. Дослідники трактують соціальну анімацію з різних позицій: як новий напрям у соціальній роботі, який визначається як її метод і технологія (Л. Тюття); як педагогічна система, що самоорганізується та сприяє реалізації духовних потреб особистості в процесі її соціального та культурного розвитку (Л. Тарасов); як сукупність процесу виховання та процесу соціальної творчості, що спрямовані на комплексне вирішення різних проблем та сприяють розвитку внутрішніх ресурсів саморозвитку особистості й групи (Л. Сайкіна); цілісний процес, що передбачає зростання самосвідомості й соціальної творчості, ініціює творчі потреби за рахунок активізації внутрішніх ресурсів саморозвитку особистості (А. Андрєєва); як особливий різновид соціально-культурної діяльності суспільних груп та окремих індивідів, що ґрунтується на сучасних технологіях (соціальних, педагогічних, психологічних,

культурологічних та інших), які забезпечують подолання соціального та культурного відчуження(тлумачний словник педагогічних термінів).

Отже, соціальна анімація є педагогічним засобом активізації особистості для мобілізації внутрішніх ресурсів з метою саморозвитку, самоорганізації, самовдосконалення.

Соціальна анімація у дозвіллі є процесом активного вибору людиною у сфері своїх дозвіллевих уподобань саме такої діяльності, що сприяє розвитку соціальних якостей особистості, надихає її на соціальну творчість. Соціальна анімація піднімає дозвіллеву діяльність на найвищий рівень, рівень екстеріоризації, коли дозвіллева діяльність здійснюється не стільки задля себе, скільки на користь інших, набуває характеру суспільно-корисної діяльності і значущої для особистості як способу самореалізації. Така діяльність є усвідомленою активною діяльністю особистості, а її соціальна спрямованість свідчить про активну життєву позицію і бажання допомагати іншим. Тут доречно зазначити також її альтруїстичну спрямованість, оскільки соціальна анімація передбачає добровільну діяльність, вмотивовану особистісною потребою творити добро і благо.

Основними завданнями соціально-анімаційної діяльності вважають наступні:

- подолання особистісних тенденцій до соціальної дезінтеграції;
- профілактика соціальних відхилень (форм девіантної поведінки, алкоголізму, наркоманії, ігроманії та ін.);
- реабілітація кризових станів особистості;
- допомога в творчій самореалізації.

Окрім зазначеного, соціальна анімація може якісно підвищити соціально-педагогічний потенціал освітніх та культурних закладів; сприяти підвищенню адаптаційних можливостей соціальних суб'єктів в змінних соціально-економічних умовах; активізувати громадянську позицію особистості в розбудові сталого суспільства.

Отже, соціальна анімація сприяє подоланню соціального та культурного відчуження завдяки усуненню соціальної дезінтеграції та творчій самореалізації особистості, розвитку її соціальної активності та самоорганізації.

Одним із творчих напрямів сучасного дозвілля є театральний перфоманс. Перфоманс (перформанс) (у перекладі із англійської виконання, виступ, вистава) – це форма сучасного мистецтва, в якій художній твір визначається діями художника чи групи у визначеному місці і у визначений час. До перфомансу можна віднести будь-яку ситуацію, що має чотири базові елементи: час, місце, тіло художника та глядача.

Плейбек-театр – новий напрям театрального дозвілля. Це театральна діяльність, заснована на імпровізації, змістом якої може бути будь-яка історія, розказана глядачем. Він існує незалежно від театру психодрами, часто його називають театром психологічної імпровізації. Він створює унікальну взаємодію між глядачем і виконавцем, включає глядача у співпереживання і співтворчість. Глядач із пасивного споживача перетворюється в активного співавтора. В такій формі реалізується творчий потенціал особистості, а також є можливість усвідомити та проаналізувати ситуацію як із "середини" так і "ззовні". Це допомагає віднайти нові ресурси для подолання критичної ситуації чи отримати новий досвід, реалізувати приховані бажання, відродити почуття та інше.

Отже, ефективність освітнього та виховного потенціалу дозвілля полягає в тому, що у дозвіллі людина реалізує особистісні потреби і займається улюбленою діяльністю, що приносить задоволення, отже має яскраве позитивне забарвлення, стійку мотивацію до такої діяльності. Тобто все, що є результатом такої діяльності має усталений характер, утворює міцні зв'язки у структурі особистості.

В цілому, можна виділити наступні підходи до організації дозвілля, які сприятимуть формуванню інтелектуальної компетентності та вихованості особистості:

1. Активізація значущості родинних дозвіллевих традицій у організації дозвілля.

2. Використання у дозвіллі соціально спрямованих форм, які активізують життєву позицію особистості.

3. Активізація соціо-культурного життя шляхом змістового оновлення на основі кращих зразків минулого.

4. Використання сучасних технологій організації дозвіллевої діяльності (соціальної анімації, арт-терапії, мистецтво "перфоманс", інтерактивних технологій тощо).

5. Педагогічно організоване дозвілля спрямовує особистість на саморозвиток та самовдосконалення.

6. Будь-яка дозвіллева діяльність є педагогічно доцільною, якщо вона відповідає особистісним інтересам та задовольняє потребу самоактуалізації особистості.

Дозвілля є органічною складовою освітнього та виховного процесу, що забезпечує розвиток інтелектуальних та психічних функцій, самопізнання та саморозвиток особистості. У процесі дозвіллевої діяльності особистість змінює себе і уявлення про оточуючий світ, шляхом активного його перетворення. Тобто, відбувається зміна світовідчуття і ставлення до оточення, яке диктується зміною особистості в цілому. Часто, особистість саме у дозвіллевій діяльності віднаходить сенс світобуття, сприймає себе як цілісну особистість, яка може змінитись у напрямі вдосконалення і розвитку.

Отже, змістовність дозвілля є своєрідним культурним індикатором сучасного суспільства, який визначає духовний та естетичний розвиток громади. Особливістю ж сучасності є саме недостатня затребуваність у суспільстві оствіньо-виховного потенціалу дозвілля і як наслідок недостатня увага до дозвілля в системі освіти та виховання.

Педагогіка дозвілля – духовність, інтелект, стратегія

Освіта – запорука майбутнього країни; це банк збереження культури народу, національних цінностей (історії, традицій); це важіль примноження інтелектуального потенціалу держави (освіченості громадян, професійної майстерності майбутніх фахівців), це портал виховання громадянської самосвідомості й людських цінностей (патріотизму, моралі та ін.), розвитку людських здібностей (творчості, естетичного смаку, етикету та ін.).

Під час перебування дитини, молоді людини у навчально-виховних закладах (дитячий садок, школа, позашкільний заклад, заклади вищої освіти та ін.) освіта системно, послідовно, безперервно і фундаментально здійснює комплекс педагогічних завдань. Одне з важливих освітніх завдань – це створення умов (психологічних, педагогічних, соціальних, економічних тощо) для раціонального, доцільного, змістовного, багатоаспектного дозвілля молоді з метою розвитку, самореалізації й удосконалення загальних і специфічних здібностей особистості, її соціалізації, задоволення потреб та інтересів молоді країни й виховання Людини-Громадянина нової генерації.

Освітньо-виховна функція вищого навчального закладу знаходиться у складній залежності від соціальних потреб, державного замовлення, самостійного пошуку університетом своєї особливої прогресивної освітньо-державної місії, яка увиразнюється у виховно-формуєчому й освітньо-розвиваєчому впливі на особистість студента (у виховні системі вищої школи) засобом педагогічно організованого середовища, зокрема, інфраструктурою університетського дозвілля.

Дозвілля – спеціалізована підсистема духовно-культурного життя суспільства, що функціонально об'єднує соціальні інститути, покликані забезпечити поширення духовно-культурних цінностей, їх активне творче освоєння людьми у сфері дозвілля з метою формування гармонійно розвиненої, творчо активної особистості, громадянина, індивідуума, фахівця.

Кожен освітній заклад має свою місію, візію, політику, мету, головні завдання і конкретні засоби їх виконання, спрямовані на розвиток упродовж перспективної програми діяльності конкретного закладу (кожні п'ять років).

Головні завдання програми спрямовують й удосконалюють (упродовж визначеного терміну перспективного розвитку) шляхи її виконання через навчальну, науково-дослідну й інноваційну, міжнародну та виховну діяльність університету. Виховна система (ВС) освітніх закладів є рушійною силою у формуванні людського капіталу підростаючого покоління.

ВС освітнього закладу – це сукупність елементів (виховних відносин, технологій управління навчально-виховним процесом, форм організації діяльності, засобів та методів навчання й виховання), які в цілісній спільності та взаємозв'язку створюють якісно психолого-педагогічні умови для розвитку та формування особистості.

ВС вищого освітнього педагогічного закладу включає в себе такий вагомий компонент, як «доцільно організоване» освітнє середовище (навчання, виховання, просвітництво, дослідницька та дозвілєва діяльність), що має відповідати основним вимогам, серед яких:

- формувати у сучасній молоді соціально й особистісно значущі потреби, інтереси, запити та забезпечувати умови для їх задоволення відповідно до соціальних, культурних, моральних норм і загальнолюдських цінностей (формувати соціальну активність, стійку громадську позицію та відповідальність, здоровий спосіб життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах тощо);
- створювати необхідні умови для самореалізації духовних сил особистості і соціальних спільнот;
- забезпечити відтворення соціокультурного, освітнього, інтелектуального, творчого потенціалу молоді людини;
- примножувати моральні, культурні, наукові цінності та досягнення суспільства;
- сприяти професійному зростанню майбутнього спеціаліста, формуванню фахової майстерності.

Концепція ВС закладу вищої педагогічної освіти обумовлює:

- підвищення ролі закладу вищої освіти щодо виховання майбутніх педагогів та набуття інтелектуального, духовного, виховного потенціалу системи освіти в цілому;
- творчу співпрацю та взаємодію професорсько-викладацького складу та студентської молоді;
- організацію кураторами (наставниками, т'юторами) позааудиторної роботи, дозвілєвої діяльності студентів з різних напрямів роботи (соціалізація особистості, залучення до культурних цінностей, формування людських та духовних цінностей, освоєння професійної майстерності та ін.);
- узагальнення та розповсюдження досвіду. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті виховної роботи (організації дозвілєвої діяльності);
- здійснення дослідницьких проєктів (вивчення та дослідження виховних технологій, сутності педагогіки дозвілля й особливостей дозвілєвої діяльності), модернізація й удосконалення виховної системи ВНЗ та ін.

Забезпечити цілісне виховне середовище можливо шляхом організації такої культурно-дозвілєвої (не примусової, доцільної, змістовної) діяльності, яка забезпечить зацікавленість студентів, активну життєву і громадську позицію сучасної молоді людини, інтелектуальний і творчий розвиток майбутнього вчителя, професійне зростання, самовизначення та самовдосконалення майбутнього фахівця.

Слід зазначити, що дозвілєва діяльність пов'язана з духовним світом і має таку закономірність, як дзеркальність і універсальність. Уся дозвілєва діяльність перебігає у межах вільного часу, визначеного культурноосвітнього простору та обраного змісту творчості. Вони тісно пов'язані між собою і формують смаки, уподобання людей різного віку, задовольняють їхні інтереси, пристрасті, реалізують духовні і фізичні сили.

Дозвілля приваблює особистість своєю нерегламентованістю та добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною

забарвленістю, можливістю поєднати фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу та споглядальну, виробничу й ігрову.

У молодіжному мікросоціумі вільний час перетворюється у засіб активного розвитку, майданчик самовираження, специфічну форму культурно-просвітницького завантаження молоді. Відпочинок, дозвілля, розваги, як і праця, є невід'ємними складовими життєдіяльності сучасної молодої людини. Розважаючись, людина задовольняє свої духовні та інтелектуальні потреби, оцінює свої можливості. Тому сьогодення вимагає від педагогіки дозвілля і молодіжної політики держави взагалі чітко зрозумілої, змістовно-доцільної стратегії в організації дозвіллевої діяльності молоді.

Важливо при організації дозвіллевої діяльності студентства враховувати, що на вибір дозвілля (активного, пасивного, цілеспрямовано активного) впливають вікові, психологічні та статеві особливості, індивідуальні інтереси, потреби та захоплення, суспільне становище, сімейні умови і фізичний стан, дохід, менталітет, освіта, інтелектуальна мобільність сучасної молоді, середовище особистісного спілкування (сімейне, позасімейне, шкільне, позашкільне, виробничо-трудове, міжнаціональне) та не особисте спілкування (ЗМІ, природа, мистецтво, книга та ін.), тимчасове захоплення тощо.

Стратегія педагогіки дозвілля сьогодення в Україні – надважливий аспект вирішення багатьох проблем суспільства: булінг, молодіжна злочинність, Інтернет та комп'ютерна залежність, інформаційна агресія, духовний занепад, асоціальна поведінка молодої людини тощо. Особливого значення це питання набуває для студентства педагогічних закладів – суб'єктів подальших реформ, змін, як в освіті, так і в країні в цілому. Володіння майбутніми вчителями педагогікою дозвілля надасть можливість виправляти, корегувати, попереджати «педагогічний колапс» сьогодення. Саме вчителю необхідно використовувати власний творчий та інтелектуальний потенціал з метою розширення зони духовного і морального впливу на різні категорії громадян нашої країни.

Безперечно, проблема організації культурно-дозвіллевої діяльності майбутніх педагогів, заслуговує на пильну увагу ще й тому, що не кожен

студент уміє організовувати своє власне дозвілля з користю, особливо з метою особистісно-професійного зростання. У зв'язку з цим перед ВС освітнього закладу постає питання чіткої педагогічної організації виховної позааудиторної роботи студентів, спрямованої на здобуття досвіду дозвіллевої діяльності, навчання та впровадження різних напрямів, форм, видів дозвілля.

У наукових розвідках учені (І. Белецька, О. Бойко, В. В. Бочелюк, В. Й. Бочелюк, А. Воловик, В. Воловик, І. Грінішина, І. Ісаєва, Т. Ковальчук, Л. Кожевнікова, Н. Котельнікова, Н. Максимовська, О. Недзвецька, Г. Олійник, І. Петрова, С. Пішун, С. Савчук, І. Сидор, О. Тадля, І. Шевчук та інші) опікуються проблемою організації дозвілля студентської молоді, дають визначення дефініціям «вільний час», «педагогіка дозвілля», «дозвіллева діяльність» та розглядають специфіку, види, напрями, функції (розвиваюча, комунікативна, рекреативнооздоровча, культурно-творча, гедоністична) студентського дозвілля, аналізують форми, сфери, індустрію дозвілля та визначають навчально-виховний вплив на особистість сучасної молоді людини.

Водночас сьогодні вітчизняна педагогіка дозвілля, дещо абстрагована від політики й ідеології, хоча і є великою спадщиною теоретичних пошуків і практичного досвіду. Зараз накопичений величезний досвід з методики масової освітньо-виховної роботи, організації її різноманітних форм, методики проведення й організації свят і видовищних заходів, постановок сценічних композицій, диспутів, наочної пропаганди, клубних вечорів, постановки літературних і музичних композицій, театралізації, екскурсій, технології організації виховного процесу в дозвільних, творчих об'єднаннях, організації спільної діяльності освітніх й позашкільних закладів і закладів дозвілля.

Слід зазначити, що зараз у педагогіці й молодіжній (інформаційній, соціальній) політиці держави має бути нагальним питанням (надважливим акцентом) – «поглибити» в освіті й суспільстві патріотичне виховання. Звідси необхідність посилити увагу щодо впровадження у педагогічний процес освітніх закладів ефективних форм дозвілля, методів, прийомів, різних

виховних заходів щодо збереження територіальної цілісності країни, примноження національних і культурних цінностей України, виховання громадянської свідомості, справжнього патріота своєї країни. Пошук ефективних шляхів вирішення цієї освітньої проблеми намітив нішу у навчально-виховному процесі вищих освітніх педагогічних закладах.

Сьогодні визначну роль у вирішенні багатьох педагогічних проблем покладаємо і на навчальну дисципліну «Педагогіка дозвілля», яка є в учбових планах деяких вищих освітніх закладів України. Але незаперечним є факт того, що цієї дисципліни дійсно бракує у багатьох педагогічних закладах, які є освітнім фундаментом, джерелом збереження національної культури, інтелекту, прищеплення особистості духовності, моральності, становлення професійної і громадянської свідомості. Безумовно, у певних педагогічних дисциплінах є окремі розділи, де розглядаються деякі питання виховної роботи: методи, форми позааудиторної роботи, функції, напрями виховної діяльності, але відповідних знань, умінь і навичок дозвіллевої діяльності можна здобути шляхом ґрунтовного вивчення теоретичних основ «Дозвіллезнавства» та практичних — «Педагогіки дозвілля», а також шляхом упровадження отриманих знань у практичну діяльність студентів (педагогічна практика, власний вільний час). Це дозволить здійснювати виховний та освітній процес шляхом цілеспрямованої планомірної і систематичної організації дозвільної діяльності шляхом переведення її на більш високий рівень розвитку.

Дозвіллезнавство – це галузь науки, яка вивчає життєдіяльність, відносини й організацію людей у сфері вільного часу.

Педагогіка дозвілля – це наука про вплив дозвільлевої діяльності на соціально-культурне середовище, духовний світ її суб'єктів і об'єктів – творців і споживачів культурних благ і цінностей з метою підвищення їх дозвільлевої кваліфікації.

Мета педагогіки дозвілля – сприяти гармонійному розвитку особистості, реалізації її здібностей і можливостей у сфері вільного часу, формувати культуру дозвілля, мотивувати особистості на пізнавальне та змістовне

дозвілля, розвивати позитивний виховний дозвіллевий потенціал, попередження «кризи моралі» сучасної молоді, стимулювання дозвіллевої активності. Щоб бути повноцінною теоретичною і практичною дисципліною, педагогіка дозвілля повинна враховувати педагогічний досвід, історичну спадщину виховної, дозвіллевої діяльності суспільства та впроваджувати інновації дозвіллевої сфери, території, індустрії.

Об'єктами педагогіки дозвілля виступають люди різного віку – від дітей дошкільного віку до людей віку поважного, а також явища соціо-культурної дійсності (культурно-просвітницькі блага, творчість, соціальна та громадська активність), які обумовлюють розвиток особистості-індивіда в процесі цілеспрямованої, змістовної дозвіллевої діяльності.

Єдність загальнотеоретичної, прогностичної та практичної (розвиваюча, комунікативна, рекреативнооздоровча, культурно-мистецька, гедоністична) функцій педагогіки дозвілля дозволяє найбільш повно виконувати завдання педагогічного процесу в різних соціальних середовищах, здійснювати стратегію педагогічних закладів – виховання гармонійно розвиненої особистості, індивідууму, громадянина, фахівця.

Як галузь педагогічної та культурологічної наук педагогіка дозвілля відрізняється множинністю принципів (педагогізація навколишнього соціально-культурного середовища, особистісний підхід, наступність, облік культурного різноманіття взаємодіючих суб'єктів і об'єктів, орієнтація на культурно-ціннісні відносини й організацію культуротворчості, самодіяльності) і є носієм людської культури, освіченості, духовності та системним джерелом отримання знань, соціального досвіду, ціннісних орієнтацій.

Основним структурним елементом дозвіллевої діяльності є мотив – потреба особистості в самому процесі дозвіллевої діяльності (у різних її формах і форматах), яка продиктована особистими потребами й інтересами людини, а не виникла під тиском зовнішніх обставин. Але слід зауважити, що в педагогічних освітніх закладах, окрім організації студентського дозвілля, є надважлива освітня задача – навчити майбутнього вчителя спрямовувати

погляд підростаючого покоління на «розумний» вибір свого дозвілля (відпочинок, розваги, споживання культурних благ тощо) з метою розвитку, виховання особистості, індивідууму, фахівця, громадянина, маючи на меті попередити «руйнацію» особистості українця, нації в цілому.

Оволодіння теорією і методикою педагогічної організації дозвільної діяльності повинно відбутися під час педагогічного процесу в університеті:

- вивчення навчальних дисциплін «Педагогіка дозвілля», «Дозвіллезнавство» тощо (оволодіння теоретичним і практичним пластом дозвільної культури);
- педагогічна практика (упровадження дозвільних технологій);
- участь у позааудиторній роботі (здобуття дозвільної практики);
- залучення до гурткової роботи (набуття дозвільного потенціалу);
- організація життєдіяльності в гуртожитку (стимулювання дозвільної активності);
- дослідницька діяльність (апробація нових виховних, дозвільних технологій).

У подальшому набутий власний досвід організації дозвілля (ігрового, музичного, танцювального, театрального, читацького, екранного та ін.), майбутні педагоги повинні вміти спроектувати на будь-яку аудиторію. Тому під час навчання студентів у педагогічному університеті слід забезпечити таку сферу, атмосферу, індустрію дозвілля, яка позитивно впливає на внутрішнє стимулювання до дозвільної активності особистості майбутнього фахівця, до саморозвитку і самовдосконалення в цій галузі.

У спектрі дозвілля виділяють багато видів дозвільної діяльності: відпочинок, розваги, свята, конкурси, споглядання, гуртки, секції, об'єднання, ресурс яких повинен розвивати інтелектуальні і творчі здібності, логічне та творче мислення у студентів, формувати культуру розумової праці, виробляти вміння самостійно здобувати знання, збагачувати світогляд і застосовувати набутий багаж знань, умінь і навичок на практиці засобами дозвілля.

Усі форми організації дозвілля тісно взаємопов'язані між собою, доповнюють одна одну, мають самостійне теоретико-методичне значення і створюють цілісну систему дозвіллевої діяльності, спрямованої на вирішення концептуальних завдань національної програми виховання підростаючого покоління та відповідають стратегії молодіжної політики України.

Велику привабливість у сучасній молоді мають розважальні форми дозвілля, але головна задача педагогічних університетів – ознайомити майбутніх педагогів з усіма різновидами, формами дозвіллевої діяльності (квести, диспути, тематичні вечори, концерти, КВК, фестивалі, мандрівки-екскурсії, кураторські годинибесіди, конкурси-огляди, змагання, олімпіади, конференції, круглі столи, форуми-семінари, виставки та ін.), які б сприяли: формуванню у молоді високого рівня духовності, освіченості, культури і почуттів, об'єктивного і наукового пізнання світу, інтелектуальної мобільності; розвитку професійної готовності засвоювати, аналізувати нову інформацію, робити висновки, приймати відповідальні рішення; вихованню дозвіллевої культури.

Отже, педагогіка дозвілля – платформа формування інтелектуального, духовного та професійного зростання, громадянської свідомості, власної гідності, виховання віри у свої сили, реалізації бажання власною працею досягти кращого життя, а не пасивно очікувати його.

Тема. ПРИНЦИПИ ТА АКСІОЛОГІЯ ДОЗВІЛЛЯ

Групові та індивідуальні форми організації дозвілля в позаурочний час

Групові форми організації виховання учнів сприяють виявленню та розвитку інтересів і нахилів учнів до науки, техніки, мистецтва, спорту, поглибленню знань програмового матеріалу.

Важливе місце у виховній роботі займає участь у різноманітних предметних гуртках, які створюють у навчальних закладах відповідно до

навчальних предметів. Щоб викликати в учнів інтерес до діяльності того чи іншого гуртка, використовують різноманітні форми заохочення.

Предметні гуртки, як форма поглиблення і розширення знань учнів, є поширеними в професійно-технічних навчальних закладах. Члени гуртків беруть активну участь у масових заходах. (Предметні тижні, олімпіади, вікторини, свята мистецтв і т.п.). Уміла організація їх роботи сприяє підвищенню інтересу до навчальних предметів і поглиблює знання з обраної спеціальності.

Особливе виховне, пізнавальне й практичне значення мають гуртки технічної творчості. Тут учні навчаються певному виду діяльності, виготовляють речі, які використовують з благодійною метою.

Важливо, щоб діяльність технічного гуртка набрала суспільного спрямування з одноразовим формуванням економічних інтересів учня як особистості та спеціаліста. Так, члени радіотехнічного гуртка, крім вивчення радіоапаратури, можуть готувати і проводити радіопередачі, ремонтувати радіо–і телеапаратуру для населення.

У навчальних закладах особливу увагу відводять організації спортивних секцій, до яких залучають значну частину учнів. Вони сприяють формуванню фізично здорових, вольових і рішучих майбутніх спеціалістів та воїнів української армії.

Оскільки предметні й технічні гуртки та спортивні секції є позаурочними організаційними формами навчання і виховання та мають на меті поглиблення знань, отриманих на уроках, розвиток інтересів і здібностей, не будемо зупинятися на методиці гурткової роботи. Зауважимо лише, що в ході роботи гуртків і секцій педагог повинен передбачити такі виховні моменти: моральне, трудове, ідейне, естетичне і фізичне виховання; високу організованість і дисципліну під час занять; формування інтересу до обраної професії та особистого економічного інтересу; залучення якомога більше учнів до роботи в гуртках; активність, самостійність та наполегливість у процесі занять.

Важливе місце в естетичному вихованні й пропаганді пісенного та музичного мистецтва українського народу займають гуртки художньої самодіяльності. Виховна цінність участі учнів у їх роботі полягає в тому, що вихованці пізнають усну народну творчість, історію написання пісні, мистецтво зближує їх на сцені, пробуджує почуття відповідальності, колективне переживання за творчі успіхи. Учні мають змогу проявити творчість, розумно провести вільний час, поспілкуватись у невимушеній доброзичливій обстановці. Досвід переконує, що учасники художньої самодіяльності краще розуміють і відчувають красу природи, людські стосунки, вони життєрадісніші й доброзичливіші в колективі.

Пісенна творчість, як засіб виховання може бути включена в усі форми масової позаурочної роботи. Адже пісня має інформаційний і емоційний заряд, поглиблює знання з історії України, розкриває помисли і прагнення народу, сприяє патріотичному та естетичному вихованню. Складовою частиною масових заходів є історичні пісні, їх можна використати при проведенні усних журналів, читацьких конференцій, тематичних вечорів тощо.

На просвітницьких годинах та інших виховних заходах учні з цікавістю слухають історію народження пісні. Багато пісень мають як патріотичний, так і інтернаціональний характер, бо за волю України поряд з українцями боролись узбеки і грузини, казахи і вірмени, свідомі росіяни й татари.

Співпраця керівників гуртків художньої самодіяльності з викладачами-предметниками сприяє емоційному насиченню всіх позаурочних пізнавально-виховних заходів.

Великою популярністю серед учнів користуються гуртки, які мають практичне значення в житті молодої людини. Це, зокрема, «Українське рукоділля», «Молода господиня», «Народний прогностик» «Народна кулінарія», «Українська вишивка», «Народний розпис» «Обробка шкіри», «Різьбярство», «Господар», «Любителі городництва» «Пасічник».

Організатори цих гуртків зустрічаються з багатьма труднощами, адже більшість тем має практичний характер, а це вимагає матеріалів, інструментів,

але практика показує, що при бажанні можна зробити з допомогою учнів і їхніх батьків. Сьогодні відроджуються індивідуальне землеробство, бджільництво, народні ремесла, і старше покоління з радістю передає молоді народну мудрість та творчість.

У нових умовах господарювання молодій людині треба багато знати й уміти. Настає час, коли і вчитель захоче навчити, і учень захоче навчитися. В процесі організації та практичної діяльності гуртків, які дають загальну користь, учні співпрацюють з педагогами, вони є їхніми помічниками на садово-городніх ділянках. І користь взаємна, і виховне значення неоцінене.

У навчальних закладах України стають традиційними і дискусійно пізнавальні форми роботи: прес-бій, «Круглий стіл», турнір кмітливих, «Екологічний бумеранг»; пісенно-практичні: «Таланти навколо нас», «Оспівана Україна», «Гімн матері», українські вечорниці, колядки щедрівки, гаївки, уроки національної пісенної культури. Вивченні традицій національної пісенної культури, народної архітектури, національного побуту та одягу, речей домашнього вжитку, народних ремесел — важливий чинник у реалізації національної системи виховання. Серед практичних форм роботи варто назвати такі: «Конструкторське бюро», «Технічний аукціон», «Турнір рицарів», «Толока», «Козацькі забави», «Українська кухня», «Бюро добрих послуг», «Акція доброти і милосердя», «Скарбниця майстерності», «Родинний день», «Пізнай свій край», «Увіковічимо пам'ять», «Звичаї і обряди».

Захоплюючою й ефективною є така форма виховання, як пошукова робота. Її зміст розкривається через збирання оповідань, легенд, пошук старовинних видань, повернення забутих імен національних героїв і написання «Книги пам'яті» тощо.

2. Індивідуальні форми виховної роботи у позаурочний час.

В умовах навчального закладу надзвичайно велику роль відіграє самостійна діяльність учнів, її спрямовують на самовдосконалення особистості як громадянина, так і майбутнього спеціаліста. Ця робота може бути дорученням, яке дає педагог або орган самоврядування: підготовка рефератів

чи доповідей на теоретичні конференції, виготовлення експонатів чи креслень, розучування номерів художньої самодіяльності та виконання різноманітних практично-трудова завдань.

Індивідуальна діяльність учнів може проявлятися в їх участі у масових чи групових виховних заходах. Вихованці можуть виконувати індивідуальні завдання під час їх підготовки та проведення. Наприклад, при підготовці усного журналу окремих учнів залучають до виступів для розкриття окремих сторінок журналу, до виготовлення оголошення, добору ілюстративного матеріалу, оформлення книжкової вітрини і т.п. Для педагога важливо добре знати індивідуальні особливості учнів, їх нахили і здібності, відповідно пропонувати цікаві справи.

Особливе місце серед індивідуальних форм роботи належить позакласному читанню учнів. Правильна його організація сприяє розширенню загального кругозору та підвищенню якості знань учнів як із загальноосвітніх предметів, так із обраної спеціальності. Позакласна самостійна робота сприяє формуванню моральних й естетичних якостей, привчає учнів до самоаналізу, формує навички самостійної роботи над собою.

Для вироблення культури читання учнів педагог повинен проводити з ними різноманітну пізнавальну і виховну роботу. В цьому ефективною є співпраця педагогів з батьками, спрямована на формування читацьких інтересів залежно від вікових та індивідуальних особливостей. Важливо домогтися, щоб читання літератури було системним, а не випадковим.

Педагогу необхідно проводити з учнями бесіди за матеріалами прочитаних книг, створювати умови, щоб вони могли обмінятися думками з певних галузей знань, систематично стежити за читацькими інтересами, формувати погляди й переконання.

У навчальних кабінетах корисно мати бібліотечки, доступні для учнів. Звичайно, ці книгозбірні формуються у відповідності тематики й призначення навчального кабінету чи лабораторії. У логічному аспекті значення такої бібліотеки в тому, що книги постійно доступні учням. Виставка літератури

може бути змінною залежно від теми заняття і мети, яку ставить перед учнями педагог.

Пропагуючи художню, історичну чи технічну книгу, доцільно організувати її обговорення. Важливо, щоб воно переростало в дискусію, живий обмін думками.

Доцільно пропонувати учням вести щоденник для обліку прочитаних книг, запису вражень, цифр, цитат і фактів, що стануть необхідними в майбутньому.

Цікавою формою індивідуальної роботи є колекціонування. Воно полягає в збиранні однорідних предметів, що викликають науковий, художній чи історичний інтерес.

Педагогічно правильно організоване колекціонування позитивно впливає на загальний розвиток учня, на його навчальну діяльність, дисциплінує поведінку, розширює світогляд і пізнавальні інтереси, формує дослідницький підхід до вивчення явищ, виховує цілеспрямованість, наполегливість у подоланні труднощів.

Корисно організувати виставки і огляд колекцій, які є в учнів.

Збирати колекції можна шляхом індивідуальних завдань, можна й організувати екскурсії із спеціальною метою. Зібрані матеріали доповнюють етикетками з їх описами, на яких вказують назву, матеріалу, з якого зроблений експонат, дату виготовлення чи місце знахідки, прізвище господаря, у якого його придбано, прізвище та ім'я того, хто розшукав експонат тощо.

Колекції, зібрані матеріали, експонати, які виготовили учні, необхідно виставляти на громадський огляд у музеях чи залах технічної творчості. Такі виставки допомагають вихованцям краще зрозуміти зміст і значення пошукової роботи для розширення світогляду, підвищення успішності, прояву активності.

Розглянуті масові, групові та індивідуальні форми виховної роботи не охоплюють усього її розмаїття. Ми зупинилися лише на деяких, які є орієнтиром для творчості й ініціативи педагога залежно від умов і потреб учнівського колективу.

Соціально-історичні особливості організації культурно-дозвілєвої діяльності

Вивчення історичних особливостей розвитку культурно-дозвілєвої діяльності як системи припускає, насамперед, знання власне самого поняття "система". Існує значне різноманіття наукового визначення цього поняття. Система - безліч елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках між собою, що утворюють визначену цілісність, єдність. Спираючись на це визначення, сформулювати поняття системи методичного забезпечення культурно-дозвілєвої діяльності можна як сукупність різнорівневих органів методичної діяльності різних відомств, об'єднаних єдиними цілями, об'єктом, засобами, методами і нормами діяльності, що знаходяться в постійній взаємодії всіх сторін і рівнів її ієрархії.

Система культурно-дозвілєвої діяльності сформувалася не відразу. Її становлення і розвиток охоплює досить значний історичний період. Але, найбільше інтенсивно вона створювалася наприкінці XIX ст. Ознаки методичної діяльності почали виявлятися на початку XX ст. У цей період стали створювати народні будинки. У народному будинку, як правило, працювали самодіяльні гуртки, проводилися концерти, читалися лекції. Більшість народних будинків мали у своєму розпорядженні концертний зал, набір народних інструментів, бібліотеку-читальню, чайну. Великий інтерес викликало театральне мистецтво.

У багатьох народних будинках створювалися і працювали народні театри. Ідею розвитку самодіяльних театрів підтримували видатні суспільні діячі, працівники культури і мистецтва. Серед них Н. Крупська, М. Горький, В. Поленов, К. Станіславський, Л. Толстой, Н. Бунаков, Н. Бурмакін і багато інших, їхніми зусиллями створювалися не тільки народні театри, а й основи майбутньої системи методичної й організаційної допомоги самодіяльним колективам.

У матеріалах, опублікованих у періодичній пресі у зв'язку із 50-річчям методичних центрів, відзначалося, що в 1909 р. за ініціативою групи ентузіастів та керівника селянського театру в селі Бурмакіно Ярославської області Н.В. Скородумова при Всеросійському союзі сценічних діячів була організована комісія із сільського театру. На початку 1911 р. комісія перейшла у ведення Російського технічного суспільства і стала називатися відділом сприяння фабричним і сільським театрам. Членами і співробітниками відділу поряд з професійними артистами, художниками, літераторами стали робітники, сільські вчителі, селяни. Надалі функції відділу були передані секції сприяння пристрою сільських, фабричних, шкільних театрів Московського товариства народних університетів під головуванням академіка живопису В.Д. Поленова. Секція постачала аматорські народні театри п'єсами, рекомендаційними, репертуарними рецензіями, режисерськими розробками. Був організований прокат декорацій, костюмів, бутафорії, освітлювальних приладів. За словами В.Д. Поленова, секція стала "театральною лабораторією па всю Росію". У 1915 р. за проектом В.Д. Поленова, на кошти самого художника, а також С.Т. Морозова і ряду майстрів Малого і Художнього театрів було збудовано спеціальний будинок, який одержав назву Поленовський Будинок. У ньому створюються робочий театр, музей портативних декорацій, що трансформуються, сценічних костюмів та інших засобів оформлення для фабрично-заводських і сільських театрів, прокатний склад. У ряді губерній Росії створюються союзи, суспільства просвітніх організацій і установ.

На основі широкого самодіяльного руху, зумовленого сучасними перетвореннями, починається активний розвиток системи методичної діяльності. Робітники об'єднувалися в різні клуби, створювалися курси, школи, гуртки, лекторії і багато інших культурно-просвітніх формувань. Поленовський Будинок активно включається в розвиток культури народу. Основна увага приділяється розвитку художньої самодіяльності на селі. З цією метою створюються музичний, літературний, художньо-технічний відділи, відділ шкільного театру.

Саме організована самодіяльність зажадала розробки як загальних принципів методики, так і конкретних методів, форм культурно-просвітньої діяльності населення, створення умов для творчого самовираження. Створення мережі установ культури в країні, зародження і розвиток форм і методів їхньої діяльності потребували принципово нових підходів до організації культурно-просвітньої роботи, її методичного забезпечення. Очолюючи культурно-просвітню комісію Виборзької районної управи Петрограда, Н. К. Крупська розробила концепцію організації культурно-просвітньої роботи. Суть її полягала в тому, щоб до керівництва роботою установ культури залучити представників заводів, підприємств і організацій, створити масову культурно-просвітню комісію для рішення всіх питань роботи установ культури і через неї включити в культурно-просвітній рух щонайширші маси трудового населення. У цей же час виникли й альтернативні програми. Пропонувалося зібрати невелику групу підготовлених людей і наділити їх повноваженнями на відкриття необхідних культосвітніх установ. Цей шлях був, безумовно, легшим, але його реалізація могла б призвести до ізоляції культурно-просвітніх установ від широкої громадськості. У подальшому на основі концепції самоврядування і самодіяльності робітників за допомогою культурно-просвітніх комісій у країні широко розвивається мережа клубів, народних будинків, хат-читалень та т. ін. Культурно-просвітні установи стають центром суспільного і духовного життя людей. У цих установах читають лекції, доповіді, проводять конференції, концерти, ставлять спектаклі. Почався процес упровадження працівниками культури нового змісту культурно-просвітньої діяльності, усунення ізольованості установ культури від людини.

Становлення культурно-просвітньої роботи стало передумовою появи деяких елементів методичної діяльності. Найістотніші з них: - в обласних містах створюються центральні клуби, в завдання яких входить не тільки організація культурно-просвітньої роботи з населенням, а й здійснення єдиного керівництва роботою вилучених від центру дрібніших клубів-

осередків;

- центральний клуб як би групує біля себе дрібніші клуби;

- у волостях створюються культурні центри, які працюють як культурно-просвітні установи й одночасно надають допомогу в організації роботи установам культури своєї території;

- створюються показові клубні установи для поширення передового досвіду роботи;

- для координації роботи створюються координаційні комітети.

Таким чином, утворювалася досить цілісна мережа культурно-просвітніх установ, у структурі якої рельєфно позначалися елементи методичного впливу на зміст роботи цих установ. У пресі, в урядових директивних документах, у матеріалах нарад того часу ставилися питання методичної озброєності установ культури. Первісний період становлення культурно-просвітньої роботи характеризується усвідомленням і розробленням основ методики, добором форм і методів культурно-просвітньої роботи. Спираючись на практику, шляхом підбору методична робота знаходила і накопичувала досвід. Це створювало передумови наступного формування в культурно-просвітній роботі стійких цільових методичних структур. Ставилися і зважувалися завдання надання методичної допомоги центральних органів культури культурно-просвітнім установам, щодо збирання й узагальнення матеріалів про роботу найбільш життєвих установ такого типу. Визнавалося доцільним створювати і підбирати необхідну довідкову і репертуарну літературу для установ культури. Клубним установам, хатам-читальням пропонувалося стати свого роду лабораторіями, де апробувалася методична література. Народні будинки, клуби перетворювалися на свого роду опорні пункти масової культурної діяльності, на своєрідні низові методичні органи. Починало розвиватися шефство над селом. Культурно-просвітні установи накопичували досить широкий арсенал форм, засобів і методів роботи. З'явилася необхідність у поширенні кращих досягнень у цій сфері й у спрямованій методичній діяльності. Цьому сприяла організація спеціальних кабінетів, завданням яких було:

- методичний облік роботи культурно-просвітніх установ на всіх рівнях (у губернії, повіті, волості);

- диференційована робота в районах з урахуванням специфіки різних типів установ культури, індивідуальних особливостей різних категорій населення, забезпечення взаємного обміну досвідом;

- узагальнення і поширення досвіду роботи передових установ культури;

- перероблення спеціальної літератури, наукових матеріалів у максимально доступні і зрозумілі місцевим працівникам розробки. Методична діяльність поступово збагачується новими формами: проводяться інструктажі, починається підготовка і перепідготовка працівників дозвілєвої діяльності.

Методична діяльність поступово знаходить риси визначеної системи. Будуються і відкриваються Палаці і Будинку культури, радгоспні і колгоспні клуби. Вони являють собою новий, уже більш високий тип установ дозвілля і виконують визначені методичні функції. У культурно-просвітню роботу впроваджуються нові методи, методична діяльність піднімається на новий якісний рівень – відбувається перехід до єдиного методичного керівництва культосвітньою роботою.

У 1930 р. Поленовський Будинок перейменували в Центральний будинок самодіяльного мистецтва в місті і селі (ЦБСМ), і вже в 1931 р. рішенням колегії Наркомпросу в крайових і обласних центрах було створено 19 будинків мистецтв. Ці будинки і склали основу системи методичного керівництва самодіяльною творчістю, народними центрами дозвілля. На курсах Центрального Будинку самодіяльного мистецтва були підготовлені кадри для організації крайових і обласних центрів.

У роботі перших центрів дозвілля були злети і падіння, успіхи й невдачі. Головною проблемою в цей період були кадри. У штаті Центрального Будинку були видатні вчені, фахівці з усіх видів мистецтва, однак вони не могли, а багато хто і не мали бажання вирішувати методичні завдання дозвілля населення. Кадри методистів довелося підбирати і виховувати.

В активі перших методичних органів дозвілля було: Перша виставка робіт колгоспних самодіяльних художників у 1935 р.; Перший Всесоюзний перепис колгоспно-радгоспних художньо-самодіяльних гуртків; Перший Всесоюзний конкурс музичних майстрів і майстерень на краще виготовлення балалайки і домри; Перший показ художньої самодіяльності СРСР на Всесоюзній сільськогосподарській виставці.

У 1936 р. Центральний Будинок самодіяльного мистецтва в місті і селі був перетворений на Всесоюзний Будинок народної творчості і дозвілля Комітету зі справ мистецтв, і він очолив систему методичного керівництва художньою самодіяльністю в країні.

Зростання суспільної потреби в удосконалюванні культурно-дозвілєвої діяльності об'єктивно спричинило необхідність створення науково-методичних органів, покликаних методично забезпечувати роботу установ культури і дозвілля.

Створення сучасної державної системи науково-методичного керівництва дозвілєвою діяльністю завершилося в 1979 р.

У цей період було створено Всесоюзний, республіканські, обласні науково-методичні центри народної творчості і культурно-дозвілєвої роботи. Міністерство культури СРСР і його органи на місцях очолили науково-методичне керівництво культурно-дозвілєвою діяльністю і самодіяльною художньою творчістю в країні з надання методичної допомоги усім культурно-дозвілєвим установам і колективам самодіяльності незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості. Науково-дозвілєві центри були створені на базі Будинків народної творчості, а також методичних кабінетів з культурно-просвітньої роботи міністерств і обласних органів культури. Зі створенням централізованих клубних систем окремі методичні функції виконують центральні сільські Будинки культури.

Усі утворені елементи сучасної системи методичного забезпечення культурно-дозвілєвої діяльності взаємозалежні між собою і знаходяться у визначеній супідрядності. їх поєднують єдині цілі, які досягаються

послідовною реалізацією цільових завдань розвитку культури і дозвілля найбільш ефективними методами і формами культурно-дозвілєвої діяльності. Кожен елемент системи на своєму рівні вирішує питання підвищення якості і результативності методичного забезпечення культурно-дозвілєвої діяльності. На основі наукових досліджень, передового досвіду роботи методичні центри розробляють методичні рекомендації на допомогу практикам. Рациональне використання рекомендацій на практиці найчастіше забезпечує впровадження новітніх ефективних форм у культурно-дозвілєвій діяльності. Головними завданнями методичних центрів є підготовка і проведення оглядів, конкурсів, фестивалів самодіяльної творчості, проведення семінарів, науково-методичних та науково-практичних конференцій, творчих лабораторій і т. ін. Методичні центри аналізують стан і тенденції розвитку культурно-дозвілєвої діяльності, самодіяльної творчості. При них працюють громадські ради, секції, проблемні лабораторії з різних напрямів діяльності, визначаються базові установи культури і самодіяльні колективи для організації дослідно-експериментальної, творчої роботи. Центри накопичують і систематизують методичні матеріали, літературу, інформацію і на цій основі формують довідково-інформаційні фонди дозвілєвої діяльності.

Тема. ІНФОРМАЦІЙНО-ДИСКУСІЙНІ ФОРМИ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Типи дозвілєвого спілкування підлітків.

Кожен з нас живе серед людей. У будь-якій ситуації, ми незалежно від нашого бажання, спілкуємося з людьми. Людське спілкування нагадує своєрідну піраміду, що складається з чотирьох граней: ми обмінюємося інформацією взаємодіємо з іншими людьми, пізнаємо їх і, разом з цим, переживаємо власний стан, що виникає в результаті спілкування. Спілкування виступає як діяльність, сфера, де людина може реалізувати себе. Для

соціалізації спілкування грає одну з важливих ролей - це реалізація комунікативно-інформаційної функції, що приводить людину у взаємини з іншими людьми, групами людей, системою, що насичує людину інформацією з метою формування його способу життя;

Оскільки ми розглядаємо досугову сферу, то тип досугового спілкування визначає сам процес взаємодії підлітків. Можна виділити наступні типи досугового спілкування.

Позитивіст.

Підлітки цього типу здатні творчо підходити до поставленого завдання зважуючи при цьому основний вантаж на себе. Вони прислухаються до думки батьків, педагогів і однолітків, щосили намагаючись реалізувати корисні ради. Їх відрізняє наполегливість в досягненні мети, а також здатність правильно оцінювати власні результати і результати своїх товаришів.

Подростки- позитивісти володіють необхідними трудовими навиками, способи планувати свою роботу і погоджувати її з роботою групи.

Своєрідна виборча інтуїція дозволяє їм відразу відчувати, як до них відносяться ті, що оточують, безпомилково, при першому контакті визначаючи, хто до них розташований, а хто байдужий. У відповідь відношення, навіть занадто прямолінійне, виникає негайно, без спроб його втаїти.

Самооцінка відрізняється щирістю і умінням правильно помітити риси свого характеру. Для них важливий результат- визнання з боку. Вони прагнуть придбати вагу в тій спільності, в якій перебувають на дозвіллі, зайняти лідерські позиції.

Цей тип підлітків відрізняється підвищеним відчуттям відповідальності за себе успіхи в грі і тому подібне, яке з часом переростає у відчуття відповідальності за інших. Іноді це відчуття гіпертрофується, і упевненість підлітка в собі переходить в страх не виправдати надій, покладених на нього ним самим, друзями, педагогами, рідними. У цих випадках можливий прояв нервових зривів.

Здатний.

Це тип підлітка, що відрізняється універсальною властивістю проявляти здібність до всього і вся. Вони проявляють успіхи в навчанні, хороші діти і друзі, досягають великих успіхів в художній, технічній і спортивній діяльності.

Такий тип підлітків відрізняють глибокі відчуття, щира прихильність до тих від кого виходить любов, турбота і увага. Прихильність ця зберігається не дивлячись на легкість і частоту швидкоплинних сварок. Втрати переносяться дуже важко і переживаються довго.

Маломотивовані зміни настрою можуть створити враження поверхневості і легковажності, на самій же справі це зражені друзі. Вони дуже чуйні до всякого роду знакам уваги, подяці, похвалам і заохоченням. Вони здатні активізувати і надихати на реалізацію творчої ідеї велику групу підлітків, але як правило, їх ініціативу перехоплює активний позитивіст. Формування такого типу відбувається при активній підтримці батьків, їх регулярному спілкуванні.

Меланхолійний тип (домосід).

Цей тип характеризується млявістю. Суспільство його дратує, компанії він уникає, пригоди і ризик, такі багаті в дозвіллі їх однолітків, для них не привабливі. Вони дуже важко переживають навіть дрібні неприємності і невдачі, хворобливо реагують на зауваження і докори як однолітків, так і дорослих. Представники цього типу вважають за краще дружити з тими хто здатний задовольнити їх потребу в співпереживанні. Тяга до групування з однолітками, залежить від настрою. Практично ніколи не претендує на роль лідера, цілком задовольняючись тіньовим положенням.

Невротичний тип.

У підлітків цього типу часто буває хороше, навіть декілька надмірно піднесений настрій, який нерідко захмарився спалахами роздратування і гніву. Їм властиві такі риси вдачі, як тривожність, соціальна безпорадність, негативізм. Підлітки цього типу нетерпимі до програшу, другим ролям і тому подібне, гарячаться, коли довго залишаються в тіні. Вони в постійному прагненні до самостійності і незалежності. Погано переносять строгу дисципліну і строго регламентований режим. Відсутність навиків самоаналізу і

теплого дружнього спілкування, схильність до конфліктів породжують гостре відчуття самоти.

Нестійкий тип.

Це брехливі, зухвалі, недисципліновані підлітки з низькою вимогливістю до себе і нездатністю до адекватної самооцінки. Вони, як правило, відрізняються егоїстичною спрямованістю, не орієнтовані на соціальні норми. У спілкуванні з друзями мало уважні до їх запитів інтересам, в групі конфліктні. У такого типу навіть позитивні якості часто трансформуються в негативних. Головна їх межа – крайня мінливість в настрої, який міняється дуже часто і надмірно круто від нікчемних і навіть непомітних для навколишніх приводів.

Такі підлітки часто ініціюють асоціальну поведінку однолітків при цьому самі готові зробити підлоту, правопорушення, активно протидіють в виховній на них дії. Для них характерна нестабільність, різка зміна звичних взаємин з тими, що оточують, конфліктність в сфері досугового спілкування.

Технологія організації виховного заходу

Виховний захід з його підготовкою та проведенням охоплює відносно завершений відрізок виховного процесу, який має свій початок і кінець, а також органічно пов'язаний з попередніми та наступними заходами.

Виховний захід має стати предметом соціального аналізу, подібно до того, як, скажімо, в дидактиці аналізується урок.

Технологія організації виховного процесу є синтезом моделі змісту виховання і моделі організації педагогічної діяльності.

Модель виховного заходу складають педагогічні правила та характеристики дій вихователя і школярів. Моделювання виховного заходу відображає лише об'єктивну сторону вимог до організації виховного процесу та його характеристик. Безперечно, існує і суб'єктивна сторона таких вимог, наприклад, вплив виховника, але від суб'єктивної сторони вимог до організації виховного процесу абстрагуються.

Виховні заходи можуть бути різними за тривалістю підготовки, планом проведення, об'ємом роботи.

За характером провідної діяльності вони поділяються на навчально-пізнавальні, організаційні, природоохоронні, художньо-творчі, спортивно-оздоровчі, громадсько-патріотичні, добродійні і т.п. Якщо виховний захід не передбачає провідної діяльності, то він називається синтетичним (або комплексним).

Для кожного виховного заходу повинна бути розроблена атрибутика. Це, насамперед, оголошення, запрошення, реклама. Для психологічного настрою треба подумати про озвучення, музичне оформлення, освітлення чи затемнення, свічки чи світильники, а також про всі ті предмети, що створюють офіційну, ділову, святкову чи затишну, домашню атмосферу: килим, посуд, стільці, прикраси, гірлянди, кафедра, плакати, портрети. Атрибутами виховного заходу можуть бути ритуальні дії(виконання гімну, внесення прапора), ритмічні дії (вітання оплесками, постукування), розташування учасників (на лавках, імітація круглого столу, літерою "П", півколом, вільна посадка), наявність лічильної групи, суддівської колегії, журі, ведучого, команд, доповідачів, програмок і т. ін.

Організація виховного заходу проходила декілька етапів (стадій). Перший етап прихований від ока школяра, скільки йому нічого невідомо про попередню підготовчу роботу ВИХОВНИКІВ, коли осмислюються педагогічні завдання, аналізується ситуація, що склалася в групі дітей на даний момент, придумуються різні варіанти підготовки виховного заходу, можлива участь шефів, батьків, вчителів. При цьому намічаються можливі форми втілення задуму. Вихователь переглядає можливості відомих форм роботи, шукає нові, оригінальні в методичних посібниках чи придумує їх. Виховник повинен бути готовим до розмови з дітьми, коли зможе "підкинути" їм оригінальну ідею, звернути увагу на деякі невраховані обставини. Однак майстерність педагога проявиться в тому випадку, коли діти не помітять "втручання" виховника у процес придумування. Важливо, щоб при спільній розмові дорослого і дітей

цілком природно, вільно кожен задавав питання, пропонував свій варіант проведеного заходу, свій задум, і всі разом вирішували, що краще зробити, для кого, коли, де, хто буде учасником, кого запросити, хто організатор. Дорослі не диктують, не нав'язують, а думають разом з дітьми.

Для детального планування (другий етап підготовки виховного заходу) можна зібратися окремо. Головна роль на такому зібранні належатиме самим дітям. Формується оргкомітет, який розподіляє завдання мікрогрупам, уточнюють заздалегідь варіанти, враховують найменші деталі. Остаточне вирішення спочатку шукають в мікрогрупах, потім разом вибирають кращий варіант. В узагальненні пропозицій, уточненні і корекції остаточного варіанту організаторові виховного заходу може допомогти виховник. Але таке втручання вимагає надзвичайного такту. Дорослий, якщо в цьому виникає необхідність, може інструктувати дітей, підказати, де можна знайти необхідні матеріали, до кого звернутися за допомогою.

Підготовчий третій етап полягає в організованій підготовці заходу (окремих його елементів) мікрогрупами (кожна готує щось своє). До того ж підготовка може здійснюватись у секреті. Добре, якщо будуть сюрпризи.

Педагог стимулює самостійну творчу роботу кожної мікрогрупи в реалізації задуму. Від учнів, від їх добросовісності в роботі залежить успіх справи. Важливо якомога детальніше обговорити і продумати всі деталі, включаючи форму одягу, хто і де буде стояти, звідки виходити і т. ін .

На підготовчому етапі проводяться репетиції фрагментів заходу, особливо якщо вони містять сценічні дії.

Четвертий етап – власне проведення виховного заходу, здійснення конкретного плану, задуму, демонстрація досвіду, набутого в ході планування і підготовки.

Для успішного проведення виховного заходу педагогові важливо допомогти учням розподілити час і сили, щоб уникнути зайвої нервозності. Не варто говорити і робити щось "за дітей", підміняти їх.

Важливо, щоб кожен учасник відчував свою міру відповідальності, побував у ролі господаря.

У реалізації плану можуть бути відхилення, імпровізації, навіть помилки учасників, Адже, як і завжди в житті, можуть бути різні несподіванки. Головне - не панікувати, навпаки, підтримати, підбадьорити дітей і разом з ними знайти вихід, із становища, що склалося. Це зміцнюватиме їх впевненість у своїх силах, додасть бажання долати труднощі.

Дорослі повинні своєю участю, ставленням, переживаннями підкреслити: все, що відбувається, спільна справа, не для галочки, а для всіх потрібна, дорога. Педагог може бути поряд з ведучими, в одній із груп, в кожній по черзі – там, де потрібніший, з гостями, батьками, Педагоги також можуть брати участь у концерті, виставити свою команду на змаганнях, взяти на себе вступне і заключне слово.

Після проведення виховного заходу важливо так само дружно завершити роботу: підбити підсумки, подякувати учасникам і гостям, визначити переможців, вручити сюрпризи-подарунки, провести гостей, навести лад в приміщенні.

Для підбиття підсумків необхідно знайти слухний час, хоч, звичайно, діти прагнуть щоразу висловити свою думку.

Підсумки виховного заходу – п'ятий етап – можуть обговорюватися незадовго після його проведення. Обговорення, аналіз проведеного заходу змушують оглянутися на прожиті дні, осмислити успіхи і помилки, усвідомити нагромаджений досвід, а головне – взяти уроки на майбутнє.

Акордно-фінальним (шостим) етапом буде проєкція майбутньої діяльності, що є логічним продовженням попередньої справи. Це може бути читання книги, вечір-зустріч, дискусія тощо.

Успішне проведення виховних заходів забезпечується дотриманням певних вимог в організації позаурочної роботи. Розглянемо деякі конкретні моменти проведення виховного заходу, на які варто звернути увагу, щоб забезпечити йому успіх.

Насамперед треба подбати про духовно-моральну атмосферу заходу. Організовуючи колективну справу, треба використати можливості колективної роботи для створення доброзичливих стосунків, справді людського життя. Тоді не буде потреби вивчати життя і вчитися його створювати на прикладі літературних героїв.

У сім'ї дитина може й не набути досвіду високоморальних стосунків, а тому заклики вести себе по-людськи нічого не дадуть. Саме колектив може стати тим маленьким суспільством, де дитина буде вчитися жити духовно. Організовуючи масовий захід, не можна нехтувати тими Моральний досвід дається ДІТЯМ творчим підходом, винахідливістю. Колективна творчість несумісна з безморальністю, Творчість затухає, задихається, вона неможлива в аморальній атмосфері. Коли діти продумують робочу, вносять одну пропозицію за іншою, то й вона піде їм на користь.

Навчати моральності не можна так як навчального предмету. Треба очищати моральне повітря щоб усім легко дихалося, щоб ніхто не був пригнічений, щоб усі були в безпеці і могли вільно розвиватися. Діти повинні бачити чесність і справедливість, взаємодопомогу, дружбу. У спільній роботі діти вчаться не скаржитися на втому, допомогти другові в разі необхідності, цінувати доброту, веселий жарі:

Усі повинні дбати, щоб радість одних дітей не ставала смутком для інших, щоб комусь не стало неприємно від того, що у нього не може бути такої радості. Тоді діти прагнуть не вихвалити себе перед чужими, не ставити себе в приклад, а допомогти іншим повірити в свої сили.

Дитина повинна переживати почуття сорому чи незручності, коли всі працюють, а вона ні. Таких моментів є багато. І на це треба звернути увагу.

Виховнику завжди варто старатися, щоб діти відчули саме сьогоденну радість, а не тільки передчуття завтрашніх подій. Часто виходить, що діти завжди до чогось готуються, а не живуть звичайним життям. Однак ПРИ великих приготуваннях, як звичайно, буває велике розчарування. Коли очікуваний день настає, то всі думають, чи вартувало так готуватися. Треба

вчити дітей завжди цінувати сьогоднішній день, жити розумно, чесно, весело. Нічого не відкладаючи на завтра і не жалкуючи про вчорашнє.

Треба постаратися, щоб усі зустрічі з оргкомітетом (чи радою) і командами були радісними, щоб діти одержували від них задоволення, щоб діти полюбили той процес придумування, коли всі переживають один за одного, хочуть придумати щось цікаве, очі горять від нетерпіння висловити свою ідею, коли нікого не висміюють, а завжди стараються врахувати пропозиції, і всі задоволені, бо придумали щось важливе.

Необхідною умовою доброї роботи, цікавого життя є загальний порядок, відповідальність. В хаосі і безпорядку діти погано розуміють один одного, накопичують незадоволення і роздратування, а загальні справи і задуми так і залишаються нездійсненими, робота йде погано. Тільки внутрішня, свідомо дисципліна при загальному зовнішньому порядку (вчасний початок, продумані режимні моменти, регламент і т.п.) - ось до чого повинні прагнути і дорослі, і діти.

Рівномірний рух у масовій роботі неможливий. Дітям треба дати можливість викластися, напружитися, стомитися. А потім, природно, йде спокійний час, час заглиблення в себе, занять улюбленою справою.

ПЕРШІ вересневі справи можна готувати без поспіху, розтягуючи підготовку на тиждень і більше, а пізніші свята можна проводити інтенсивніше.

У проміжках між важливими подіями в житті класу можна використати час для індивідуальної роботи – для розмов то з одним, то з іншим учнем. При цьому можна з'ясувати, хто як ставиться до нових справ у класі.

Важливою передумовою успіху виховного заходу є справедливе оцінювання. Журі конкурсу має так оцінювати роботу, щоб не було ображених. Можна використовувати при цьому пам'ятні призи чи грамоти "За найцікавіший сюжет", "За найкращу розповідь", "За найкращий захист", "За дружну роботу", "Найвеселішому", "Найпрудкішому", "Найспритнішому", "Найвинахідливішому" і т. д. Можна не вводити оцінювання балами, а кожен

виступ розглядати і оцінювати як маленький сюрприз, подарунок на радість усім присутнім.

Беручи до уваги специфіку виховної діяльності, педагог, на відміну від людей іншої професії, не має права думати про результати. Він повинен найкраще виконувати свою роботу, дати кожній дитині можливість для культурного розвитку, створити умови, у яких вона була б спроможна використати ці можливості.

Виховник повинен кожному дати шанс, створювати таку атмосферу, ніби дитина росте в культурній сім'ї, де звично слухати музику, читати книги, любити вірші, ходити на виставки, в театр, на концерт, в кіно. А чи зуміє вона використати цей шанс, чи буде любити мистецтво, — за це виховник відповідати не може. Якщо він буде надто турбуватися, про результат, — ніяких результатів не досягне.

Тема. ОСНОВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Організація дозвіллевих об'єднань

Найбільший педагогічний ефект досягається там, де дозвіллева діяльність має груповий, спільний характер. Тому основні методи педагогіки дозвілля, основні шляхи і засоби досягнення нею виховних цілей полягають в організації групової дозвіллевої діяльності.

Дозвіллева спільність — поняття багатозначне, оскільки клубні в себе різноманітні за мотивами й організацією об'єднання на дозвіллі. Найпоширенішою спільнотою є приятельська компанія, що виникає на основі потреби в спілкуванні і емпатії. Інший вид спільності — це об'єднання на основі загального захоплення і реалізуючої його предметної дозвіллевої діяльності. Обидва ці види спільності — наслідок самоорганізації, самодіяльності їхніх учасників.

Ще одним видом дозвілєвих спільностей є об'єднання, які утворюються і формуються різноманітними соціальними інститутами дозвілля – державними, суспільними, комерційними. Їх називають клубами, гуртками, аматорськими об'єднаннями, самодіяльними колективами тощо. Зміст дозвілєвої діяльності цих об'єднань різноманітний – від пізнання і набуття навичок та умінь прикладного характеру, до занять технічною, науковою, художньою творчістю.

При всіх розходженнях дозвілєвих об'єднань їх можна розділити усього на дві групи – ті, що виникли і функціонують самостійно й ті, що організовані соціальними інститутами.

Форми групової дозвілєвої діяльності, організовані на базі соціальних інститутів, називаються “клубні об'єднання”. Визначення “клубне” несе в собі інформацію про характер самої спільності, про її культурне призначення, добровільність, спільність інтересів, певний склад учасників, визначений соціальний статус і, що найістотніше, про включеність у сферу педагогічного впливу. Усі інші дозвілєві спільності називаються “оза клубні об'єднання”

2. Шляхи утворення дозвілєвих об'єднань.

Виходячи із структурних компонентів методики педагогічної організації групової дозвілєвої діяльності, її можна зобразити трьома етапами:

I – виявлення і залучення учасників групової дозвілєвої діяльності в сферу впливу соціального інституту дозвілля.

II – оформлення групової дозвілєвої діяльності на базі соціального інституту дозвілля, надання їй статусу клубного об'єднання.

III – безпосереднє здійснення обраної дозвілєвої діяльності під цілеспрямованим методичним керівництвом.

Всі три етапи є реалізацією певної педагогічної програми. Мета педагогічної програми – сприяти всебічному і гармонійному розвитку особистості в сфері дозвілля; модель результату – така соціальна спільність, функцією якої в суспільному поділі праці є формування соціально цінних якостей особистості в сфері дозвілля, спільність, в якій оза клубні відносини у високому ступені опосередковані змістом спільної дозвілєвої діяльності. Як у

теорії, так і у практиці, I і II етапи здебільшого не розчленовуються, а розглядаються як єдиний процес. Частіше за все цей процес здійснюється як запрошення аматорів-одинок у створюване клубне об'єднання (як правило, за допомогою оголошень) або шляхом добору кількох людей, авторитетних у своєму оточенні і здатних захопити інших, які, підключившись до роботи майбутнього керівника, зуміють допомогти організувати і налагодити планомірну діяльність об'єднання.

Масові форми дозвіллевої діяльності сприяють інтеграції її учасників і можуть привести до формування групової дозвіллевої діяльності і виникнення на її основі клубного об'єднання. Особливу гостроту набуває рішення такого завдання, як залучення у сферу впливу дозвіллевого заснування оза клубні об'єднань. Саме оза клубні об'єднання є потенційною основою клубних об'єднань, тому що:

- позаклубні об'єднання – найпоширеніша форма групової дозвіллевої діяльності;
- групи, що виникають у процесі масової дозвіллевої діяльності поза педагогічною організацією також є об'єднаннями позаклубними;
- клубні об'єднання, що сформовані на основі учасників, які включилися індивідуально в його діяльність, у якості свого ядра все одно мають групу, що виникла на основі спільних інтересів до якогось виду діяльності, або на основі самої діяльності.

Дослідження доводять, що основу клубних об'єднань, створених з ініціативи закладу дозвілля, складає група ентузіастів, групова дозвіллева діяльність яких склалася ще до її оформлення на його базі.

Таким чином, створення клубних об'єднань є наслідком двох взаємопов'язаних процесів. Один з них здійснюється з ініціативи соціального інституту дозвілля. Другий – з ініціативи членів позаклубних об'єднань, що відчують потребу у суспільному статусі, професійному керівництві, визначеній матеріальній базі тощо. Процес виявлення групових форм дозвіллевої діяльності може спиратися на вже відомі в практиці прийоми і

способи збору необхідної інформації: анкетування, усні опитування, бесіди, спостереження тощо.

Організація діяльності позаклубних об'єднань на базі соціального інституту вирішує декілька завдань.

1. Створення можливостей для широкої соціальної віддачі тих об'єднань, котрі відчувають у ній потребу. На базі будь-якого навчального закладу, установи, підприємства таких можливостей багато. Це виставки аматорської творчості, концерти самодіяльних колективів, дискотеки, ігрові вечори тощо.

2. Перехід позаклубних об'єднань на рівень клубних, широка соціальна віддача їх дозвіллевої діяльності дозволяє змінити методику підготовки і проведення масової дозвіллевої діяльності в навчальних закладах або установах. Вона може стати не тільки і не стільки результатом діяльності педагогів, профспілки, активістів, але, насамперед, результатом ініціативи самих учасників цієї діяльності.

3. Організація на базі соціального інституту ряду клубних об'єднань з різним рівнем дозвіллевої діяльності створює педагогічну ситуацію, за якої підвищений рівень дозвіллевої діяльності тих, кого об'єднує на дозвіллі пасивне споживання. Стимулом для подібного підвищення рівня є сам факт співіснування з об'єднаннями більш високого рівня.

Включаючи позаклубні об'єднання у сферу педагогічного впливу соціальних інститутів дозвілля, формуючи з них клубні об'єднання завжди варто пам'ятати про те, що існує загроза їхньої надмірної заорганізованості, підміни власної дозвіллевої діяльності діяльністю професійних керівників тощо. Важливою умовою формування і розвитку клубного об'єднання є врахування тієї стадії, на якій воно знаходиться у момент залучення до сфери педагогічного впливу. В кожному конкретному випадку її характер і спрямованість визначають характер і спрямованість виховних дій. Оскільки стадія розвитку об'єднання зумовлена рівнем розвитку його дозвіллевої діяльності, її діагностику можна здійснювати за допомогою тестування, анкетування та інших методів, що дозволяють встановити цей рівень.

3. Різновиди учасників культурно-дозвіллевої діяльності.

Клубні установи відвідують різні категорії населення. Всіх потенційних учасників культурно-дозвіллевої діяльності можна умовно поділити на групи: за місцем проживання, віком, професією, за соціальним станом, уподобаннями (інтересами) тощо.

За місцем проживання – це найбільш масова аудиторія клубу, для якої характерний нестабільний склад, що змінюється від заходу до заходу і включає людей різних за віком, професією, соціальним станом і уподобаннями.

За віком можна поділити всіх учасників на такі групи: молодші школярі (6 – 10 років), підлітки (11 – 15 років), старшокласники (15 – 18 років), молодь (19 – 35 років), люди середнього віку (35 – 55(60) років), старше покоління (60 – 75 років), люди похилого віку (старші 75 років). Кожна з названих вікових груп має свої вікові особливості, інтереси й уподобання, цінності, які необхідно враховувати при організації дозвіллевих заходів.

За професією – це категорія учасників, яка відрізняється тим, що їх об'єднує певна професійна діяльність, професійні знання, уміння, навички. Це можуть бути люди різні за віком, але специфіка їх відпочинку може деякою мірою визначатися специфікою їх професії.

За соціальним станом розрізняють робітників, службовців, інтелігенцію, людей, які займаються сільським господарством, підприємницькою діяльністю. Соціальний стан людини також має вплив на особливості її відпочинку, на види і форми дозвілля, яким віддається перевага.

За уподобаннями та інтересами – це специфічна й найбільш активна й діяльна категорія учасників культурно-дозвіллевої діяльності. На ній досить часто базується діяльність клубного працівника.

Важливою умовою ефективної організації культурно-дозвіллевої діяльності є знання особливостей дозвіллевої аудиторії.

Поняття “аудиторія” походить від лат. “audio”, що дослівно означає – “слухати”. Клубна аудиторія – це всі люди, які живуть в зоні діяльності клубу і здатні відвідувати його. Реальна аудиторія – це люди, які відвідують клубну

установу й охоплені її роботою. Потенційна аудиторія – це люди, які можуть входити до клубної аудиторією, але не відвідують клубну установу з тих чи інших причин.

Завдання організатора дозвілєвої діяльності – розширити реальну аудиторію клубу за рахунок потенційної. Всі люди в свідомому активному віці можуть бути залучені до різноманітних видів клубної діяльності. Ця потреба виявляється у кожній людині індивідуально. Допомогти людині визначитись, включитись у дозвілєву діяльність відповідно до своїх інтересів, уподобань і здібностей – це завдання працівників клубної установи. Клубна діяльність впливає на загальну структуру і зміст вільного часу людини. Будь-який клубний працівник повинен постійно вивчати аудиторію, збирати побажання, пропозиції щодо плану роботи, організації заходів, відгуки про їх проведення тощо. З цією метою можуть бути застосовані такі методи вивчення клубної аудиторії як обстеження, анкетування, бесіди, наукове спостереження, метод вивчення документації, експеримент тощо.

4. Особливості організації дозвілєвої діяльності з різновіковими аудиторіями.

Молодший шкільний вік (6 – 10 років). Для цієї групи дітей характерна рухливість, емоційність, зацікавленість, велика вразливість, конкретність мислення, нестійкість уваги, невміння концентрувати увагу тривалий час на чомусь одному, бажання наслідувати старших. Старші за віком мають великий авторитет у молодших школярів. Всі їх пропозиції приймаються і виконуються з великим бажанням. Міркування й оцінки старших легко стають міркуваннями й оцінками самих дітей.

З метою ефективної організації дозвілєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку до школи, сім'ї, дозвілєвих установ висуваються спільні виховні вимоги:

- через яскраві емоційні заходи сприяти формуванню моральних якостей, таких як взаємоповага, взаємовиручка, взаємодопомога, товариськість, доброзичливість, ввічливість, відповідальність тощо;

- сприяти розвитку творчих здібностей, мислення, допитливості, уважності, спостережливості;
- розширювати кругозір, розвивати дозвіллі інтереси, культурні потреб дітей;
- формувати вольові якості: наполегливість, ініціативність, стриманість, відповідальність, дисциплінованість тощо.

Організаторам дозвіллівої діяльності з молодшими школярами необхідно пам'ятати і враховувати те, у них дуже швидко наступає перевтома від надлишку спілкування, вражень, активної діяльності. Тому дозвілліві заходи повинні бути короткими (до 1 години), а через кожні 10 – 15 хвилин необхідно вводити спокійні ігри, музичні паузи, мультзбірники та інше. Оскільки діти цього віку краще сприймають все в кольорах, то і масові заходи слід готувати для них образні, костюмовані, яскраві. Доцільно вводити у заходи казкових персонажів, улюблених героїв. Використання загадок, шарад, колективне повторювання віршів, пісень, різноманітні ігри сприяють розвитку пам'яті, уваги, фантазії, кмітливості, спритності. Діти цієї вікової групи охоче беруть участь в різноманітних дозвіллієвих заходах, є дуже активними, чесними учасниками.

Найбільш поширеними формами дозвіллівої діяльності з молодшими школярами є дитячі ранки до свят календаря (8 Березня, Нового року); тижні дитячої творчості, дитячої книги, пісні, казки тощо; свято Букваря (зустріч і прощання з букварем); сімейні свята (“Веселі старти”, “Свято сімейного вогнища”). Також працюють дитячі клуби “Чомучки”, “Умілі руки” та інші. Популярними є дитячі шоу-програми “Ранкова зірка”, “Шукаю таланти”, різні дитячі фестивалі.

Середній шкільний вік (11 – 15 років).

Це період становлення характеру, так званий перехідний, важкий вік, коли відбувається духовний, фізичний розвиток особистості, формується абстрактне мислення. В цей час різко зростає значення колективних дій, міжособистісних стосунків. Найбільш авторитетною є компанія товаришів, її

очікування; підлітки прагнуть бути дорослішими, тому дуже швидко реагують на різні зовнішні впливи, вони надзвичайно вразливі й емоційні. Всі негаразди вони сприймають як особисту трагедію; у них дуже часті депресії, проявляється агресивність у поведінці, їм бракує толерантності, терплячості.

Найбільш поширені форми виховної роботи з підлітками такі:

1. Здійснювати патріотичне виховання:

- ігри, подорожі, походи, екскурсії по рідному краю;
- вечори патріотичної пісні;
- пошукові клуби (телефоністів, стрілків, слідопитів та ін.)
- конкурсні програми “Ну-мо козачата!”, “Ну-мо хлопці!”.

2. Розвивати технічну та художню творчість через:

- підліткові клуби “Квант”, “Азбука Морзе”, клуби моделювання “Яхт-клуб” та інші;
- комп’ютерні клуби, клуби програмного управління, радіоелектроніки тощо.

3. Здійснювати естетичне виховання через гуртки художньої самодіяльності (театр ляльок, студії бальних танців, хорового мистецтва, танцювальні клуби, клуби друзів природи, квітникарів та ін.).

4. Спортивно-оздоровчу роботу в цьому віці доцільно здійснювати через роботу клубів “Юний спартанець”, Шкіряний м’яч”, “Золота шайба”, “Рицарські клуби” тощо.

5. Правове виховання здійснюється через бесіди, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, ток-шоу, круглі столи, вечори-зустрічі.

6. Трудове виховання – вечори трудової слави, вечори-зустрічі на тему “Професії наших батьків”, виставки, концерти, присвячені односельцям, трудові десанти та ін.

Доцільно проводити з підлітками різні масові заходи, з метою закріплення у них знань, отриманих у школі: вечори, вікторини, конкурси, змагання, ігри-мандрівки по країнах, планетах тощо.

Обряд як соціально-культурний феномен

Сучасна соціально-культурна практика в Україні характеризується трансформаційними процесами, орієнтованими на відродження, збереження і розвиток національної культури. Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у культурній практиці сьогодення.

У справі подолання нігілістичного ставлення до культурної спадщини, пошуку шляхів задоволення соціально-культурних запитів українців важливого значення набувають знання, які перебувають у сфері уваги філософії, народознавства, культурології, педагогіки, історії, психології – наук, об'єктом дослідження яких є народи, їхні культура і побут, походження (етногенез), розселення, процеси культурно-побутових відносин на всіх етапах історії.

Серед наукових завдань, які виділяються українськими вченими-культурологами як пріоритетні, поряд з дослідженням сучасних трансформаційних процесів у сфері культури, вивченням історії українського народу, визначаються такі, як реконструкція традиційних форм суспільного життя та культури українців, дослідження змін у ході історичного розвитку (мови, особливостей господарської діяльності тощо), аналіз сучасного стану культурно-побутових традицій народу, оцінка їх ролі у житті людей, тощо.

Аналіз літератури засвідчує, що сучасні дослідження національної культури зосереджені переважно на традиційно-побутовій сфері – звичаї, обряди, народне мистецтво, фольклор тощо. І це виправдано. Адже пам'ятки культури створюються віками, хоча, на жаль, не на віки. Простежуючи еволюцію звичаїв, традицій, ми помічаємо, як зникає – іноді незворотно – чимало елементів, а то й цілих комплексів традиційної культури та побуту. Проте духовність народу – явище не минуще: традиційне органічно входить у сучасне, сьогоденне. Вивчення звичаїв, традицій має надзвичайно важливе значення для вирішення проблем співвідношення, взаємодії сучасної, міської

та сільської, культури з давньою, ролі традицій у сферах морально-побутовій та художній.

У науковій літературі зазначена проблема розглядається в різних аспектах. Так, А.Арнольд, К.Давлетшин, О.Колесник та інші досліджують особливості національної культури як соціокультурного феномена, Ю.Аратюнян, В.Мухіна, М.Шульга аналізують її роль у сучасному поліетнічному суспільному житті тощо.

Проблема національно-культурного відродження привертає увагу багатьох сучасних дослідників і науковців, діячів культури і освіти, зокрема — С.Килимника, О.Курочкіна, Ю.Чорі, І.Суханова та ін.

При всебічному дослідженні народних традицій та звичаїв ряд учених першорядного значення надають з'ясування таких феноменів, як «національна свідомість» (М.Боришевський, П.Ігнатенко), «менталітет» (Л.Гумільов, Н.Моїсеєва), «національний характер» (С.Безклубенко, І.Кон).

Метою даної статті є з'ясування сутності та ролі у становленні звичаїв, традицій такого суспільного явища, як обряд.

В науковій літературі існує чимало різних підходів до осмислення цього явища та його трактування. Обряд і обрядові церемонії можуть існувати і існують як самостійно, так і в комплексі більш складних соціальних явищ, зокрема свят, — вважає М.М.Закович.

Д.М.Угринович, у своїх дослідженнях розглядає обряд як символічну дію, метою якої є пробудження в уяві його учасників певних, образів, уявлень та почуттів, пов'язаний із звичаями та традиціями, і є їх елементом. А звичай трактує як стереотипний спосіб людської діяльності, що копіюється новим поколінням. На нашу думку, ці твердження не є достатньо коректними: адже будь-який обряд і є «стереотипним способом людської діяльності». Точніше було, можливо, було сказати, що обряд становить ядро будь-якого звичаю, його носієм і «стабілізатором», «консервантом».

Разом з тим, як вказує І.Фурсін, обряд – це специфічний спосіб емоційного опорядження суспільних явищ і подій суто художніми засобами.

«Обрядження», за Фурсіним, – це визначення та інтерпретація соціально значимих об'єктів суспільних і міжособистісних відносин за допомогою символічних образів та «ефекту посилення».

Виникнення обряду відходить своїм корінням у далеке минуле і знаходить своє вираження через мислення людини: «Тотожність суб'єкта і об'єкта, світу живого і неживого, слова і дії, приводять до того, що свідомість первісного суспільства озброєна тільки повтореннями. Тотожність і повторення ставлять знаки рівняння між тим, що відбувається в зовнішньому світі, та в житті самого суспільства; вкладаючи новий зміст у реальність, це суспільство починає komponувати нову реальність, ілюзорну, у вигляді репродукції того самого, що воно інтерпретує: це і є те що ми називаємо обрядом і що в мертвому вигляді стає звичкою, святом, грою».

С.А.Токарев, у своїх дослідженнях дає таке визначення обряду: «це такий різновид звичаю, мета і смисл якого, — відбиття (переважно символічне) деякої ідеї, почуття, дії або заміна безпосередньої дії на предмет уявлення (символічним) впливом». Обряд та ритуал, за словами Токарева, являють собою формалізовану поведінку або дію, що має переважно символічне значення і сприяє зміцненню зв'язків між членами групи або групами.

Велику роль в обрядах відіграють не тільки визначений набір елементів, а й емоційний фон, ігровий характер виконуваних дій. З розвитком історії цей компонент (ігровий характер) набуває переваги над змістовним, конкретним смислом обрядової культури. Але ця зміна вирішального значення не має.

Не заперечуючи слушності вищенаведених суджень, найбільшим адекватним, на думку автора даної статті, є трактування В. Ключевського: обряд – явище суспільне, своєрідний суспільний «пристрій» (агрегат). «Обряд, – писав видатний історик, – це свого роду фонограф, у якому застиг моральний момент, що колись викликав у людях добрі діла і почуття. Цих людей давно нема, і момент відтоді не повторився, але за допомогою обряду..., у який він заховався від людського забуття, ми в міру бажання відтворюємо його і за ступенем своєї моральної сприятливості переживаємо його дію.

Із таких обрядів, звичаїв умовних відносин і пристойностей, що в них відлились думки і почуття, які виправляли життя людей і служили для них ідеалом, поступово шляхом коливань, суперечок, боротьби і крові склалось людське життя».

Скільки прекрасних істин, що осявали дух людський, спроможних освітити й зігріти людське співжиття, загинуло для нього, вважав Ключевський, «тільки через те, що вони не встигли вчасно зодягтись в такий устрій і за допомогою його не були достатньо розучені людьми».

Цей сумний свій висновок він пояснював у такий спосіб: «Для свідомості досить певного зусилля думки й пам'яті, щоб збагнути й запам'ятати істину. Але цього дуже мало, щоб зробити істину керівницею волі, наставницею життя цілих суспільств. Для цього треба зодягти істину у форми, в обряди, в цілий пристрій, який безперервним потоком належних вражень приводив би наші думки в певний порядок, наше почуття в певний настрій, довбав би й розм'якшував би нашу грубу волю й таким чином, через перервні вправи й навички, перетворював би вимоги і істини у звичну реальну потребу, в довільний потяг волі ».

На розвиток думки Ключевського С.Безклубенко пише: «обряд – це справді унікальний і нічим незамінний спосіб фіксації досягнень людської спільноти у налагодженні свого співжиття: форма суспільної свідомості». І далі: обряд «... початково був ефективною формою організації зусиль для досягнення спільної (су-спільної) мети (чи то вполювати хижого, хитрого, могутнього звіра, чи то впіймати невловиму рибу, чи звести громадську споруду, чи обробити вчасно поле)». Самопочатково обряд, за думкою Безклубенка, був чимось на зразок «колективних ділових ігор» наших далеких предків, будучи не чим іншим, як своєрідними наочно-дієвими «технологічними формулами» виробництва засобів до життя (полювання, сільське господарство), облаштування спільних громадських справ, обряди разом з тим почали відігравати роль своєрідного засобу фіксації та консервації позитивного суспільного досвіду, ставали своєрідною школою суспільного

самоврядування, над те – формою «уречевлення» суспільної свідомості, яка віднині починає відігравати вирішальну роль у житті суспільства.

На ранньому етапі свого існування, в боротьбі за виживання люди вдалися до гуртових, колективних дій по добуванню, а з тим і виготовленню, виробництву засобів до життя. Для того, аби ці гуртові, колективні дії були доцільними, необхідно було людям винайти належні засоби усвідомлення спільної мети, шляхів її досягнення та місця і ролі кожного у спільних діях, спрямованих на досягнення мети. І вони винайшли ці засоби – прості і геніальні водночас: своєрідні «ділові ігри», «репетиції», названі ними обрядом..

Корінь цього слова – ряд (рад) спільний для всіх слів, які колись означали роботу: радити (рядити) означало працювати, трудитись. Відгомін цього смислу сьогодні виразно відчутний у таких, споріднених з українською, мовах, як болгарська та сербсько-хорватська: радити там означає робити, працювати; радник – робітник, працівник. Та власне й у нашій мові це значення зберегалось у таких висловах, як «зарадити справу. Дати раду чомусь» у нас означає зробити щось до пуття, а не «дать совет»

Слово обряд означало певну послідовність операцій при виконанні спільної роботи. Корінний смисл, технологічне значення його, збереглося й подосі в добре відомому терміні наряд – це загадування (наказ), що, де скільки і як належить зробити. Обрядкування – це облаштування (рос. обустройство), впорядкування.

Відгомін корінного смислу слова обряд простежується також у цілій низці сучасних слів: судити – рядити, виряджати, спорядження, ряджені, знаряддя, ряжанка, снаряд, прядиво і т.д. і т.п.: від старосільського рядна до державного уряду, від праукраїнського рала – до сучасного індійського раджі...

Слово рядно (радно) – це віддієслівний іменник, що вживався для загального означення виробу: це те, що зроблено, вироблено. Уряд – це суспільний «виріб», «утвір», »пристрій« (по-сучасному – орган) для урядування, тобто налагодження, облаштування – обрядкування суспільного

життя. Подібно й порядкування на землі (грунті) означувалось дієсловом радити (обрядити) землю: обрадити, о(б)радити, о(б)ра(ди)ти, орати. Відтак збереглися й назви інструментів обробітку поля радло (radlo – у чехів, ра(д)ло – у нас), звідси ж – оранка, орач (сербо-хорв. – ratar, zemljoradnik – землероб), рілля (польск – rola, звідси rolnik (землероб, орач) та rolnictwo (землеробство)).

Вже з вищенаведеного зрозуміло, що ці «ділові ігри» були переважно трудовими, тобто пов'язаними насамперед із сферами виробництва засобів до життя (мисливство, землеробство, рибальство тощо). Навіть у тих випадках коли, коли ці «ділові ігри» позірно стосувалися сфер, на перший погляд мало пов'язаних із безпосереднім виробництвом засобів до життя (наприклад, магією, яка являє собою не що інше, перетворений (імовірно спотворений) різновид праці). Одним словом, – всі найважливіші сфери життя людей упорядковувалися за допомогою цих »ділових ігор«, що дістали найменування «обряд». І в міру того, як праця людей ставала співпрацею, чуття ставали співчуттями, відомість ставала свідомістю, первісне стадо приматів поступово перетворювалось на людське суспільство, і ця суспільна, свідомість починає відігравати провідну роль у житті людських співтовариств.

Кожний обряд мав і має цілком певне навчально – практичне, виховне та емоційне призначення. Навчально-практичне – полягає в тому, щоб навчити певний гурт (колектив, групу людей) чомусь (якомусь трудовому процесу, доброму (належному) обходженню, якійсь корисній, добродійній дії. Виховне – щоб збудити і почуття краси, людської гідності, добра та прищепити навички відповідного поведження.. А емоційне – щоб підготувати, духовно налаштувати людей (людину) на ту працю, дію, вчинок, надати душі святкової піднесеності і принести іншим радість.

Пізніше, в міру того, як праця набувала більш-менш подібних до сучасних ознак індустріального виробництва, вдосконалювалися інші засоби фіксації техніко-технологічних досягнень (мова, писемність, графіка тощо), первісне навчально-практичне призначення того чи іншого виробничого обряду відпадало, однак виховна та емоційна функції залишалися. Обряд ставав

своєрідною прикрасою суспільного життя, переходив у сферу художньої діяльності, мистецтва.

Вище зазначено, що, виникши, суспільна свідомість починає відігравати дедалі більш важливу, зрештою – вирішальну роль у житті суспільства. Але ж суспільна свідомість від самого початку мала так би мовити «віртуальний характер» – це була уявна сукупність окремих, індивідуальних свідомостей. Отже, перед людьми постало завдання знайти засоби для виявлення та вираження цієї суспільної свідомості, її фіксації, закріплення, у формах, придатних для збереження й нагромадження та поширення як у просторі – від сусідів до сусідів, так і в часі – від батьків до дітей та онуків. І вони їх знаходили — жест, малюнок, слово спочатку усне, мовлене, далі – писемне тощо. Але найпершим і найважливішим засобом стала все -таки наочно-дієва імітація колективних дій, стали оті своєрідні «ділові ігри». Відтворюючи типові суспільні ситуації, які мали для людей життєво важливе значення, люди «відпрацювали» найдоцільніші, найефективніші колективні дії, визначали й усвідомлювали місце та роль у цих діях кожного члена суспільства (громади, групи, товариства). Порядок, послідовність доцільних дій запам'ятовувалися, ставали керівництвом до дії у майбутньому і поступово увіходили у звичку (звичай) та передавались з покоління у покоління, ставали традицією.

В основу формування обрядів лягли не тільки трудова діяльність людини в вузькому значенні, а й відбиток космологічних знань. Господарські дії людини проходили в річних змінах, так обряди відображали причетність людини до праці, до природи.

Отже, обряди – це соціально-культурний феномен, що являє собою комплекс символічних дій, спрямованих на усвідомлення й «оформлення» (упорядкування) певних дій людей у повсякденному побуті, у їх громадському житті, життєдіяльності суспільства та його органів (держава, церква, профспілки, політичні партії, громадські організації тощо). Вони є складовою частиною традиційно-побутової та суспільно-національної культури народу

й містять у собі елементи музичного, пісенного та хореографічного, драматичного, декоративного та інших мистецтв.

Сімейно-побутові традиції та організація культурного дозвілля

У світі немає жодного народу, який не мав би своїх традицій і звичаїв, що передають новим поколінням його досвід, знання й досягнення. Традиції, звичаї й обряди відіграють важливу роль у відтворенні культури і всіх сфер духовного життя. Вони забезпечують наступність нового і старого, сприяють гармонійному розвитку суспільства й особистості. Їх існування підтримується народними масами в усіх сферах громадського життя: трудовій, соціально-політичній, сімейно-побутовій, соціально-культурній. Відповідно до особливостей різних форм і видів суспільних відносин виділяються традиції національні, інтернаціональні, патріотичні, релігійні, соціально-культурні, сімейно-побутові. Існують особливі традиції в шкільному, студентському, науковому, творчому у сільському і міському середовищі. Наприклад, проведення випускних вечорів – традиція, яка підтримується в навчальному середовищі, а свято врожаю проводиться лише в сільській місцевості, карнавальні ходи – в основному в містах.

Традиції – це міцно усталені, успадковані від попередніх поколінь і підтримувані суспільною думкою форми поведження людей та їхніх взаємин або принципи, за якими розвивається загальнолюдська культура (наприклад, реалістичні традиції в літературі і мистецтві). Коли йдеться про сімейно-побутову сферу, частіше вживається слово "звичаї", які є найдавнішою формою збереження і передачі від покоління до покоління стандартних дій і поведження людей у певних типових обставинах і конкретних ситуаціях. Звичай - це загальновизнана норма поведження, неофіційно узаконена владою масової звички, традицій і громадської думки (хоча сам факт обов'язковості цього звичаю може і не усвідомлюватися людьми) та стихійно відтворена діями безлічі людей.

У традицій і звичаїв є визначена подібність. Вони ґрунтуються, по-перше, на виконанні однакової ролі в житті суспільства; по-друге, вони мають однакові риси й ознаки (стійкість, нормативність, зв'язок з громадською думкою, моральними нормами, громадськими звичками, стандартами поведінки); по-третє, вони мають однаково значне поширення. Через систему традицій і звичаїв нові покоління суспільства успадковують вироблені в ньому відносини і весь суспільний досвід, аж до самих конкретних вчинків і дій. Спадкування соціального досвіду з його критичним осмисленням дає змогу суспільству з меншими витратами йти по шляху соціального розвитку. Сприяючи цьому, звичаї і традиції самі відтворюються, причому деякі з них зникають, а інші з'являються або поступово видозмінюються.

Традиції і звичаї, включені в моральну систему, а також у систему суспільної психології, виконують функцію суспільного регулятора. Засвоєння традицій і звичаїв сприяє формуванню в людей соціально-необхідних якостей, звичок і навичок суспільної діяльності і поведінки. Традиції і звичаї виконують також пізнавальну і виховну функції. Без виконання цих функцій вони значною мірою позбавилися б суспільного змісту. Традиції і звичаї зближуються, тому що виконують подібні за своєю суспільною спрямованістю функції. Однак це ще не свідчить про їхню абсолютну подібність. Саме їхнє розходження виявляється в тому, що свої функції вони виконують у суспільстві різними шляхами і в різній формі.

Змістом звичаю є правило поведінки, детальне розпорядження вчинку в конкретній ситуації, а змістом традиції - загальна норма, принцип поведінки. Звичай жорстко фіксує дію або забороняє її. Традиція не має чіткого зв'язку з конкретною дією у визначеній ситуації. Через звичаї люди здобувають необхідні знання, навички поведінки, досвід, пов'язаний з безпосереднім оточенням, а через традиції відбувається прилучення до соціального досвіду людства.

Різний і характер виховного впливу на людей звичаїв і традицій. На основі засвоєння звичаїв і проходження їх формуються прості звички,

стереотипні навички поведінки, а проходження традицій сприяє формуванню не тільки складних звичок, й складних соціальних почуттів (патріотичного, інтернаціонального).

Розходження між звичаями і традиціями аж ніяк не свідчить про перевагу одних перед іншими. Наприклад, виховний вплив звичаїв дуже значимий у тому відношенні, що люди, притримуючись їх, поволі прищеплюють собі певні духовні риси і якості, виховуються непомітно для себе, природно і просто.

Специфіка обряду, як і ритуалу, полягає насамперед у його символічному і суворо визначеному часовому плані. У будь-якій традиції (особливо в звичаях) існує їхня обрядна, ритуальна сторона. Весілля, як традиція і звичай за своїм змістом і змістом, мабуть, мало чим відрізняються в різних країнах. Але обрядове оформлення цієї події має істотні розходження у різних народів.

Обряд як складова частина звичаю, тієї чи іншої традиційної діяльності підкоряє поведінку і дії людей єдиному емоційному настрою на основі якого розум і почуття, раціональні й емоційні спонукання і дії людей зливаються, спрямовуються в єдине русло. Для обряду характерна вражаюча, яскрава форма, яка має естетичний і психологічний вплив. Багато обрядів, їх естетичне оформлення включають усі основні види мистецтва. Наприклад, у весільному обряді яскраво виражена народна творчість в усіх її жанрах: поетичному, музичному, пісенному, драматичному і навіть прикладному (особливе оформлення весільного одягу, приміщення).

Одна з особливостей обряду полягає в тому, що, незважаючи на розходження ролей у певному обрядовому ритуалі, всі учасники його внутрішньо активні, переживають однакові почуття. Як підкреслюють дослідники обрядів, на весіллі, наприклад, навіть найпасивніші його учасники у певні моменти з глядачів перетворюються на співучасників.

Обряди особливим чином виконують важливі соціальні функції: масового спілкування, виховну, соціально-нормативну, соціального спадкування (особливо соціально-культурного). Обряд являє собою особливий спосіб

передачі новим поколінням ідей, соціальних норм, цінностей і почуттів. Ця передача здійснюється безпосередніми особистими контактами.

Соціальна природа обряду зумовила його колективістськість. Люди при цьому задовольняють потребу колективних переживань, співучасті і громадської оцінки важливих для них подій. Обряд не тільки формує, й поглиблює почуття людей, збагачує їхній емоційний світ, що в нашу епоху - особливо важливо. Урочисті символічні акти формують у кожного їхнього виконавця почуття приналежності до колективу, суспільства (участь у військовому параді, присвята в робітники тощо). Якщо врахувати, що здебільшого обряди відбуваються у визначні моменти життя людини, родини, колективу, народу, держави, суспільства, то стане зрозуміло, наскільки велике їхнє виховне значення.

Характерною рисою обряду є його консерватизм, стійкість до зовнішніх впливів, стереотипність дій і поведінки людей. У цьому його суспільна сила і слабкість. Обслуговуючи суспільство протягом ряду історичних епох, він дуже ефективно забезпечує наступність у розвитку людської культури. Але під час соціальних революцій консервативна сила обрядів відіграє важко переборну антисоціальну роль, стає перешкодою на шляху суспільного прогресу. Тому в розвитку й удосконалюванні нового способу життя особливе значення має як боротьба проти старої обрядовості, так і створення нової, що відповідає новим формам життя й побуту, спілкування і соціального розвитку обрядовості.

Особливе значення в цьому аспекті має проблема розвитку традицій і звичаїв. Основною закономірністю формування звичаїв і традицій є їхня обумовленість економічним розвитком, певним рівнем і характером виробництва. Значний вплив соціально-економічні відносини мають на сімейно-побутові традиції і звичаї.

Дуже важливо враховувати особливості сімейно-побутових традицій і звичаїв. Зміни в побуті відбуваються повільніше, ніж в економіці, системі освіти і соціального виховання, а також у деяких інших сферах громадського життя. Консерватизм сімейно-побутових відносин зумовлений інтимністю,

специфічністю, відносною самостійністю і замкнутістю родини. Тут часом позначається і тривалий, дуже глибокий вплив релігії, національної психології, труднощів і протиріч у розвитку індивідуальної свідомості. Саме в сімейно-побутовій сфері найчастіше трапляються рецидиви старих, що втратили і економічну, і ідейну основи звичаїв і традицій. Боротьба проти старих, шкідливих звичаїв і обрядів повинна вестися не абстрактними закликами, а справою, активною діяльністю щодо впровадження і розвитку нової побутової обрядовості.

Не слід забувати, що багато старих сімейно-побутових традицій, звичаїв та обрядів мають споконвічне морально-естетичне значення. Наприклад, традиційною особливістю родин усіх народів було за можливості раннє включення дітей у трудове життя родини. У середній смузі батько саджав дитину верхи на коня і віз по селу в поле. Спочатку 6-7-літнє маля було їздовим (водило коня), а пізніше ставало за плуг. Діти зранку виганяли худобу в поле і виконували іншу нескладну роботу. Ці традиції формувалися під впливом економічної необхідності, вони були найдійовішим засобом виховання працьовитості, не говорячи вже про вплив на фізичний розвиток і загартування дітей. І повага до результатів праці, і поняття про борг, і багато інших моральних якостей формувалися в підростаючого покоління безпосередньо. Правда, у самому сімейно-побутовому житті було колись значно більше об'єктів для посиленої праці дітей. Під впливом зростання матеріального добробуту, розвитку техніки в побуті зменшилося цих об'єктів, та й самі традиції стали вгасати. І наслідки не змусили себе чекати, чітко позначилася тенденція зниження працьовитості в дітей.

Деякі інші сімейно-побутові традиції і звичаї, незважаючи на значні соціальні зміни в нашому житті, необхідно зберігати й удосконалювати, тому що в них виражений народний ідеал тих людських якостей, формування і наявність яких визначає сімейне щастя, сприятливий мікроклімат родини і в цілому людське благополуччя. Так, велике значення має традиційна дружба родин, які ніби рідняться при народженні дітей.

Невід'ємною частиною сучасної естетичної культури є відродження деяких народних свят (російська масляна, татарський сабантуй - свято плуга та ін. Однак навряд чи можна вважати корисними ті зміни в народних звичаях і обрядах, які псують їхню суть і знижують естетичну цінність. Наприклад, усім відомий звичай одарування молодят під час весілля. Ще в недалекому минулому подарунки були речовими: гості дарували різні речі, необхідні для влаштування побуту молодої родини. Зараз дарують переважно гроші, причому в такій урочистій події спостерігається домішка аморальності: у даруванні грошей багато хто прагне перехизуватися один перед одним, а на адресу тих, хто менше дав грошей, навіть з боку деяких батьків молодят повзуть брудні обмови. Навряд чи можна порівняти естетичне задоволення від того, як раніше молодята після весільного бенкету розглядали подарунки і милувалися ними, з тим, як зараз з нальотом жадібності перераховують гроші, а батьки потім розмірковують про "виторг" від весілля. У такі "торги" перетворюються свята, присвячені дням народження, ювілейним датам.

У середньоазіатських республіках спостерігається відродження ганебного звичаю минулого – калиму, викупу за наречену. Пишні весілля, руйнівні похоронні обряди не можна видавати за народні звичаї й обряди, як і не можна красиві народні звичаї перетворювати на міщанський культ.

Тому необхідно строго розмежовувати традиції, обряди і звичаї, у тому числі й відроджені, які несуть у собі позитивні морально-естетичні цінності, і ті, котрі не тільки не містять нічого соціально корисного, але й наносять шкоду розвитку сучасної культури. Адже цілком доречно порушити питання: що для іменинника – п'ятилітнього маляти цінніше: подарована йому красива іграшка чи зовсім недоступний для його розуміння акт вручення батькам грошей? Але ж свято влаштовується заради нього і для нього!

Народні традиції, обряди і звичаї, в тому числі традиційні свята, повинні бути засобом розвитку естетичної культури, колективної розваги і відпочинку, удосконалення соціалістичного побуту. Не треба забувати, що, крім свят, є будні, а в них найважливішим елементом естетичної культури є гарні трудові і

сімейно-побутові традиції. Нездарма праця і сімейне життя так нерозривні в народній свідомості. Нездарма вони знайшли таке широке відображення в народних прислів'ях і приказках, у билинах, народних піснях і казках, що представляють у сукупності ідейний зміст народних традицій і звичаїв. В усій народній творчості, яка найважливішим елементом естетичної культури, прославляється дружба в родині, повага до батьків, любов до праці, і засуджується лінь, дармоїдство, обжерливість, нечесність, марнотратство та інші людські пороки, що відбуваються від прагнення жити забезпеченим життям, не докладаючи для цього праці. І це цілком природно, тому що праця завжди була, є і буде основою способу життя.

Важливу роль відіграють сімейно-побутові традиції у формуванні ідейно-моральних якостей людини. Їхня підтримка і розвиток здійснюються в основному шляхом колективної участі в подіях сімейного, загальнонародного значення й організації дозвілля як у родині, так і поза нею.

Події загальнонародного значення стосуються кожної родини. По-різному в родинях відносяться до подій загальнонародного значення. В одних родинях стало традицією в найбільш важливі дні загальнонародних урочистостей дарувати один одному пам'ятні подарунки, в других – лише готуватися до святкового застілля, а в третіх – організувати колективний культурний відпочинок (усім разом сходити в кіно, до театру, музею, на стадіон). Гарною загальною традицією стало поздоровлення з тим чи іншим святом своїх родичів, друзів, добрих знайомих. Виховний ефект дотримання цих важливих традицій не тільки в масштабі країни, міста, кожного села, й у кожній родині залежить від морально-естетичного колориту. Наприклад, великі можливості в цьому відношенні має святкування Міжнародного жіночого дня, Дня Перемоги. У деяких родинях існує така традиція: до дня 8 Березня діти матерям і бабусям, чоловіки – дружинам, сестрам, матерям потай готують подарунки. У деяких родинях матерів і бабусь звільняють від домашньої праці на весь день, віддаючи данину поваги їх повсякденним домашнім турботам. Усе в такий день важливо: оригінальність подарунка (особливо зробленого дітьми своїми

руками), красиво накритий святковий стіл, емоційно насичений тост за святковим столом. Найголовніше – щоб усе це робилося зі щирістю і теплотою.

У житті будь-якої родини є події, що відзначаються за традицією як сімейно-побутові свята: дні народження, початок і закінчення навчального року в школярів і студентів, дні повноліття, одержання паспорта, вступ до трудового життя, вихід на пенсію. Багато хто ці події відзначає в загальноприйнятому порядку і не тільки в сімейному колі (наприклад, вихід на пенсію організовують разом з виробничим колективом), але деякі з них – у кожній родині по-своєму. Дні народження дітей і дорослих у родині, цілком природно, повинні святкуватися по-різному, але головне, – щоб не було на такому святі нудьги й одноманітності, щоб на торжестві дітей батьки не почували себе зайвими і не змушені були залишати їх. І навпаки: щоб діти не виявлялися в такому положенні на торжестві батьків.

Багато батьків, святкуючи день народження сина або дочки, не вміють зробити цей урочистий день сімейним святом. Вони думають насамперед про частування, про оздоблення кімнати, про запрошення гостей і забувають головне: треба зробити, так щоб син чи дочка з нетерпінням чекали свого свята, щоб це було саме їх свято, щоб вони із вдячністю думали про людей, які подарували їм у цей день багато радості.

У дні сімейних свят прийнято дарувати подарунки. Це дуже гарна традиція. Але з погляду морально-естетичної культури далеко не однозначним виявляється їх призначення, порядок їхнього вручення, їхня наступна доля. Адже не секрет, що часто дорослі, збираючись на день народження дітей своїх родичів або знайомих, думають не про те, яку цінність для іменинника буде мати їхній подарунок, а про те, як би задовольнити дорослих.

Щодо цих сімейно-побутових традицій існують основні загальноприйняті правила. Складніше з такими, як святкування початку і закінчення трудового шляху, навчального року дітьми у трудових, особливо виробничих, колективах установилася прекрасна традиція – урочисті проведення на заслужений відпочинок. В родинях потрібно усе робити так, щоб святковий день був дійсно

пам'ятним насамперед для того, хто є його "винуватцем". Перший день шкільного життя, наприклад, для першокласника повинен бути особливо значимим. І цю значимість необхідно підкреслювати. Кожен дорослий у родині повинен поцікавитися, яке враження на першокласника зробила школа, нові товариші, перші уроки, вчителька. Святковий стіл повинен відповідати насамперед смакам самого першокласника. Добре, якщо прийнято дарувати подарунки, але вони мають бути, з одного боку, скромними, а з іншого – не короткочасного користування (найкраще – книги).

Закінчення навчання в школі завершується випускними вечорами. У випускників є дуже гарна традиція: у цей вечір вони збираються в якому-небудь пам'ятному місці, посвячують один одного в свої задуми, дають обіцянки у вірності й дружбі.

Особливим пам'ятним днем необхідно робити день повноліття. Якщо день закінчення школи може в іншій варіації повторюватися з днем закінчення технікуму, ВУЗу, то день повноліття завжди святкується по-різному, у тому числі і з пролерігійними обрядами, але суть цієї події в усіх одна: людина переступає той життєвий рубіж, коли суспільство визнає її вже не дитиною, а дорослою. І треба не тільки проголошувати це святковим тостом, а й створювати таку обстановку, в якій би вчорашня дитина відчула себе дорослою (поряд з наданням йому більшої самостійності, дорученням більш складних і відповідальних справ).

Гарною традицією в трудових колективах стали проведення на пенсію. Однак з підвищенням у людей життєвої і трудової дієздатності все частіше перед ними виникає питання: чим же займатися далі? Тому не випадково, коли ця подія святкується в родині. Близькі, родичі, друзі не тільки згадують трудові заслуги, а й будують плани на майбутнє, причому плани не пасивного неробства, а активної життєвої діяльності. Безсумнівно, за святковим столом під час цієї сімейної події не обходиться без жартів, спогадів, притому всіляких, забавних, повчальних.

Зовсім змінилася в нашому суспільстві така сімейно-побутова традиція, як проведення на військову службу. Пішли в минуле оплакування, сумні нарікання на злочасну долю, сумні пісні і прощання. Зараз проведення супроводжуються бадьорими напуттями, оптимістичними побажаннями, жартівливими порадами. І якщо вже десь сплакне нишком мати, то з природної причини – розлуки із сином.

Як складова частина морально-етичної культури немало-важливе значення мають традиції спілкування і взаємин у родині. У будь-якій сфері конкретними формами моральних відношень є відносини взаємної турботи, допомоги, підтримки, взаємної поваги, довіри, щирості, вдячності, великодушності, співучасті, співпереживання, любові і вірності.

У кожній родині виробляється певний стиль і характер взаємин, а якщо він набуває такої риси, як стабільність, то ті чи інші взаємини перетворюються на звичні. І ми можемо говорити про їх як про традиційні. Є чимало родин, у яких успіхи і невдачі кожного члена родини (як дорослих, так і дітей) переживаються спільно. Якщо хтось у родині занедужав, йому намагаються допомогти і зробити послугу всі, причому не тільки в лікуванні, айв службових і навчальних справах. Ці маленькі сімейні традиції - невід'ємний елемент морально-побутового сімейного укладу, без чого не може бути сформована і висока моральна культура особистості.

У сімейно-побутових традиціях особливе місце посідає організація культурного дозвілля.

Зі збільшенням вільного часу проблема дозвілля стає все важливішою соціальною проблемою. Психологи та соціологи все частіше пишуть про раціоналізацію, оптимізацію дозвілля, педагоги і батьки вказують на недолік використання вільного часу і на зростаючу завантаженість школярів; юристи і правознавці однією з причин злочинності й антиправового поведіння називають низьку культуру дозвілля значної частини населення. Очевидно, усі, хто займається питаннями людинознавства, не можуть обходити цю проблему. У зв'язку з цим необхідно мати більш чітке уявлення про дозвілля і його

культурну організацію як у великому суспільному масштабі, так і в масштабі сімейно-побутового характеру.

Час дозвілля – це вільне від роботи або іншої обов'язкової діяльності час. У цей час людина вільно (але в рамках норм і правил людського гуртожитку) вибирає ті чи інші заняття, проводить час відповідно до своїх інтересів і схильностей, своїх духовних і фізіологічних потреб. Дозвілля можна класифікувати як активне і пасивне (так само, як і відпочинок), культурне і безкультурне, індивідуальне і колективне, сімейне, шкільне, суспільне, захоплююче і різноманітне. У будь-якому випадку дозвілля пов'язане з вільним часом.

Прагнення до збільшення обсягу вільного часу кожним членом родини – явище закономірне.

Із зростанням рівня освіти, культури, розвитком джерел інформації, які має сучасна родина, збільшуються можливості розмаїтості дозвілля.

В організації культурного дозвілля велике місце займає телебачення. Але непомірний перегляд телепередач дітьми нерідко призводить до вкрай небажаних наслідків. У дітей не тільки псується зір і погіршується здоров'я, а й виробляється ганебність до інформації, притуплюється емоційне сприйняття. Заборона дивитися всі підряд телепередачі нічого не дасть, якщо батьки не будуть прагнути розумно спрямувати діяльність дитини в години дозвілля. Необхідно прагнути до того, щоб сімейне дозвілля було активним, різноманітним, сприяло духовному зростанню і батьків, і дітей.

Сімейне дозвілля займає особливе місце в розвитку морально-естетичної культури. Це, по-перше, пояснюється тим, що в родині створюються найбільш інтимні умови життєдіяльності людей, їхнього спілкування і взаємин. По-друге, більшість людей проводять значну частину вільного часу саме в сімейному оточенні. По-третє, сімейне дозвілля характеризується відносною стабільністю і пов'язане із сімейно-побутовими традиціями і звичаями.

В організації сімейного дозвілля велике значення має уміння дорослих розумно використовувати свої вільні години і навчити цьому дітей. Це уміння

залежить від організованості, розпорядливості, діловитості в усьому, від розуміння того, що час – це те багатство, яке нічим не заповнюється. А навчити цьому дітей треба зі встановлення і підтримки правильного режиму дня, розподілу трудових обов'язків у родині, виконання простих правил сімейного і загальнолюдського гуртожитку. Необхідно пам'ятати, що найдужчими засобами формування духовного багатства дітей є найчастіше не формальні виховні впливи, а непрямі: читання і розповідання казок (пізніше – інших книг), бесіди про життя простих і видатних людей; іграшки, а потім прилучення до творчих аматорських занять; прогулянки до лісу, спільне відвідування кіно, театрів, виставок, музеїв.

Розумне і раціональне використання часу, у тому числі часу дозвілля, повинне бути однією з головних сімейно-побутових традицій.

В організації дозвілля величезну роль відіграє читання літератури. Однак рівень читацької культури в значній частині як дітей, так і дорослих дуже далекий від бажаного. Батьки дуже рідко надають допомогу дітям у виборі літератури.

Потрібно відроджувати і таку сімейну традицію, коли дорослі в спілкуванні з дітьми відкривають їм різноманіття навколишнього світу. Це тим більше необхідно в морально-естетичному відношенні, тому що в значній частині сучасних дітей розвивається раціоналізм мислення і сприйняття навколишнього на шкоду розвитку емоційного світу. Для формування емоційного світу дітей (та й самих дорослих) треба розвивати й удосконалювати таку сімейну традицію, як спільні ігри (маються на увазі ігри інтелектуальні, які збагачують духовний світ людини). Візьміть, наприклад, домашні географічні подорожі, історичні вікторини, різні лінгвістичні змагання. І один з ефективних шляхів для цього – перетворення корисних, захоплюючих ігор у сімейні традиції.

У культурній організації сімейного дозвілля велике значення, особливо в міських умовах, мають колективні сімейні прогулянки. Важливо, щоб вони були не від випадку до випадку, а увійшли в звичку, стали маленькою сімейною

традицією, і саме - прогулянки спільні. Адже часто буває, що батьки й діти прогулюються окремо, начебто з тактовних розумінь – не заважають один одному. Це цілком природно: у дорослих і дітей у силу вікової психології інтереси різні. Але є й повинні бути спільні інтереси. Це вже залежить від ідейно-моральної атмосфери родини, яку потрібно створювати і якою потрібно управляти.

Дуже важливо в організації культурного дозвілля в родині розвивати аматорські заняття (колекціонування, технічне конструювання, в'язання, фотографія, збирання грибів, вирощування квітів, риболовля і т. ін.), туризм, проведення інтелектуально насичених сімейних вечірок. Головне – треба виховувати гарні звички культурного відпочинку і пам'ятати при цьому, що вони втрачаються легше, ніж здобуваються. Звички позитивного дозвілля залишаються надовго, якщо стають традицією. Створення і підтримка сімейно-побутових традицій і організація культурного дозвілля в родині - основна умова формування особистості.

Тема. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ З РІЗНИМИ ГРУПАМИ НАСЕЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДОЗВІЛЛЄВІЙ СФЕРІ

Методика проведення екскурсій

Створення нової екскурсії по будь-якій темі – складний процес, що вимагає активної участі цілого колективу працівників. Зміст майбутньої екскурсії, її пізнавальна цінність знаходяться в прямій залежності від знань методистів і екскурсоводів, їх компетентності, міри практичного засвоєння ними основ педагогіки і психології, уміння вибрати найбільш ефективні способи і прийоми впливу на аудиторію.

Експерсія – це результат двох найважливіших процесів: її підготовки і проведення. Вони пов'язані між собою, взаємообумовлені. Неможливо забезпечити високу якість проведення експерсії при непродуманій підготовці.

У роботі з підготовки нової експерсії можна виділити два основні напрями:

- розробка нової теми експерсії (новою взагалі або новою тільки для цієї експерсійної установи);

- підготовка початківця або вже працюючого експерсовода до проведення нової для нього, але вже раніше розробленої експерсії, що проводиться в цій установі.

Перший напрям – процес створення нової для експерсійної установи експерсії. Підготовка нової експерсії доручається творчій групі. До її складу включається від 3 до 7 осіб, а в окремих випадках і більше, залежно від складності теми. В більшості своїй це експерсоводи, що працюють в установі.

Часто як консультанти запрошуються фахівці різних галузей – науковці музеїв, викладачі ВНЗ і середніх шкіл і т. д.

Зазвичай, кожному з учасників творчої групи доручається розробка одного з розділів одній з підтем експерсії або одного чи декількох питань підтеми. З метою контролю за роботою вибирається керівник творчої групи.

Підготовка нової експерсії проходить три основні ступені:

1. Попередня робота – підбір матеріалів для майбутньої експерсії, їх вивчення (тобто процес накопичення знань по цій темі, визначення мети і завдань експерсії). Одночасно з цим відбувається відбір об'єктів, на яких буде побудована експерсія.

2. Безпосередня розробка самої експерсії включає: складання експерсійного маршруту; обробку фактичного матеріалу; роботу над змістом експерсії її основною частиною, що складається з декількох основних питань; написання контрольного тексту; роботу над методикою проведення експерсії; вибір найбільш ефективних методичних прийомів показу і розповіді під час

проведення екскурсії; підготовку методичної розробки нової екскурсії; написання екскурсоводами індивідуальних текстів.

3. Завершальний ступінь – прийом (захист) екскурсії на маршруті. Затвердження нової екскурсії керівником екскурсійної установи, допуск екскурсоводів, що захистили свою тему, до роботи на маршруті.

У простому вигляді схема всіх екскурсій незалежно від теми, виду і форми проведення однакова: вступ, основна частина, ув'язнення.

Вступ, як правило, складається з двох частин:

- організаційною (знайомство з екскурсійною групою і інструктаж екскурсантів про правила безпеки в дорозі і поведінка на маршруті);
- інформаційною (коротке повідомлення про тему, протяжність і тривалість маршруту, часу відправлення і прибуття назад, санітарних зупинок і місці закінчення екскурсії).

Основна частина будується на конкретних екскурсійних об'єктах, поєднанні показу і розповіді. Її зміст складається з декількох підтем, які мають бути розкриті на об'єктах і об'єднані темою. Кількість підтем екскурсії звичайна від п'яти до дванадцяти. При цьому важливим для створення екскурсії є підбір об'єктів так, щоб були тільки ті об'єкти, які допомагали б розкрити зміст теми екскурсії причому в певному дозуванні за часом і залежно від значущості тієї або іншої підтеми в цій екскурсії.

Ув'язнення, як і вступ, не пов'язане з екскурсійними об'єктами. Воно повинне займати за часом 5-7 хвилин і складатися з двох частин. Перша – підсумок основного змісту екскурсії, вивід по темі, що реалізовує мету екскурсії.

Друга – інформація про інші екскурсії, які можуть розширити і поглибити цю тему.

Дуже важливо, щоб екскурсія була досить цікава. Але не менш важливо, щоб вона не була переобтяжена потоком непотрібної туристам інформації, щоб спосіб подачі матеріалу не був стомливим, а сприяв би найкращому сприйняттю її тією або іншою категорією екскурсантів. У зв'язку з цим

тематика екскурсії неодмінно має бути зорієнтована на певну категорію екскурсантів (дорослих або дітей, молодь, міських або сільських жителів, працівників гуманітарних професій іноземців і т. д.). Такий облік називається диференційованим підходом до екскурсійного обслуговування. Він повинен враховувати не лише інтереси, але і цілі споживачів.

Якщо екскурсія надається, наприклад, у рамках фольклорного туру, то основний упор в розповіді і показі необхідно робити на історію, пам'ятники, національні особливості регіону. Якщо ж екскурсія входить в програму ділового туру, то слід приділяти увагу показу різних ділових і громадських центрів і тому подібне. Об'єктами екскурсійного обслуговування у процесі курортного відпочинку можуть виступати природні та історичні ландшафти, пам'ятники архітектури, об'єкти етнографічної спадщини.

У процесі підготовки нової екскурсії можна виділити ряд основних етапів, які розташовуються в певному порядку. Розглянемо їх в тій послідовності, яка склалася в практиці роботи екскурсійної установи.

Уперше поняття «Етапи підготовки екскурсії» було введено в ужиток в 1976 році.

П'ятнадцять етапів підготовки екскурсії:

1. Визначення мети і завдань екскурсії.
2. Вибір теми.
3. Відбір літератури і складання бібліографії.
4. Визначення джерел екскурсійного матеріалу. Знайомство з експозиціями і фондами музеїв по темі.
5. Відбір і вивчення екскурсійних об'єктів.
6. Складання маршруту екскурсії.
7. Об'їзд або обхід маршруту.
8. Підготовка контрольного тексту екскурсії.
9. Комплектування «портфеля екскурсовода».
10. Визначення методичних прийомів проведення екскурсії.
11. Визначення техніки ведення екскурсії.

12. Складання методичної розробки.
13. Складання індивідуальних текстів.
14. Прийом (здача) екскурсії.
15. Затвердження екскурсії.

Визначення мети і завдань екскурсії. Робота над будь-якою новою екскурсією починається з чіткого визначення її мети. Це допомагає авторам екскурсії більш організовано вести роботу надалі. Мета екскурсії – це те, заради чого показуються екскурсантам пам'ятники історії і культури і інші об'єкти.

Розповідь екскурсовода підпорядкована тій же кінцевій меті. Назвемо декілька цілей: виховання патріотизму, любові і пошани до Батьківщини, суспільно-корисної праці, до інших народів; естетичне виховання а також розширення кругозору, отримання додаткових знань в різних галузях науки і культури і т. д.

Завдання екскурсії – досягти цілей шляхом розкриття її теми.

ВИБІР ТЕМИ

Вибір теми залежить від потенційного попиту, конкретного замовлення або цілеспрямованого створення певної тематики екскурсій. Кожна екскурсія повинна мати свою чітко певну тему. Тема є стержнем, який об'єднує усі об'єкти і підтеми екскурсії в єдине ціле. Відбір об'єктів при створенні екскурсії учасники творчої групи ведуть, постійно звіряючи свої матеріали з темою. Проте мало відібрати об'єкт по темі, потрібно знайти конкретний матеріал на якому ця тема буде розкрита з найбільшою повнотою і переконливістю. Угрупування тим лежить в основі існуючої класифікації екскурсій.

ВІДБІР ЛІТЕРАТУРИ

В ході розробки нової екскурсії складається список книг, брошур, статей, опублікованих в газетах і журналах, які розкривають тему. Призначення списку – визначити зразкові межі майбутньої роботи по вивченню літературних джерел, надати допомогу екскурсоводам у використанні необхідного фактичного і теоретичного матеріалу при підготовці тексту. Перелік літератури розмножується в декількох екземплярах для зручності в роботі групи і тих

екскурсоводів, які в майбутньому готуватимуться до проведення екскурсій по цій темі. У переліку називаються автор, назва, рік видання, а також глави, розділи, сторінки. При великій кількості літературних джерел список може бути розділений на дві частини: «Основна література» і «Додаткова література».

Окрім публікацій у пресі, можуть бути використані інші джерела. Автори екскурсій складають їх перелік, в який входять державні архіви, музеї, хроникально-документальні і науково-популярні кінофільми, де знаходяться матеріали для теми екскурсії. Як джерело можуть бути використані спогади учасників і очевидців історичних подій. Проте, використовуючи мемуарні матеріали, щоб уникнути неточностей і тенденційності, слід проявляти обережність. Для розповіді мають бути відібрані тільки достовірні, ретельно перевірені факти і відомості. Значну допомогу в пошуку і систематизації матеріалу екскурсій можуть зробити комп'ютерні енциклопедії, у тому числі мультимедійні бази даних на лазерних дисках (CD – ROM).

ВІДБІР І ВИВЧЕННЯ ЕКСКУРСІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ

Показ об'єктів, як вже відзначалося, є частиною, що займає головне положення в екскурсії. Правильний відбір об'єктів, їх кількість, послідовність показу роблять вплив на якість екскурсії.

Сьогодні на державному обліку знаходиться понад 150 тис. пам'ятників історії, археології і культури, а в музеях країни зберігається близько 40 млн. експонатів.

До екскурсійних об'єктів належать:

- пам'ятні місця пов'язані з історичними подіями в житті нашого народу, розвитком суспільства і держави (наприклад, Берестечко, острів Хортиця, Батурин, Чигирин та ін.);

- будівлі і споруди, меморіальні пам'ятники, пов'язані з життям і діяльністю видатних особистостей, твори архітектури і містобудування, житлові і громадські будівлі, будівлі промислових підприємств, інженерні

споруди (фортеці, мости, вежі), мавзолеї, будівлі культурного призначення і інші будівлі;

- природні об'єкти – ліси, гаї, парки, річки, озера, ставки, заповідники, а також окремі дерева, реліктові рослини та ін. (дендропарк «Софіївка», Карпатський і Шацький національні природні парки, НПП «Подільські Товтри», НПП «Святі Гори», Канівський природний заповідник на Канівських горах, Поліський, Карадазький природні заповідники тощо);

- експозиції державних і народних музеїв картинних галерей, постійних і тимчасових виставок;

- пам'ятники археології – городища, древні стоянки, поселення, кургани з похованнями, земляні вали, дороги, гірські вироблення, загороди, святилища, канали та ін. (безцінна скіфська пектораль – нагрудна золота жіноча прикраса, знайдена Борисом Мозолевським у Товстій Могилі; скарби Припільської доби (культури); скіфські діди і половецькі баби (їх часто ставили на скіфських курганах, яким уже було півтори тисячі років) – знаки присутності на нашій землі поневолювачів-скіфів і половців, які як і кіммерійці, сармати, гунни, авари, хозари, печеніги приходили і йшли чи були витіснені (можливо, асимілювалися), а наше русько-українське населення ніколи не зникало;

Добраничівська стоянка – одне з найдавніших поселень первісних людей доби пізнього палеоліту, що на Яготинщині тощо);

- пам'ятники мистецтва – твору образотворчого декоративно-прикладного мистецтва, скульптура, садовий-парковий та ін. мистецтво.

Екскурсійні об'єкти класифікуються:

- за змістом – однопланові (твір живопису, річка, рослина, тварина, будинок) і багатопланові (архітектурний ансамбль, ліс, поле, вулиця, площа міста);

- за функціональним призначенням – основні, які служать основою для розкриття підтем, і додаткові, показ яких відбувається під час переїздів (переходів) між основними об'єктами;

- за станом збереження – повністю збереглися, дійшли до наших днів зі значними змінами, частково збереглися, втрачені.

Перед екскурсійними працівниками при створенні екскурсії стоїть завдання – відібрати з безлічі об'єктів найцікавіші і на вигляд, і за тією інформацією, яку вони з собою несуть.

Правильний відбір об'єктів забезпечить зорову основу сприйняття екскурсійного матеріалу і глибоке розкриття теми. Слід так організувати цю справу, щоб одні і ті ж об'єкти не кочували з екскурсії в екскурсію. Важливо щоб кожна тема мала «свої» об'єкти. Різноманітність об'єктів дає можливість забезпечити правильне чергування вражень у екскурсантів, дозволяє зберегти елемент новизни при вивченні різних тем.

Якщо неможливо виключити той або інший об'єкт з передбачуваного маршруту зважаючи на його унікальність (наприклад, Площа Ринок, собор Святого Юра, каплицю Боїмів чи Вірменську церкву у Львові; Софію Київську, Михайлівський золотoverхий, Києво-Печерську Лавру у Києві та ін.), які показуються у ряді екскурсій (оглядовою, історичною, літературною, мистецтвознавчою), то такий об'єкт має бути розкритий особливо.

У практиці підготовки екскурсій вироблена певна методика оцінки екскурсійних об'єктів. Застосування цієї методики особливо важливе в тих випадках, коли творці нової екскурсії, зустрічаючись на маршруті з декількома об'єктами, схожими за змістом, можуть вибрати ті з них, які найцікавіші для цієї теми.

Для оцінки об'єктів, які включаються в екскурсію, рекомендується використовувати наступні критерії:

1. Пізнавальна цінність – зв'язок об'єкту з конкретною історичною подією, з певною епохою, життям і творчістю відомого діяча науки і культури; художні пам'ятники, можливість їх використання в естетичному вихованні учасників екскурсії (пам'ятник Богданові Хмельницькому, Григорію Савичу Сковороді, засновникам міста в Києві; Іванові Франку, Маркіяну Шашкевичу у

Львові, Лесі Українці у Луцьку, Тарасу Григоровичу Шевченку у Харкові та Львові тощо).

2. Популярність об'єкту, його популярність серед населення (наприклад, такі об'єкти, як Хрещатик і Майдан Незалежності, оперний театр і цирк, етнографічні музеї під відкритим небом – Пирогово у Києві та Шевченківський Гай у Львові та ін.).

3. Незвичність (екзотичність) об'єкту. Мається на увазі особливість, неповторність пам'ятника історії і культури, будівлі, споруди (наприклад, суцільнозварна споруда – міст імені Е. О. Патона через Дніпро в Києві).

Незвичність об'єкту може бути також пов'язана з якоюсь історичною подією, яка сталася в цій будівлі, на місці установки цього пам'ятника, з легендою або історичною подією (наприклад, Кирилівська церква, Андріївська церква, Софія Київська у Києві тощо)

4. Виразність об'єкту, тобто зовнішня виразність об'єкту, його взаємодія з фоном, довкіллям – будівлями, спорудами, природою. Перевага віддається тому об'єкту, який якнайкраще вписується в місцевість, гармоніює з іншими об'єктами, з ландшафтом (наприклад, Високий Замок у Львові, Олеський замок, Золочівський замок, Підгорецький замок тощо)).

5. Збереження об'єкту. Виробляється оцінка стану об'єкту в даний момент його підготовленості до показу екскурсантам (Кам'янець-Подільська фортеця, Хотинський замок тощо).

6. Місцезнаходження об'єкту. При відборі об'єктів повинні враховуватися відстань до пам'ятника, зручність під'їзду до нього, придатність дороги для автотранспорту, можливість підвезення до об'єкту екскурсантів, природна обстановка, що оточує цей об'єкт, наявність місця, придатного для розташування групи з метою спостереження.

7. Тимчасове обмеження показу об'єкту (час, дні, місяці і сезони) – періоди відвідування і огляду об'єкту.

Екскурсія не має бути переобтяжена великою кількістю відвідуваних об'єктів, оскільки це збільшує її тривалість і викликає стомлюваність

екскурсантів, а увага і інтерес при цьому слабшають. Оптимальна тривалість міської екскурсії складає 2-4 години. Екскурсанти з цікавістю сприймають не більше 15-20 екскурсійних об'єктів.

В екскурсію можуть входити об'єкти як однієї групи (наприклад, пам'ятники архітектури), так і декількох груп (пам'ятні місця, історичні пам'ятники, житлові будівлі, природні об'єкти). Набір об'єктів залежить від теми екскурсії, її змісту, складу екскурсійної групи. Неправильно, наприклад, коли вся оглядова екскурсія побудована виключно на показі скульптурних пам'ятників і монументів. Слід уникати одноманітності побудови зорового ряду. Зорові враження екскурсантів будуть неповними, якщо в маршрут разом з пам'ятниками і монументами не буде введений показ окремих будівель і вулиць, площ, пам'ятних місць, об'єктів природи.

В ході підготовки нової екскурсії більше уваги слід приділити вивченню об'єктів на місці, в їх природній обстановці. Необхідні початкові дані дає вивчення об'єктів за джерелами – книгами, альбомами, фотографіями. Зустріч з екскурсійним об'єктом безпосередньо на місці його розташування вивчення різних його сторін дозволяють екскурсоводові в майбутньому вільно орієнтуватися у пам'ятника, кваліфіковано вести його показ.

Відбір об'єктів закінчується складанням картки (паспорта) на кожного з них. Ці картки використовуються як для теми, що конкретно розробляється, так і для майбутніх екскурсій.

До картки об'єктів вносяться наступні дані:

1) найменування об'єкту (первинне і сучасне), а також назва, за якою пам'ятник відомий населенню;

2) історична подія, з якою пов'язаний пам'ятник, дата події;

3) місцезнаходження об'єкту, його поштова адреса (на чий території пам'ятник розташований, місто, селище, промислове підприємство і т. д.);

4) опис пам'ятника (під'їзд до нього, його автор, дата споруди, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису);

5) джерело відомостей про пам'ятник (література, де описаний пам'ятник і події, пов'язані з ним, архівні дані, усні перекази, основні друкарські роботи і місця зберігання неопублікованих робіт);

6) збереження пам'ятника (стан пам'ятника і території на якій він знаходиться, дата останнього ремонту.

7) охорона пам'ятника (на кого покладена);

8) в яких екскурсіях пам'ятник використовується;

9) дата складання картки, прізвище і посада укладача.

До картки прикріплюється фотографія об'єкту у нинішньому і колишньому вигляді.

У картці на архітектурні, природні, археологічні об'єкти можуть бути включені і інші відомості. Наприклад, в картку на пам'ятник архітектури (будівля) включаються відомості про наявність скульптури, кахлів, стінопису в декоративному убранні пам'ятника (зовні, усередині), про тип і конструкцію будівлі, технічний стан (стан збереження). Наявність карток на усі екскурсійні об'єкти, розташовані на території цього краю, прискорює розробку нових екскурсійних тем дозволяє урізноманітити використання пам'ятників в екскурсіях на різні теми, робить їх показ актуальнішим.

Отже, екскурсії у сфері дозвілля мають конкретні завдання, проте їх вибір переважно залежить від особистих вподобань, віку, родинних традицій, інтересів, рівня освіченості, смаків учасників, їх соціального стану тощо.

Екскурсія – це пізнавальний вид діяльності, що позитивно впливає на активнее сприйняття людиною нових знань; колективні подорожі, походи до визначних місць, музеїв, промислових підприємств, сільськогосподарських виробництв, на історичні об'єкти з науковою, загальноосвітньою, культурно-освітньою метою.

Вони виникли наприкінці ХУІІІ століття як метод навчання. Екскурсія набула великого значення як форма і метод навчально-виховної роботи в школі, в позашкільній роботі й у діяльності культурно-освітніх закладів України. За змістом екскурсії бувають тематичними й комплексними.

Гра як феномен, функція й основа дозвілля

Гра як унікальний феномен загальнолюдської культури і дозвілля спрадавна займала філософів. Платон обоожнював ігри і вважав їх привілеєм богів; Франциск Ассизський відзначав антиподи їх результатів: боязкість (за відсутності навиків) і жертву у разі поразки; В. Кайюа представляв гру як насильство.

Багато дослідників, у тому числі П. Лавров, Н. Бахтін, Е. Соколов указують на прямий зв'язок забав з релігійністю, а їх виникнення з язичницькими релігійними культами. А у феномені гри вони бачили першоджерело дозвілля і людської культури в цілому.

Найбільш гостро феномен гри вивчався в ХХ столітті. Намітився перехід від біологічних і індивідуально-психологічних підходів до культурологічних і соціологічних в працях Х. Ортеги-і-Гассета, Ч. Гессе і І. Хейзінги. Альтернативою концепціям Е. Дюркгейма, До. Маркса, і М. Вебера про пріоритет праці як формуючого початку людської культури, ідеалом «економічної, «творить» людини» стала концепція І. Хейзінги, Дж. Мзс, Дж. Морело «людини граючого». Гра в ній теоретично обґрунтована і емпірично доведена і предстає як фактор соціально людини і культури. Свобода вибору, ініціатива, відповідальність і їх реалізація в святковому і спортивному состязанні, мистецтві, науці, праві і підприємстві (як ігри в грі), їх зв'язок з соціокультурними умовами формування індивідів і їх способом життя роблять гру як потребу мешкання у вимышленном світі, обумовлюють не тільки ігровий, але і соціальний початок. Видатний нідерландський мислитель сторіччя Йохан Хейзінга затверджував, що поняття «людина граюча» виражає таку ж суттєву функцію, як «людина творить». З самих почав цивілізації гра стала конкретним мірилом прояву всіх найважливіших рис особи. Ні в яких видах діяльності людина не демонструє такого самозабуття, оголення своїх психологічних, інтелектуальних ресурсів, як в грі. І дорослі і діти в таких ігрових моделях як футбол, хокей, регбі і ін. діють так, як діяли б в самих екстремальних ситуаціях, на межі своїх сил, преодолеваю

трудності. Багато галузей людської діяльності досягають свого піку тільки в грі. А. Пушкін у уста свого героя вклав формулу: «Що наше життя? -Игра!». Хейзінга встановив, що в старогрецькій мові були різні поняття ігри: «педія» (дитяча гра), «атиро» (гра-забава, порожня развлечение), «агон» (поєдинок, змагання, змагання). В санскриті він виділив п'ять значень гри: гра дітей, гра-уявлення; гра -шутка; фокуси; гра як ряд випадкових нез'ясовних збігів; гра як удавання. Хейзінга так визначає гру: «Гра є добровільна дія будь-якого заняття, що здійснюється всередині встановлених меж місця й часу за добровільно прийнятими, але абсолютно обов'язковими правилами з метою, укладеною в ній самій, супроводжуване відчуттям напруження й радості, а також свідомістю «іншого буття, ніж буденне життя». Розглядаючи ігрові дії в різні історичні епохи, Хейзінг приходить до найважливішого узагальнення: гра - необхідний спосіб соціального життя. Якщо люди стародавніх культур «грають порядок природи», яким він укладений в їх свідомості, то люди цивілізованого часу грають порядок сучасного соціального життя.

Розкриваючи соціокультурне значення національної гри, він показує, як вона формує навички соціальної поведінки, специфічну систему цінностей, орієнтацію на групові або індивідуальні дії, соревновальність і кооперацію, розвиває схожі етнічні характери. Англійці, ізольовані островним характером країни, винайшли колективні ігри - баскетбол, футбол, регбі, тобто ігрові командні характери моделі спортивний успіх яких потребує максимальних колективних зусиль.

Експансивні італійці реалізують національні риси в маскарадах, карнавалах, відкритому театрі. Іспанці, що живуть замкнутій, однообразній життям придумали кориду як клапан виходу енергії і відчуттів.

Росіяни віддають перевагу силовим багатоборства, гри, демонструючи завзятість (протест проти традицій примушення і заборон).

Учений вважає, що традиційна ігрова культура – народна гуляння, весільні обряди, масові вуличні забави і розваги претерпели «згортання», серйозні зміни. Ототожнюючи дозвілля з культурою він звинувачує сучасну

культуру у фальшивості ігри і постійному витісненні ігрового елемента. Психологи відзначають парадокс гри як діяльності вільної і одночасно заснованої на правилах («внутрішнього самообмеження і самовизначення»).

Природа етичної дії гри закладена в самій двуплановині ігрової поведінки: дії в грі умовні, а супроводжуючі їх відчуття і думки реальні. Це і дозволяє граючому придбати певний соціальний досвід пережити життєво важливі ситуації.

Концептуальна розробка гри як соціального початку в розвитку людини обумовлена, з одного боку, переміщенням сфери дозвілля із залежною від сфери праці позиції на рівноправну або навіть пріоритетну в розвитку людини і культури що затвердилася в концепціях І. Хейзінги, Дж. Мзс, Дж. Моренно і в масовій свідомості. З іншою -необхідністю соціально-педагогічного управління культурно-досугової сфери фахівцями покликаними розвивати і удовлетворять постійно зростаючі запити і потреби різних соціально-демографіческих груп, вводячи ігровий початок в деятельность установ культури. Гра, будучи специфічною моделлю соціальних відносин стає важливою.

Р. Гессе і інші діячі культури зв'язують гру з суспільні розумом, з культурою в цілому, представленої як система ігор, у вид сукупності сюжетів, сценаріїв, ролей, що вічно розвивається, норм цінностей, символів, тобто мови культури.

Саме тому гра узята на озброєння в освіті і систем професійної підготовки людей. Ігри вчать людей філософії, осмислення складнощів, суперечностей, жити з користю і святково, «граючи».

Соціологія рекреації і дозвілля досліджує:

- гру як форму дозвілля

- історію гри

- гру як чинник етичного і естетичного сприйняття і пове дення, психологічного розвантаження, -как складний вид міжособового спілкування, - етику гри, -игру як чинник самореалізації.

TV-ігри: КВН, «Що, де, коли?» і ним подібні, у відмінність про розважальні, включають учасників в ситуації, де потрібні не тільки знання, але і логіка, асоціативне мислення, гумор, умени знайти вихід, зробивши правильний вибір. Це – інтелектуальні ігри і займаються ними ті, кому приносить задоволення гімнастика розуму.

Як і будь-який вид дозвілля, гра предстає в декількох іпостасях розвиваючому, розважаючому і розкладаючому (азартні ігри).

Толкиєн, що створив найцікавіше і епохальний твір стилю фентезі на основі саксонських і скандинавських міфів, Біблії епосів стародавніх народів, дав початок однойменному руху.

Знайомство з його книгами або їх варіантами, а іноді і явним плагіатом в Інтернеті збудили фантазію величезного числа любителів, називаючих себе «толкієністами».

Серед останніх не тільки любителі-фанати в майках улюбленої команди або лицарів, не пропустив жоден турнір, але і ті, хто робить стародавню зброю, кує мечі, а потім на іподромі змагається, втілюючи сюжети стародавніх міфів і саг. Тут не тільки елементи режисури, акторської гри, але і культури й етики турнірів, оснований на світоглядних поглядах тих часів. Це свідчить про прагнення до автентичності відтворення обстановки Середніх віків: від героїв потрібне уважне прочитання і сприйняття книг не тільки Толкієна, але і історичних, але й так само вміння у виготовленні зброї, відтворенні характерів і норм поведінки. Теорія Л.Г. Іоніна про театралізування життя ще раз підтверджує цю тенденцію. Ігри й розваги підліткових і юнацьких угруповань, агресивне суперництво за лідерство, «війна» за контроль над територією, ведуть до росту вуличних компаній з організованою преступністю і контролю ватажка за поведінкою кожного із співтовариств. Юнацький конформізм, приналежність компанії деформують потреби молоді. Неординарність, екстравагантність, незвичайність – важливий соціально-психологічний чинник поведінки молоді. Екстремальні види дозвіллевої діяльності стають все більш розповсюдженими серед забезпечених людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Der Freizeitpädagoge. Freizeitberatung(Animation(Freizeitadministration: Neue Aufgaben für Sozialarbeiter, Erwachsene enbildner und Sportpädagogen. Nahrstedt W. u.a. – Lenderich: Westdeutscher Verlag, 1982.
2. Kulturpädagogik und Kulturarbeit: Grundlagen, Praxisfelder, Ausbildung / Hrsg. Müller(Rolli S. (Weinheim; München: Juventa Verl., 1988.
3. PlayBack театр *Електронний ресурс+ – Режим доступу: <http://flogiston.ru/articles/therapy/playback/> – Заголовок з екрану.
4. Torkildsen G. Leisure and Recreation Management. (London-New York, 1983.
5. Безклубенко С. Етнокультурологія. Критичний аналіз наукових засад Київ 2002. С.12–14
6. Белецька І. В. Сучасна соціокультурна ситуація усфері дозвілля молоді. Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. 2010. № 9. С. 71 – 76.
7. Бойко О. Культура дозвілля: трансформації та перспективи розвитку у добу глобалізації : дис. ... д. філос. н. : 09.04.00. Х., 2011. 498 с.
8. Бочелюк В. , Бочелюк В. Дозвіллезнавство : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000. / [Автор і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», [2004]. 1425 с.
10. Вишняк Л. И. Культура молодежного досуга. К. : Вища школа, 1988. 70 с.
11. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля: підручник. Х. : ХДАК, 1999. 332 с.
12. Головаха Е., Кронах О. Психологическое время личности. К., 1987. 332 с.
13. Гузій Н., Тадеуш О. Змістові орієнтири підготовки фахівців у галузі педагогіки дозвілля у ракурсі компетентісного підходу. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/>

14. Кірсанов В. До визначення предмета рекреації в контексті педагогічних проблем дозвілля. Вісник книжкової палати. 2004. № 9. С. 37.
15. Кірсанов В. Теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля : монографія. К. : Альтпрес, 2006. 352 с.
16. Ковальчук Т., Муращенко А. Організація дозвілля студентів: етнопедагогічний підхід. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». К., 2012. Вип. 175, Ч. 1. С. 301–310.
17. Максимовська Н. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.05. Х., 2015. 559 с.
18. Обертинська А. П. Масові ігри і свята. К. : Вища школа, 1980. 180 с.
19. Парфьонова О. Традиції в моральній культурі українського народу (друга половина ХІХ — ХХ ст.): Автореф. дисерт., канд. істор.
20. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник. К. : Кондор, 2005. 408 с.
21. Піча В. Ваше свободное время. К., 1988. 221 с.
22. Піча В. Вільний час: тенденції і проблеми розвитку. К., 1992. 106 с.
23. Піча В. Культура вільного часу (філософсько-соціальний аспект). Львів, 1990. 29 с.
24. Піча В. Проблема вільного часу сучасних промислових працівників (культура вільного часу). Львів : Світ, 1990. 152 с.
25. Перформанс *Електронний ресурс+ – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> – Заголовок з екрану.
26. Пішун С. Проблеми формування духовності у сфері дозвілля студентів вищих навчальних закладів. Педагогічні науки. Т. : Вид-во ТПУ ім. В. Гнатюка. 2001. С. 228–235.
27. Рижанова А. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.05. Луганськ : Альма-матер, 2005. 44 с.

- 28.Родинна педагогіка: Навчальний посібник / А. Марушкевич, В. Постовий, Т. Алексеєнко та ін. К.:Видавець ПАРАПАН, 2002. 216с.
- 29.Скляр С. Соціокультурні трансформації дозвіллевого простору молоді в умовах суспільних перетворень в Україні. Соціальні технології. 2010. № 10. С. 206 – 214.
- 30.Форми організації дозвілля дітей та молоді / Упоряд. : В. Молочний, С. Мопьков, О. Безпалько; За заг. ред. І.Д. Зверевої. К.: Наук, світ, 2005. 58 с.
- 31.Цимбалюк Н. М.Інституціональнамодернізація культурно-дозвіллевої сфери в Україні : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04. К., 2005. 40 с.
- 32.Цимбалюк Н. Організація та методика культурно-дозвіллевої діяльності. К. : ДАКККіМ, 2000. 145 с.
- 33.Цимбалюк Н. Соціологія дозвілля: Навчальний посібник/ Н. Цимбалюк. Київ: ДАКККіМ,2001. 180 с.
- 34.Шевчук І. Педагогічна сутність дозвілля та дозвіллевої діяльності. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Вип. 1. 2014. С. 250–260.
- 35.Яременко Н.В. Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/3765/1/05yanvdu.pdf>